

OKVIR

TELA



PRIRUČNIK

ZA RAZVOJ INKLUZIVNE

POZORIŠNE PRAKSE

GRUPA „HAJDE DA...“

OKVIR TELA

PRIRUČNIK ZA RAZVOJ INKLUZIVNE POZORIŠNE PRAKSE



condoco
dance
company //

tanzelavja



B | T | D

The Balkan Trust
for Democracy

A PROJECT OF THE GERMAN MARSHALL FUND

OKVIR TELA

(priručnik za razvoj inkluzivne pozorišne prakse)

Urednik

Marko Pejović

Autori tekstova

Boris Čakširan

Inicijativa za inkluziju „VelikiMali“

Jelena Stojiljković

Jovana Rakić-Kiselčić

Marko Pejović

Nevena Planinšek

Olga Žulović

Pedro Maçado

Vesna Nestorović

Dizajn

Jelena Knežević i Boris Čakširan

Prelom i tehnička obrada

Jelena Knežević

Lektura i korektura

Clare Ann Zubac

Milica Ponjavić

Prevod

Stanislava Golub

Izdaje

Grupa „Hajde da...“, Srbija www.hajdeda.org.rs/okvirtela

Partneri

Candoco Dance Copmany, Velika Britanija www.candoco.co.uk

Tanzelaria, Bosna i Hercegovina www.tanzelarija.org

Performa Ars International, Crna Gora www.performa.me

Štampa: Grafo R.A.M, Beograd

Tiraž: 500 primeraka

Publikacija je dvojezična, na srpskom i engleskom jeziku.

Razvoj i izdavanje ove publikacije omogućili su Evropska omladinska fondacija i Balkanski fond za demokratiju.

Beograd 2012.

OSNOVNO POLAZIŠTE (Marko Pejović, urednik)	4
CANDOCO PLESNA TRUPA – KREATIVNOST KRZO SARADNJU (Pedro Maçado, Velika Britanija)	8
BEZ GRANICA... (Olga Žulović, Crna Gora)	16
PROBLEM NIJE ŠTO SMO RAZLIČITI, PROBLEM JE ŠTO SMO USREDSREĐENI NA SEBE (Nevena Planinšek, Bosna i Hercegovina)	28
O INKLUZIJU U SRBIJI NA PRIMERU OBRAZOVNOG SISTEMA (Inicijativa za inkluziju „VelikiMali“, Srbija)	43
PROJEKAT „OKVIR TELA“ - Iskustvo inkluzivnog plesnog rada u Srbiji u periodu od 2008. do 2012. ili kako se sadio i razvijao limun u četiri čina (Marko Pejović, Srbija)	46
KORAK DO PRIJATELJSTVA ili o osnovnim uslovima inkluzivnog rada (Vesna Nestorović Coka, Srbija)	56
TELO KOJE GOVORI - Rad u oblasti savremenog plesa i fizičkog teatra sa osobama sa invaliditetom (Boris Čakširan, Srbija)	59
OKO TELA – RAZGOVOR KOJI SE NIJE DESIO (Jelena Stojiljković i Jovana Rakić-Kiselčić, Srbija)	70
NEKA ZAVRŠNA RAZMATRANJA - Kako ćemo znati da li se promena zaista desila? (Marko Pejović, urednik)	74

OSNOVNO POLAZIŠTE

MARKO PEJOVIĆ

UREDNIK

„Svaki čovek je: a) kao svaki drugi čovek, b) kao neki drugi ljudi, c) kao niko drugi na ovom svetu“ (Murray, H.A, i Kluchohn, C, 1953). Izgleda da je ovo jedna od onih tvrdnji koja se ne može osporiti. Život svakog pojedinca oscilira između ovih kategorija. Čini se da problem nastane kada pokušavamo da pojedinca „uguramo“ u neke od njih. Odnosno, kada zahtevamo da neko bude kao svi drugi, ili pak da je u svemu kao „oni posebni“.

Čovek je sklon uopštavanju, baratanju sa opštim kategorijama. To je u razvojnom smislu potrebno, tako se učimo da mislimo. Takođe, to omogućava da se iskustvo prenese. Ukoliko bi iskustvo ostajalo na pojedinačnom slučaju, teško bi moglo biti preneseno drugima na način na koji bi bilo korisno, upotrebljivo. Tako funkcioniše i dijagnostika. Ona je neophodna da bi se planirali budući koraci. Problem nastaje kada se dijagnostika uplete u svakodnevni život. Dok je ona u domenu lečenja,

stvari još budu smislene. Kada se upotrebljava za ograničavanje slobode, postane višestruko opasna.

Suočavanje sa ukidanjem slobode smo, u kontekstu rada sa osobama sa invaliditetom, doživeli već na najavi prvog ciklusa inkluzivnih plesnih radionica u okviru projekta „Okvir tela“, koja je održana u Britanskom savetu u proleće 2008. godine. Tom prilikom smo pustili insert iz jedne od predstava trupe „Candoco“ (jedne od najpoznatijih svetskih plesnih kompanija koja u svom sastavu ima igrače sa i bez invaliditeta) kao primer dobre prakse. Deo okupljenih je bio zainteresovan, podržavao ideju da se osobama sa invaliditetom ponudi potpuno učešće u pozorišnom radu i u tada još neosvojenoj oblasti savremenog plesa. Deo publike je negodovao. Javljali su se razni profesionalci („nadležni za pitanja osoba sa invaliditetom“), proričući da će se cela ideja urušiti pošto oni neće biti tamo da nam pomognu. Jer: „Kvadriplegičari ne mogu da plešu. Takođe, kako će paraplegičari znati koliki pokret mogu da naprave, a da se ne povrede.“ Na svu sreću, proročanstva se nisu obistinila.

Ovo je bio jedan od razloga zašto smo uopšte počeli ovu vrstu rada - da otvorimo prostor jednoj grupi ljudi da se iskaže na način koji se od njih do tada nije očekivao. Iz iskustava u nekim drugim zemljama, videli smo da je to moguće. U projektu „Okvir tela“ plesne inkluzivne radionice su, u užem smislu, bile posvećene osobama sa invaliditetom, ali su bile namenjene i svima onima kojima su različita vrata bivala zatvorena. Zapravo, to je bio program koji se bavio društvom, zajednicom. Hteli smo da istražimo koliko je društvo spremno da problematizuje sliku koju ima o jednom delu zajednice, koliko je voljno da se i samo preispita.

Kreiranje ovog priručnika ima za cilj i da omogući prenošenje iskustava iz Velike Britanije, Crne Gore, Bosne i Hercegovine i Srbije u kontekstu inkluzivnog plesnog rada. Priručnik je stoga namenjen onima koji žele da ponude izazov i drugima i sebi – kako prevladati barijere koje jedni pred druge postavljamo, kako uspostaviti komunikaciju i napraviti prostor za saradnju, kako da još uvek budemo u mogućnosti da se iznenadimo onim što ljudi mogu da pokažu i kreiraju u zajedničkom radu... Mogu ga primenjivati svi oni koji su imali neko iskustvo u radu sa grupama u kojima je bilo osoba sa i bez invaliditeta, kao i oni koji su imali prethodno pozorišno iskustvo i žele da nastave i unaprede svoju praksu. Stoga smatramo da je ovaj priručnik svojevrsna podrška praktičarima u Srbiji, regionu bivših jugoslovenskih republika, ali i šire, praktičarima u Evropi. Nadamo se da će priručnik biti od koristi i mlađim generacijama koje inkluzivno delovanje u zajednici i umetnost smatraju važnim, neophodnim.

ŠTA SVE MOŽETE PRONAĆI U OVOJ PUBLIKACIJI

U NASTAVKU MOŽETE NAĆI TEKSTOVE:

- O TOME KAKO SE TOKOM DVADESET GODINA U VELIKOJ BRITANIJU SPROVODILA EDUKACIJA, POZORIŠNI RAD I KAKO SU BILE REALIZOVANE PROFESIONALNE PRODUKCIJE PLESNE KOMPANIJE „CANDOCO“ KOJU ČINE IGRAČI SA I BEZ INVALIDITETA (AUTOR PEDRO MAĆADO)

- O STANJU SOCIJELANE INKLUZIJE OSOBA SA INVALIDITETOM U CRNOJ GORI (AUTOR OLGA ŽULOVIĆ) I BOSNI I HERCEGOVINI (NEVENA PLANINŠEK), KAO I KAKO JE U OVIM SREDINAMA PROMOVISANA I PRAKTIKOVANA INKLUZIJA KROZ SAVREMENI PLES

- O STANJU INKLUZIJE OSOBA SA INVALIDITETOM U SRBIJI NA PRIMERU OBRAZOVNOG SISTEMA (TEKST ČLANOVA INICIJATIVE ZA INKLUZIJU VELIKIMALI)

• O PROJEKTU „OKVIR TELA“ KAO PRIMERU INKLUZIVNOG RADA U KONTEKSTU SAVREMENOG PLESA U SRBIJI (MARKO PEJOVIĆ)

• O TOME KAKO SE TREBA PRIPREMITI ZA ZAPOČINJANJE PROGRAMA INKLUZIVNIH RADIONICA (VESNA NESTOROVIĆ ČOKA)

• O PRINCIPIMA, PROCESU RADA NA INKLUZIVNIM PLESNIM RADIONICAMA I PRIPREMI PLESNE PREZENTACIJE (BORIS ČAKŠIRAN)

• O PROMENI PERSPEKTIVE KAD SE OD UČESNIKA RADIONICA PROĐE PUT DO VODITELJA INKLUZIVNIH RADIONICA (JOVANA RAKIĆ-KISELČIĆ I JELENA STOJILJKOVIĆ)

• O ZAVRŠNIM RAZMATRANJIMA KOJA SUMIRAJU NEKE OD KLJUČNIH ELEMENATA ZA INKLUZIVAN RAD U KONTEKSTU SAVREMENOG PLESA (MARKO PEJOVIĆ)

CANDOCO PLESNA TRUPA

KREATIVNOST

KROZ SARADNJU

PEDRO MACHADO

UMETNIČKI KODIREKTOR

PLESNE TRUPE CANDOCO

VELIKA
BRITANIJA

PHOTO: ANTHONY CRICKMAY

Saradnja je pokretačka snaga za „Candoco“ plesnu trupu i to je tako od samog početka 1990. godine, kada su Adam Bendžamin i Selest Dandeker-Arnold počeli redovno da vode plesne radionice u Aspajer centru u severnom Londonu. Oformili su neobičan tim. Adam je bio praktičar veštine Tai Či Čuan i vizuelni umetnik sa iskustvom u vođenju kreativnih radionica za osobe sa invaliditetom. Selest je bila profesionalna plesačica u prestižnom pionirskom London - skom savremenom plesnom teatru, koja je prestala da igra nakon nesreće kasnih sedamdesetih. Selestin povratak na plesnu scenu upravo se desio kratkim plesnim filmom „Pad“, u režiji Daršana Sing Bulera. U ovom filmu njena gracioznost u kretanju u invalidskim kolicima bez napora odaje njeno iskustvo i strast za plesom, čineći je savršenim partnerom za Adama.

Aspajer centar za edukaciju i rehabilitaciju osoba sa povredama kičme u severnom Londonu povezan je sa nacionalnom ortopedskom bolnicom i nudi obuku, razonodu i sportske aktivnosti. Adam i Selest primetili su da su sve fizičke aktivnosti u ponudi odvojene, namenjene samo osobama sa invaliditetom. Takođe, sve su bile takmičarskog tipa. Korisnik kolica mogao je da igra tenis, košarku, ragbi i tako dalje. Ništa kreativno i ništa sa osobama bez invaliditeta.

Adamove i Selestine integrisane radionice počele su da privlače raznoliku grupu, uključujući i nekoliko diplomaca iz severne škole savremenog plesa u Lidsu, koji su bili uzbuđeni zbog mogućnosti koje je grupa stvorila. Među prvim „Candoco“ plesačima bili su: Sju Smit, Dejvid Tul, Helen Baget, Kuldip Sing-Barmi, Džon Frenč, Lea Parkinson i Šarlota Darbšir. Sa Selest i Adamom su osnovali trupu, radeći zajedno otprilike nekih sedam godina. U početku, ti plesači tražili su neku zajedničku osnovu tokom plesa, ali su ih ubrzo njihov talenat i znatiželja doveli do stvaranja plesnog komada koji se izvodio na amaterskim plesnim podijumima. Jedan od takvih podijuma, na kom se izveo mešoviti plesni program, bio je podijum dvorane „Kraljica Elizabeta“, prestižnog umetničkog centra u južnom Londonu. Nakon što je video performans Klement Krisp, plesni kritičar za novine Fajnenšel tajms, napisao je da, iako je postojanje trupe nešto pozitivno, on ne može biti dovoljno objektivna da oceni rad, jer je snažan utisak koji ostavljaju ljudi sa invaliditetom na sceni veći od utiska o samom delu. Otišao je čak i dalje, sugerišući da bi, ako bi „Candoco“ radio sa eminentnim koreografima, kritičar naviknut na rečnik tih koreografa imao oruđe da rad ocenjuje na ravnopravnoj osnovi.

Ovaj komentar odjeknuo je vrlo dobro unutar samog „Candoco“-a, jer je trupa želela da bude opažena zajedno sa ostalim vodećim trupama. Želeli su da se razbije bilo kakav oblik samozadovoljstva među njihovom publikom. Tako je Selest pozvala svog prijatelja Šaobana Dejvisa da napravi originalno delo za „Candoco“, kujući umetničku viziju koja će postati okosnica „Candoco“-a do danas. Uključivanjem ostvarenih koreografa, uz duboko razumevanje njihovog rada, da primene svoju umetnost na ekipu profesionalnih plesača sa i bez invaliditeta, „Candoco“ je ponudio nešto neobično sa elementima onoga što je poznato.

Ples koji je uključivao plesače sa invaliditetom je u to vreme u Britaniji već postojao, naročito u trupama kao što su „Amici“ i „Greencandle“, koje su uglavnom radile velike performanse sa

mnogobrojnom i raznovrsnom postavom. Te trupe, iako umetnički celovite i sa velikom vizijom, nisu delovale slično ostalim vodećim trupama, njihov rad je bio centralizovan i vezan za jedinstvene događaje koji su uglavnom privlačili porodicu, prijatelje i pristalice. Često je fokus bio na mogućnostima izražavanja i umetničkom angažovanju plesača sa invaliditetom uz nedovoljno prisustvo iskusnih plesača bez invaliditeta u njihovim redovima.

„Candoco” se razlikovao od postojećih inkluzivnih trupa jer je pokušao da sledi kalupe drugih plesnih trupa i da sebi nađe konkurentsko mesto na tržištu. Takođe, uključivao je bivše diplomce i profesionalne plesače koji su bili ambiciozni i zadržali formu plesa kao glavni fokus svojih aktivnosti. Integracija ja viđena kao pozitivan bonus, uzbudljiv i izdvajajući faktor koji je prosto bio aspekt grupe koja se užurbano bavila nečim većim. Naravno, tu je bila i Selest, sa svojim plesnim iskustvom i poznavanjem sveta plesa, koja je uvek trupu videla kao matičnu trupu savremenog plesa i koja je sa sobom donela stil i radnu etiku londonskog savremenog plesnog teatra.

Ovo je bila novina i zahvaljujući talentu njenih plesača i viziji koreografa koji su angažovani da stvaraju, „Candoco” je počeo da dobija veliku podršku i da privlači dosta pažnje. U neke od najranijih i najuspešnijih radova spada već pomenuto delo Saobana Dejvisa „Između nacionalnog i Bristola” i seksi i divlji komad Emilin Klajd po imenu „U rikverc sporednim programom”. Još jedan komad, duet Džodija Folka napravljen za Dejvida Tula i Kuldip Sing-Barmi po imenu „Udovoljiti pustinji” dobio je odlične kritike zahvaljujući scenskom prisustvu Dejvida Tula i istraživanju njegove snage.

UTICAJ NA OBLAST

Dejvid Tul je harizmatičan i ostvaren izvođač i sama činjenica da nema noge čini ga izuzetnim u svetu plesa. Dugi niz godina zaokupljao je maštu ljudi kao jedan od „Candoco” plesača i vrlo je značajno i za samu trupu i za njega samog što je do danas nastavio sa profesionalnim radom; uspostavio je međunarodnu i eklektičku karijeru kao glumac, plesač i koreograf, igrajući uloge u pozorišnoj i filmskoj produkciji. Nije loše za nekoga ko je radio u pošti i nikada nije zaplesao sve do radionice u Aspajer centru.

Dejvid je toliko neverovatan da je, kada je napustio kompaniju kasnih devedesetih, po novinama bilo mnoštvo naslova zabrinutih za budućnost „Candoco”-a, dok je samo nekolicina shvatila da je „Candoco” ipak nešto više od talenta samo jednog plesača i da će inkluzivan ples, ili ples koji uključuje plesače sa invaliditetom – ipak tu i ostati.

Od tada je „Candoco” imao mnoštvo većih i talentovanih plesača sa invaliditetom koji nastavljaju da oduševljavaju publiku i inspirišu koreografe. Pomenućemo samo neke: Veli O’Brajen, Mark Bru, Nađa Adam, Viktorija Malin, Den Dou. Kao i Dejvid, mnogi od ovih plesača nastavili su sa profesionalnim radom nakon odlaska iz trupe, stvarajući svoje projekte, podučavajući druge i baveći se koreografijom. Čak i za one koji profesionalno rade pre nego što se pridruže trupi sasvim je sigurno da će im „Candoco” ponuditi priliku da profesionalno rade, što ne nudi mnogo trupa savremenog plesa. Takođe, bilo je i mnogo plesača bez invaliditeta, mnogi od njih nastavili su rad na inkluzivnom plesu nakon odlaska iz „Candoco”-a, poput Jurga Koča, Šarlote Darbšir i Viktorije Foks.

Adam je 1998. godine napustio „Candoco”, a Selest je ostala kao plesač i umetnički direktor. Selest je 2000. godine prekinula sa plesom i posvetila se tome da ostvari neku sigurnost za

„Candoco”, trupu koju je vodila do pred kraj 2007. Ovo je bio period visokog rasta za trupu, uživala je velikodušnu podršku Engleskog umetničkog saveta i Britanskog saveta koji su prepoznali kvalitet rada, kao i to koliki pozitivan uticaj bi trupa imala u Velikoj Britaniji i svetu. Tokom ovih godina „Candoco” je proputovao više od trideset zemalja, uključujući Japan, Filipine, Šri Lanku, Rusiju, Brazil, Hrvatsku, Keniju, Kanadu, Srbiju, Finsku, Makedoniju, Grčku, Nemačku, Portugal, Koreju i mnoge druge. Selest je takođe uključila ambiciozne koreografe da rade za novu postavu i trupa je osvojila brojne nagrade za svoju produkciju, uključujući *Time out* nagradu za najbolju koreografiju Havijera de Frutosa „Kiselo mleko” i *Manchester Evening* nagradu za najbolji program 2005. godine. Selest se penzionisala 2007. godine, a bivši plesači Stin Nilsen i Pedro Maçado imenovani su za saradnike umetničkog direktora, njihova dvostruka režija ojačala je i njihovu veru u tu saradnju.

Uticaj „Candoco”-a na područje je i dalje rastao, pa se tako formiralo i nekoliko sličnih trupa, često zahvaljujući direktnom uticaju „Candoco”-a. Najuspešnija od njih je „StopGap Dance” trupa, koja je imala mentorstvo „Candoco” plesača u svojoj ranoj fazi, i koja sada ima nacionalne i internacionalne turneje sa mešavinom pozorišnog rada i rad na otvorenom prostoru. U neke druge trupe spadaju „Blue Eyed Soul” i „Spin” iz Švedske.

POSVEĆENOST OBUCI

Od 2004. do 2007. godine „Candoco” je uspostavio prve temelje te vrste razvoja plesa za osobe sa invaliditetom. Ovaj pionirski jednogodišnji program bio je naročito osmišljen za umetnike koji se pripremaju za naprednije plesne treninge i na kraju karijeru vezanu za ples. Učenici su ohrabrivani kako da shvate i razvijaju svoju unutrašnju snagu, dok za uzvrat dobijaju dobro razumevanje tehnike plesa. Sadržaj je podrazumevao koreografski rad te vrste sa „Candoco” plesaćima; improvizaciju i istraživanje; fitness, anatomiju, zdravlje i zaštitu na radu. Sve u cilju pružanja odgovarajućih veština učenicima za neke naredne plesne treninge.

Kurs je finansiran od strane Sektora za obrazovanje i razvoj veština i kao odgovor na amandman Zakona o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom iz 1995. Ovaj zakon, poznatiji kao DDA, štiti ljude sa invaliditetom kao radnu snagu, čineći nezakonitim da poslodavac nekoga otpusti ili ne zaposli na osnovu invalidnosti. Dopuna zakona 2004. godine obuhvatala je ljude sa radnim iskustvom vezano za potrebe stručnog usavršavanja, pokušavajući nekako da se pozabavi razlikom u obuci koja je obično sprečavala ljude sa invaliditetom da se bave nekom profesijom. Ostali aspekti zakona pokrivali su fizičku pristupačnost javnih zgrada osobama sa invaliditetom. Dakle, kako bi ljudi sa invaliditetom konačno mogli da uđu u pozorišta i plesne škole, onda im je neophodno da treniraju i razvijaju neophodne veštine kako bi u potpunosti iskoristili te zgrade.

Kurs „Candoco” fondacije bio je besplatan i, između ostalog, nudio je mrežu podrške tipa jedan na jedan, u obliku dodeljenog specijaliste za plesnu asistenciju. Uloga specijaliste bila je da pruži podršku svakom učeniku tokom kursa, upućujući ga u probleme tehnike, dajući podršku pri pristupnom i opštem načinu rada i radeći kao lična podrška tokom zahtevnog jednogodišnjeg kursa. Ovo je učenicima omogućilo da vrlo brzo steknu dosta znanja i da osete da vežba može biti prilagođena njihovim telima, a da ne utiče na tok celokupnog rada. Kurs je imao učenike raznolikih tela i invaliditeta, uključujući slepe, korisnike kolica, gluve i mlade sa razvojnim teškoćama. Učili su svi zajedno dok su u isto vreme imali i određene sesije koje su se bavile njihovim ličnim potrebama i pitanjima vezanim za prilagođavanje. Nakon 2007. godine, kurs se završio, jer se finansiranje prebacilo na partnerstva sa već postojećim stručnim kursevima i

„Candoco” je vodio ADAPT (pristup plesu i obuka za performans) projekat sa „Urdang Dance” akademijom nekoliko godina.

Nakon završenog kursa, mnogi diplomci sa osnovnog kursa uspeali su da se zaposle, preskačući napredni plesni trening za koji su se pripremali tokom osnovnog kursa. To je na primer slučaj kod Džuli Klivs, koja radi za „Spin“, Viktorije Mejlin koja pleše za „Candoco” i Majkla Šmitena koji se pridružio trupi „Amici”. Iako je ovo kompliment za sadržaj kursa i dokaz o nedovoljnom broju obučenih plesača sa invaliditetom, takođe može da se odrazi na i dalje nedovoljno prisustvo plesača sa invaliditetom na redovnim stručnim kursevima plesa. Kursevi su otvoreni i pristupačni za ljude sa invaliditetom, ali često bez propisa neophodnih za rešavanje mnogih godina neusklađenosti u pogledu plesnog iskustva. Stvarnost je takva da plesači sa invaliditetom nisu u prednosti kada se takmiče za mesto na treningu sa kolegama bez invaliditeta, koji se uglavnom bave nekim oblikom plesa još od detinjstva. Ova razlika u obuci i iskustvu može biti prilično zastrašujuća, kako za učenike, tako i za nastavne ustanove.

„Candoco” i dalje teži tome da plesači sa invaliditetom treniraju na profesionalnom nivou i nedavno je započeo partnerstvo sa „Trinity Labanom”, jednim od vodećih plesnih koledža u Velikoj Britaniji, sa ciljem da razmeni znanje i unapredi istraživanje, kao i da podstakne potencijalne studente i nastavnike da tokom nastave podrže i inkluzivni rad. Međutim, trupa je takođe svesna potrebe da se mlađa deca sa invaliditetom koja su ljubitelji plesa ohrabruju da se njime bave. „Candoco” pruža godišnje kurseve obuke za nastavnike koji su zainteresovani da u svoju nastavnu praksu uvedu inkluziju, lobira za plesače sa invaliditetom na svim nivoima i vodi dve grupe mladih, koje zajedno čine „Cando2”, inkluzivnu plesnu trupu za mlade.

Ova posvećenost učenju i istraživanju je vrlo važna za „Candoco”. Trupa svoje poreklo prepoznaje u grupi ljudi koja je redovno počela da se sastaje na radionicama, ali je takođe svesna nedostatka specijalizovanih treninga dostupnih plesačima sa invaliditetom. Pored toga, „Candoco” je organizacija koja uči i želi da i dalje unapređuje svoje znanje o inkluzivnoj praksi.

OSTVARIVANJE POTENCIJALA POJEDINCA

Pristup obuci je takav da prati socijalni model invalidnosti nasuprot medicinskom modelu i na invalidnost gleda kao na praktičan fizički element, a ne kao onaj koji definiše ili vrednuje. Ovo se odlikava u jeziku koji se koristi na obuci koji izuzima reči oštećenje, hendikep, problem i tako dalje, ali i u opštem pristupu koji podstiče i podržava pojedinačni doprinos.

Ovakvo razmišljanje podstaknuto je verovanjem da svako može dostići savršenstvo u plesnom okruženju, samo što se to savršenstvo treba meriti prema potencijalu i trudu svakog pojedinca. Iako se način na koji se plesni rad manifestuje može prilagoditi tako da odgovara telu svake osobe, princip ostaje isti. To omogućava svakome da shvati svoj imaginativni i fizički potencijal dok razvija svoje kreativne veštine.

Većina „Candoco”-ove metodike zasniva se na ideji da je učenje saradnja između nastavnika i učenika, veza ili dijalog, kada je jedna ponuda ili zahtev zadovoljen od strane drugih. To sa svoje strane nudi više prostora za razvoj, tako da nastavnici mogu voditi učenike ka razvoju koji se bazira na saradnji i kreativnosti. To je, u poređenju sa drugim nastavničkim metodama, u skladu sa pristupom obuci metodom učenja koja je usmerena na učenika. Ovakav pristup zahteva fleksibilnost i otvorenost nastavnika i daje mnogo na važnosti, željama i predlozima učenika, ali

Nije iznenađujuće da je u svojim prvim godinama „Candoco” stavljao akcenat na reč „integracija”, čak i sebe nazivajući „integrativnom plesnom trupom”. Tu leži jedinstvenost trupe, to je takođe bio i njen cilj i njeno sredstvo da uspe u svom poslu. Uostalom, ljudi sa i bez invaliditeta koji plešu zajedno, podjednaki, nisu bili samo uzbuđenje ili novina, već kreativni izvor raznih pozorišnih mogućnosti. Vremenom, izbacili smo iz upotrebe termin „integracija” i počeli da koristimo „inkluzija” i mada nas sve više i više definišu prema sadržaju rada kada je to neophodno, mi jednostavno sami sebe definišemo kao „grupu igrača savremenog plesa sa i bez invaliditeta”.

Fokus na integraciju je i dalje česta pojava na „Candoco” radionicama. Većina obrazovnih sesija nastoji da okupi različite ljude sa različitim telima, stvarajući podržavajuće, razigrano i iskreno okruženje, gde se ljudi mogu osećati slobodnim da doprinesu, probaju i stvore nove stvari. Iako vodeća plesna trupa sebe više ne naziva „integrisanom”, nama svojstven osnovni princip ravnopravnosti i zajedništva i dalje preovladava, a to je i dalje definišući faktor našeg obrazovnog rada.

Nastavne sesije često započinju trudom da se grupa poveže dozvoljavajući svakome u grupi da se čuje njegov glas. Stavlja se akcenat i na razvoj svesti i na slušanje, sluhom i/ili na osnovu ostalih čula. Učesnici se takođe ohrabruju da ostvare kontakt sa drugim učesnicima, bilo fizički, bilo vizuelni. Za „Candoco” je vrlo važno da učesnici radionice vide, prihvate i poštuju jedni druge, da se ponose grupom koju su stvorili i presudno je da se to uradi na način na koji se svi tretiraju jednako, da se niko ne oseća kao da pomaže ili da mu se pomaže.

Ovo nisu principi neobični za ples, već čisto oni koje „Candoco” smatra korisnim, naročito kada se radi sa raznovrsnom grupom ljudi sa različitim nivoima iskustva u plesu. Ostale vežbe koncentrisane su na artikulaciju i na istraživanje pokreta, na kreativnost i adaptaciju, na podizanje težine tela i deljenje, na prostorne veze i promene stilova ili dinamike. I konačno, kako bi se stvorila otvorena i neosuđujuća atmosfera, odgovarajuća za neometani doprinos i kreativnost, važno je podstaći osećaj zabave i igre.

Još jedan važan aspekt rada vodeće trupe koji se reflektuje na obrazovni rad „Candoco”-a jeste kreiranje, izvođenje i uvažavanje kritika. Često se radionice završavaju tako što učesnici imaju mogućnost da sami ili u grupi stvore komad koji se vežba, oplemenjuje i onda izvodi. To daje priliku da se pojašne veštine, da se ode dalje u svojim izborima i daje priliku učesnicima da se osećaju ponosnim zbog nečega što su sami napravili. Donošenje izbora može biti odlično za samostalno otkrivanje. Više od toga, to je trenutak kada cela grupa treba da pokaže uvažavanje, da razvije svoje opservacione veštine i da se kritički angažuje u plesnoj sredini. Čak i ako to znači da se jednostavno izrazi svoj stav i postave pitanja ili da se slobodno izraze razmišljanja i ideje. Za „Candoco” je vrlo važno da osnovni rad trupe, stvaranje i izvođenje profesionalnih komada sa ostvarenim iiskusnim koreografima, bude deo edukativnog rada. Zapravo, mnogi od zadataka, stilova i vežbi na kojima plesači rade na radionicama, jesu rezultat kreativnog procesa kroz koji su prošli. „Candoco” je radio sa više od trideset kreativnih umetnika. Mnoge od njihovih ideja opstaju i razvijaju se u trupi, nalazeći svoj put kroz istraživanje i razvoj manifestacija vođenih od strane trupe.

„Candoco” je producirao preko četrdeset predstava tokom svoje dvadesetogodišnje istorije i mnogi od tih komada izvodili su se više od godinu dana u Velikoj Britaniji i u svetu. Neki komadi bili su na repertoaru i po nekoliko godina. To je bio slučaj sa komadom „Mir” Najdžela Čarnoka, napravljenog 2008., a poslednji put izvedenog juna 2012. godine. Ovaj komad pretrpeo je nekoliko promena postave – uključujući plesače sa invaliditetom koji su igrali uloge koje su osmislili neki drugi igrači sa invaliditetom i drugačijim telom – što u praksu stavlja uverenje „Candoco”-a da svako može da pleše nezavisno od tipa tela i da rad u kome učestvuju ljudi sa invaliditetom ne mora direktno da koristi invaliditet igrača da bi bio uspešan. Da je takav bio slučaj sa komadom „Mir”, on bi svoj efekat izgubio promenom igrača.

Još jedna značajna promena postave nastala je 2010. godine prilikom obnavljanja predstave Rafaela Bonačela iz 2007. godine pod naslovom „Ko će ići na bal?”. Ova rekonstrukcija urađena je da bi se snimio i napravio materijal za škole i fakultete, sa pisanim i digitalnim sadržajem, koji je preporučen kao jedan od radova pogodnih za studije u plesnom nastavnom planu. Ovo je bilo prvi put da jedan rad koji uključuje osobe sa invaliditetom bude odabran. Posebna pažnja posvećena je duetu plesača koji je u kolicima i plesača bez invaliditeta, koji čini važan deo komada. Kao zamenu za originalnog plesača u invalidskim kolicima, „Candoco” je pozvao turskog plesača Memeta Sefa Ozturka da odigra ovu ulogu. To je u skladu sa širenjem „Candoco”-a i u poslednjih nekoliko godina trupu čini gotovo agencijom ili resursom za igrače sa invaliditetom svuda. „Candoco” traži mogućnosti da angažuje ili da generiše rad, samim tim podstičući radno iskustvo i vidljivost umetnika sa invaliditetom na vodećoj sceni. To je istina za omladinski deo trupe i tim umetnika-saradnika, koji su često angažovani da drže radionice ili da učestvuju na projektima. Samo u 2011. godini „Candoco” je angažovao najmanje petnaest umetnika sa invaliditetom, plesača, kostimografa ili scenografa na duže ili kraće ugovore.

„CANDOCO“ BEZ GRANICA

Jedan značajan projekat koji obuhvata ovakav pristup je „Candoco bez granica”. Ovo je produkcija koje će biti predstavljena u leto 2012. za proslavu Olimpijskih i Paraolimpijskih igara u Londonu i sastoji se od dva tridesetominutna komada, koje je napravio koreograf sa invaliditetom. Za ovu izvedbu „Candoco” je pozvao goste umetnike iz Brazila i Kine da se pridruže ekipi i tokom perioda istraživanja dao je priliku drugim umetnicima da budu deo procesa. „12” je delo Kler Kaningam koje je posebno zanimljiv dodatak „Candoco”-ovom repertoaru, jer se bavi pitanjima emocionalnih i psiholoških štaka. Nije često da se sadržaj komada koje producira „Candoco” direktno bavi pitanjima invaliditeta, i iako „12” više govori o igračima, njihovom identitetu i imaginarnom svetu, upotreba oslonca poput štake evocira svet koji je vrlo srodan „Candoco”-ovom. Još jedan važan aspekt je taj da koreograf sa invaliditetom, Kler Kaningam, nije formalno obrazovana plesačica, iako ima obuku iz drugih oblasti i mnogo godina radnog iskustva. Ovo nije neobično među „Candoco” plesačima sa invaliditetom, jer svi moraju biti vrlo kreativni i aktivni u svojim profesionalnim karijerama.

„Candoco” je 2008. godine bio uključen u još jedan olimpijski događaj, trupa je pozvana - zajedno sa hip-hop trupom „Zonation” i plesačima iz Kraljevske baletske škole - da predstavlja Britaniju na Olimpijadi u Pekingu i na ceremoniji primopredaje Paraolimpijskih igara, izvodeći program pred publikom od devedeset hiljada ljudi, a i pred televizijskom publikom širom sveta. To je bilo prvi put da umetnik sa invaliditetom nastupa na zatvaranju Olimpijade i to je bila još jedna prilika da se angažuju još neki plesači za ovu svrhu. Takođe, to je bilo priznanje „Candoco”-vog truda svih ovih godina i razumevanje uloge koju umetnici sa invaliditetom treba da odigraju.

DVADESET GODINA INKLUZIJE

Kako bi proslavio svoju dvadesetogodišnjicu, „Candoco” je otpočeo ponovno izvođenje projekta „Set and Reset/Reset” sa plesnom trupom Triše Braun, koja vidi kako plesači prolaze kroz isti kreativni proces kroz koji su prošli plesači Triše Braun 1983., kako bi stvorili značajan koreografski komad „Set and Reset”. Iako je neke delove obnovljenog dela razvio „Candoco”, uz pomoć režiserke Abi Jager, većina materijala i čitava struktura komada verna je originalu. Ovo je prvi put da „Candoco” oživljava komad koji je originalno napravljen za postavu od isključivo plesača bez invaliditeta. Rezultat je bio uspešan, a „Set and Reset/Reset” je već postao omiljen među publikom, kritičarima i promoterima. U februaru 2012., „Set and Reset/Reset” je izveden u prestižnom *Sedlers Vels teatru*, najvažnijem britanskom mestu za savremeni ples, kao deo edicije „britanski ples”.

U okviru proslave dvadesetogodišnjice „Candoco” je takođe sproveo seriju debata i diskusija pod nazivom: „Znatiželja, izbor, izazov i promena”. „Znatiželja” je bio događaj otvorenog tipa sa više od sto pedeset ljudi koji su postavljali pitanja o plesu i invaliditetu. „Izbor” je bio prilika da se integrativne trupe i nezavisni umetnici sa invaliditetom sretnu i razgovaraju o izborima u njihovom radu i da iskažu kakvo bi delo voleli da stvore, kao i gde bi voleli da ga prezentuju. „Izazov” je omogućavao istim umetnicima da upoznaju čitav panel organizatora festivala, pozorišnih selektora i producenata, kako bi pristupili izazovu i napretku u pogledu prisustva plesača sa invaliditetom na mejnstrim sceni. Najzad, „Promena” je pozivala druge profesionalne plesače sa invaliditetom da diskutuju o estetskim promenama vezanim za ples i invalidnost, uključujući i pitanja u vezi sa treningom, promenama postave u kojoj su i igrači sa invaliditetom i igrači bez invaliditeta i percepcijom javnosti.

BUDUĆNOST

„Candoco” se nada da će nastaviti sa podrškom umetnicima sa invaliditetom kroz svoje produkcije, debate i treninge, ali nastoji da bude aktivniji u uticanju na mejnstrim i utvrđene kompanije da se bave inkluzivnim radom. Ovo je vrlo uzbudljivo vreme za plesače sa invaliditetom, jer sve više i više umetnika nalazi svoj put kroz svet se stvaraju i nalaze način da komuniciraju između sebe putem seminara, sastanaka vezanih za umetničko istraživanje i putem interneta. Možda jednoga dana neće biti potrebe da se raspravlja o detaljima rada umetnika sa invaliditetom, jer će ples prirodno apsorbovati različita tela sa njihovim potencijalom i tako biti raznovrsniji i kreativniji kroz saradnju

BEZ GRANICA...

NVO PERFORMA ARS INTERNATIONAL

OLGA ŽULOVIĆ



CRNA
GORA

"Duh plesa nema boje, nema određeni oblik ili veličinu

On obuhvata moć ujedinjenja, snage,

I lepote koji se nalaze u nama.

Svaka rasplesana duša, mlada, stara, osoba koja živi s nekim nedostatkom

Stvara i preobražava ideje u pokretnu umetnost koja menja život.

Ples je ogledalo koje odražava nemoguće koje je učinjeno mogućim.

Svi ga mogu dotaknuti, čuti, osetiti i doživeti.

Zvukovi iz naših srca i duše naš su ritam,

Svaki naš pokret otkriva istoriju sveta

To je element u kojem ljudski duh može obuhvatiti krajnju

Slobodu.

Uvek kada nam se dotaknu ruke, dogodi se nešto lepo,

Ono čega se duša seća, telo oslikava pokretom.

Ples je stoga lekovita snaga dostupna svima,

Vi ste moje oči, a ja sam vaša stopala.

Slavite međunarodni dan plesa,

Svoju strast za plesom upotrebite da jedni druge izlečite,

Ujedinite vašu plesnu zajednicu,

I što je najvažnije, budite najbolji što možete biti sami po sebi,

Svi se možemo ujediniti kroz snagu i duh plesa."

GLADYS FAITH AGULHAS

Program savremene igre po inkluzivnom modelu se prvi put u Crnoj Gori pojavljuje 2008. godine, kada je naša organizacija upriličila u Podgorici gostovanje i sedmodnevnu inkluzivnu plesnu radionicu američke plesne trupe „Karen Peterson and Dancers“ iz Majamija. Iako potpuno nepoznat, program savremene igre baziran na kontaktnoj improvizaciji, odmah je naišao na prijem kod osoba sa invaliditetom. Ova umetnica već više od dvadeset dve godine neguje program plesa koji daje mogućnost redovnih treninga i nastupa plesačima sa i bez invaliditeta. Njen umetnički rad vrednovan je najznačajnijim nagradama na Floridi, a edukativne radionice i performanse, osim u SAD-u, izvodila je i u Brazilu, Španiji, Italiji i Velikoj Britaniji. Učesnici radionice i partneri na projektu u Podgorici su bili članovi „Udruženja mladih sa hendikepom Crne Gore“ i članice Baletske trupe „Allegro“. Radionica i prezentacija radioničarskog materijala sa polaznicima koji su osobe sa fizičkim i senzornim invaliditetom i sa blažim oblicima mentalnih teškoća, upriličena je u Umetničkoj školi „Vasa Pavić“, a „Karen Peterson and Dancers“ su nastupili i na sceni Crnogorskog narodnog pozorišta, u okviru četrdesetog „International Choreographer Showcase“-a, kada je crnogorska publika prvi put uživo mogla da vidi performeru korisnika kolica.

„Budi moje oko, a ja tvoje stopalo“, citat iz poslanice povodom Svetskog dana plesa 2008. godine, koju je samo mesec dana ranije plesnoj zajednici uputila Gladys Faith Agulhas, poslužila je kao svojevrsan slogan našeg pilot projekta.

U tom momentu, status osoba sa invaliditetom u Crnoj Gori sve je vidljiviji problem o kojem otvoreno govori i na koji ukazuje nekoliko vrlo angažovanih udruženja osoba sa invaliditetom. Takođe su i zahtevi Evropske unije u odnosu na integracione procese Crne Gore usmereni i u pravcu inkluzije. Svi zakonski okviri, strategije, akcioni planovi su usvojeni, ali još je u praksi jako malo kvalitetnih inicijativa. Sa druge strane, savremena umetnička plesna scena u Crnoj Gori takođe nije razvijena ili, bolje reći, gotovo da i ne postoji. U Podgorici postoji jedna državna baletska škola „Vasa Pavić“ od 1972. godine i jedna privatna baletska škola „Princeza Ksenija“ od 2004. godine, a program savremene igre, osim što se nalazi u nastavnom planu za srednju školu, sporadično se pojavljivao i u programima rada nekih plesnih klubova. Ipak, kontinuirano obrazovanje, pa i u neformalnom obliku nije bilo. Osnivanje baletske trupe „Ballo“ 2000. godine omogućilo je devojkama sa završenom nižom baletskom školom da nadograđuju klasičnu tehniku i rade koreografije modernog baleta. Sa tehnikama savremene igre u kombinaciji sa starim plesovima susreću se 2007. godine tokom rada na plesnoj predstavi „Patricijin vez“ u koreografiji Tanje Skok iz Slovenije. Dugogodišnje postojanje festivala alternativnog teatra („FIAT“) svakako je doprinelo približavanju savremenog i alternativnog scenskog izraza, pa time i savremene igre u našoj sredini. Međutim, i ta mogućnost da se kroz festival teatra dođe do novih informacija kada je savremeni ples u pitanju dovedena je posljednjih godina u pitanje zbog neizvesne sudbine festivala. Iako su u nekoliko navrata gostovale pozorišne predstave čiji su akteri osobe sa invaliditetom, inkluzivnih plesnih predstava nije bilo.

„Nacionalna strategija za osobe sa invaliditetom za period 2008. – 2016.“ je usvojena novembra 2007. Između ostalog, u oblasti kulture predviđa pružanje mogućnosti osobama sa invaliditetom da u punoj meri iskažu svoj talenat, veštinu i umeće kroz uključivanje u kulturni život uz ravnopravnost, nediskriminaciju i jednak pristup. Ocenjujući postojeće stanje, u strategiji se navodi da je u praksi značajan broj sportskih, kulturnih i turističkih objekata, servisa i sadržaja nedostupan za osobe sa invaliditetom, da još nije donet plan prilagođavanja postojećih programa i objekata osobama sa invaliditetom, i da tek treba dopuniti propise o pružanju kulturnih, sportskih i turističkih usluga, kako bi se obezbedila dostupnost tih usluga osobama sa invaliditetom. Zakon

o planiranju i uređenju prostora uređuje vrstu, sadržaj i postupak izrade i donošenje planskih dokumenata i druga pitanja od značaja za planiranje i uređenje prostora, jednako vodeći računa o svim građanima i poslovima planiranja i uređenja prostora. Ovaj zakon reguliše i uređenje sportskih, kulturnih i rekreativnih objekata. Međutim, samo pojedini objekti su prilagođeni za korišćenje osoba sa invaliditetom. Dalje, u strategiji se navodi da postoji podrška za kulturne i sportske aktivnosti specifične za invalidnost, ali da je nedovoljna i da ne postoji nikakav plan niti program uključivanja osoba sa invaliditetom u organizovanje i učešće u kulturno-umetničkim aktivnostima. Takođe, ne postoje ni fondovi za podršku kulturnih aktivnosti. S tim u vezi, strategija predviđa sledeće mere:

- 1.** „Izraditi plan adaptacije postojećih sportskih, kulturnih i rekreativnih objekata i dosledno sprovoditi odredbe zakona o standardima pristupačnosti prilikom svake rekonstrukcije i gradnje novih objekata;
- 2.** Obezbediti uključivanje strukovnih asocijacija u proces odlučivanja o raspisivanju i sprovođenju konkursa za projekte kulturnih aktivnosti organizacija OSI (osoba sa invaliditetom);
- 3.** Obezbediti osobama sa invaliditetom pristup kulturnim materijalima, televizijskim programima, filmovima, pozorišnim i drugim kulturnim aktivnostima u njima pristupačnim formatima;
- 4.** Obezbediti osobama sa invaliditetom pristup mestima gde se odvijaju kulturna događanja ili pružaju kulturne usluge, organizuju sportske i rekreativne aktivnosti, pristup spomenicima i lokalitetima od nacionalne kulturne važnosti;
- 5.** Obezbediti osobama sa invaliditetom pravo na priznavanje njihovog posebnog kulturnog i lingvističkog identiteta, uključujući znakovni jezik i kulturu gluvih, kao i na odgovarajuću podršku radi ostvarivanja ovog identiteta;
- 6.** Sistematski i kontinuirano nastaviti rad na edukaciji novinara i urednika i promociji socijalnog pristupa invalidnosti, prava i potencijala OSI u medijima;
- 7.** Planirati, razviti i sprovoditi programe, kampanje i akcije kojima bi se podstaklo i promovisalo učešće OSI u kulturnim, rekreativnim i sportskim aktivnostima na svim nivoima u najvećoj mogućoj meri;
- 8.** Podsticati dobijanje odgovarajućih uputstava, treninga i sredstava da bi OSI imale mogućnost da organizuju, razvijaju i učestvuju u sportskim aktivnostima specifičnim za njih;
- 9.** Obezbediti uslove da sva deca sa invaliditetom imaju jednak pristup učešću u igri, rekreativnim, sportskim, i aktivnostima u slobodno vrijeme, uključujući aktivnosti koje se odvijaju u sklopu obrazovnog sistema.“

U Crnoj Gori je tada već radila specijalna biblioteka za slepe kao javna ustanova, organizovane su i dve taktilne izložbe u organizaciji JU Muzeja i galerije Podgorice, a inicijativa udruženja slepih osoba rezultirala je sinhronizacijom i audio deskripcijom desetak filmova američke produkcije. Iskustva iz malobrojnih profesionalnih umetničkih projekata koji podstiču inkluzivni

rad i umetničko istraživanje, pokazuju da su osobe sa invaliditetom voljne da se u većoj meri uključe u kulturni život zajednice, ali da najčešće nemaju dovoljno podrške ili nisu postignuti uslovi koji bi im to omogućili. Činjenica je da i kod nas mnogo više inicijative za uključjenje u umetničke i kulturne procese dolazi od strane udruženja osoba sa invaliditetom, nego od strane institucija ili profesionalnih umetnika koji bi svoja znanja preneli, ili ostvarili saradnju sa tom grupacijom.

Iz gore navedenih razloga u opisu postojećeg stanja, i realizaciju našeg pilot projekta pratili su brojni organizacioni problemi, od nepristupačnih hotela, restorana, pozorišnih sala i prostora za radionice do stigme i predrasuda u odnosu na osobe sa invaliditetom. Novi hoteli, rađeni po standardima koji zadovoljavaju potrebe korisnika kolica, nedostižni su za budžete koje imamo za programe iz oblasti kulture, pa smo pribegavali alternativnim, privremenim rešenjima.

Kako bismo skrenuli pažnju javnosti na probleme osoba sa invaliditetom i njihovo zalaganje za ravnopravnost i poštovanje ljudskih prava, upriličili smo performans povodom Svetskog dana igre, 29. aprila 2009. godine, kada su se na sceni pojavili prvi crnogorski plesači sa invaliditetom. Prepuna sala KIC-a "Budo Tomović" je bila na nogama i publika je ovacijama pozdravila i nagradila hrabrost tri mlade osobe sa hendikepom koje su prkosile predrasadama. Članice Baletske trupe „Allegro“ i baletski koreograf Viktorija Pavićević pokazale su veliku otvorenost i senzibilisanost u odnosu na nove plesače. Tu noć zasigurno će pamtili svi, a naročito Milka Bošković, Milan Šaranović i Dragan Tepavčević.

Tada se rodila ideja o projektu „Bez granica – inkluzija, kultura i umetnost“

ISKUSTVA IZ OKRUŽENJA:

U pripremi projekta, osvrnuli smo se i na situaciju u regionu kada su kultura i inkluzija u pitanju i naišli na sledeću situaciju: i u okruženju se u tom trenutku i dalje o inkluziji u kulturi i umetnosti uglavnom govorilo i razmatralo na okruglim stolovima i konferencijama.

U Zagrebu još od 1953. godine deluje tiflološki muzej, jedinstven u Evropi i među specijalnim muzejima, koji sakuplja, čuva i izlaže građu vezanu za problematiku slepih i slabovidih osoba. Takođe, u Zagrebu već šezdeset godina deluje i najstarije svetsko pozorište slepih i slabovidih osoba, kazalište „Novi život“ koje organizuje i međunarodni festival „BIT“ (Blind in Theatre) pod pokroviteljstvom glavnog grada. Međutim, i posle šezdeset godina, ovo pozorište se bori za sistemsko rešenje svog statusa. Taktilna, multisenzorna galerija postala je sastavni deo zagrebačke moderne galerije, koja uz pomoć audio vodiča i taktilnih dijagrama, osobama sa oštećenjem vida predstavlja dela savremene hrvatske umetnosti. Na prvoj izložbi stručno i naučno su obrađena tri kapitalna dela hrvatske umetnosti IX i XX veka, a na taj način će biti obrađena i ostala odabrana dela iz stalne postavke.

U Banja Luci je 2006. godine osnovana specijalna biblioteka za slepa i slabovidna lica sa knjižnim fondom na Brajevom pismu i u zvučnoj tehnici sa preko hiljadu četiristo naslova i preko pet hiljada knjižnih jedinica. Tehnički je savremeno opremljena Brajevom štamparijom, tonskim studiom i audio-braj internet klub čitaonicom. U okviru udruženja „Udas“, deluje jedinstvena galerija koja omogućuje mladim umetnicima sa invaliditetom da izlažu svoje radove.

Što se tiče primera iz okruženja koji dolaze iz nevladinog sektora u kojima afirmisani umetnici u svoj rad i projekte uključuju i osobe sa invaliditetom, pomenuću i aktivnosti udruženja „Per art“ iz Novog Sada, koje umetnički proces čini dostupnim osobama sa razvojnim teškoćama, stvarajući partnerske odnose sa profesionalnim umetnicima i institucijama iz pozorišne, plesne i vizuelne umetnosti.

U Beogradu deluje Grupa „Hajde da...“, koja u okviru programa „Okvir tela“ podstiče inkluzivni rad kroz projekte savremenog plesa sa konkretnim scenskim produktima i pedagoškim radom. Kao rezultat tog rada nastale su dve plesne predstave u koje su uključene gluve, nagluve, slepe i slabovide osobe.

Upravo zbog ekskluzivnosti programa i malog broja umetnika na našim prostorima koji se bave ovom vrstom rada i umetnosti, odlučili smo da se povežemo sa njima i od tada datira naša saradnja sa Grupom „Hajde da...“.

Decembra 2009. godine, povodom Svetskog dana osoba sa invaliditetom i Dana ljudskih prava, realizovali smo projekat „Bez granica - inkluzija, kultura i umetnost“ u Podgorici. Ideja projekta je da podstičemo institucije kulture u Crnoj Gori da otvore svoja vrata osobama sa invaliditetom i da umetničke sadržaje prilagode formatima u odnosu na njihove potrebe, da bi osobe sa invaliditetom postale i konzumenti i akteri umetničkih sadržaja, kao i da senzibilizujemo širu javnost u odnosu na njihove kreativne potencijale. Projekat je realizovan u okviru najznačajnije gradske kulturne manifestacije „DEUS“ i tom prilikom je Kulturno-informativni centar „Budo Tomović“, kao jedna od dve pozorišne sale u Podgorici, adaptirao glavni ulaz za korisnike kolica. Postavljena je vertikalna podizna platforma, koju smo simbolično stavili u funkciju performansom korisnika kolica/borca za ljudska prava/plesača Milana Šaranovića i profesionalne plesačice Bojane Mišić, tokom konferencije za štampu povodom gostovanja plesne predstave „Kriva za Gausa“. Uz pomoć audio naracije i programa štampanog na Brajevom pismu, predstavu su mogle da prate i slepe i slabovide osobe. Gostovanje koprodukcije Grupe „Hajde da...“ i Ustanove kulture „Vuk Karadžić“ imalo je za cilj da ukaže na to da se i sa osobama sa invaliditetom mogu raditi programi visokih umetničkih kriterijuma, da senzibilizujemo javnost u odnosu na osobe sa invaliditetom generalno i na njihove nesumnjive umetničke potencijale, kao i da motivišemo marginalizovanu grupu da se značajnije uključuje u kreativne procese. Sedmodnevnu radionicu sa četrnaest polaznika, članova Udruženja mladih sa hendikepom Crne Gore, šticećenika Zavoda za školovanje i rehabilitaciju dece i omladine, članica Baletske trupe „Allegro“ i volonterki, vodile su Sanja Krsmanović-Tasić i asistentkinja Bojana Mišić. Radionica i završni performans održani su u prostorijama Umetničke škole „Vasa Pavić“, građevini koju je bilo najjednostavnije prilagoditi potrebama korisnika kolica privremenim rampama, gde su se mogli koristiti i toaleti. Završnom performansu prisustvovalo je tridesetak gledalaca, među kojima je bio i direktor festivala alternativnog teatra „FIAT“ Džoni Hodžić, koji nas je ohrabrio i pozvao da učestvujemo na narednom festivalu. To je svakako bio dobar znak da je i umetnička zajednica zainteresovana za ovu vrstu projekata i podstaklo nas je da ga i dalje razvijamo.

Naš projekat jedan je među prvima koji promovise socijalnu inkluziju kroz kulturu i umetnost, za koje smatramo da su vrlo pogodno oblasti da osobe sa invaliditetom bez osećaja indiferentnosti ostvare svoje pravo da slobodno i aktivno učestvuju u svim segmentima društvenog života. Tu ideju su prepoznale i brojne vladine institucije, te su projekat podržali Ministarstvo kulture i sporta, Ministarstvo Finansija i Skupština Crne Gore kroz redovne godišnje konkurse, Ministarstvo rada i socijalnog staranja, Kancelarija za mlade i opštine u kojima smo realizovali projekat. Smatramo da upravo u toj povezanosti civilnog i javnog sektora jeste veliki deo kvaliteta našeg projekta.

Za ovaj projekat su se **zainteresovali i susedi iz BiH** i maja 2010. godine projekat je realizovan u saradnji sa Centrom za socijalni rad uz podršku opštine i domaćih privrednika. Glavni ulaz Doma mladih adaptiran je prilaznom rampom i delimično prilagođenim toaletima za korisnike kolica. Radionicu koju je vodila Karen Peterson sa svojim igračima su pohađali korisnici usluga „Dnevnog centra za decu i omladinu sa posebnim potrebama“ iz Trebinja, kao i članovi različitih udruženja iz Mostara, Travnika, Bugojna, Podgorice, Herceg Novog i Sarajeva. Projektu su se priključile i članice Udruženja za promociju savremenog plesa „Tanzelarija“ iz Sarajeva, te je ukupan broj učesnika bio dvadeset šest. Osim inkluzivnih radionica i umetničkog aspekta, važan kvalitet projekta je međuetnička i regionalna saradnja, koja je ilustrovan posetama kulturno-istorijskim spomenicima koji svedoče o dugogodišnjem multietničkom suživotu na ovim prostorima.

Zapažanje: nedostatak smeštajnih kapaciteta za korisnike kolica, naročito problem kupatila i toaleta i generalno arhitektonski slabo prilagođen grad; solidna senzibilisanost stanovništva i vrlo dobro organizovana i socijalizovana grupa štićenika Dnevnog centra „Sunce nam je zajedničko“.

Decembra 2010. godine, povodom Međunarodni dana osoba sa invaliditetom, projekat smo realizovali i u **Herceg Novom**, sa idejom da ovaj program prezentujemo udruženjima iz primorskih opština Crne Gore. Primenili smo koncept iz Podgorice i u Dvorani „Park“ je najpre izvedena inkluzivna plesna predstava „RESET“, druga koprodukcija beogradske Grupe „Hajde da.“ i UK „Vuk Karadžić“, nastala kao rezultat projekta „Okvir tela“. I ovu predstavu mogle su da prate slepe i slabovide osobe uz pomoć audio naracije i programa štampanog na Brajevom pismu. Neposredno pre predstave okupili smo prijavljene članove udruženja koja smo obavijestili o projektu, animirali ih i nakon predstave, zainteresovani su počeli sa radionicom koju je ovog puta vodila Nela Antonović iz beogradskog teatra „MIMART“, uz asistenciju Bojane Mišić, savremene igračice iz Slovenije. Budući da su i ovog puta radionicu pohađale vrlo senzibilisane igračice iz Sarajeva i korisnici usluga Dnevnog centra iz Trebinja, a pridružili nam se štićenici Zavoda za decu i omladinu sa oštećenjem sluha i govora u Kotoru, projekat je opet imao regionalni karakter. Adaptiran je glavni ulaz za korisnike kolica, a prilaz sceni je bio jednostavan, sa strane pozorišnog depoa, zbog kaskadne arhitekture objekta, ali iz istog razloga nije bila moguća i razumna adaptacija toaleta, koji se nalaze u suterenu. Radionicu je pohađalo dvadeset osam polaznika. Indirektno smo uticali na prilagođavanje ulaza obližnjeg restorana i hotela. Predstavu i prezentacije gledalo je oko dvesta gledalaca.

Zapažanje: zbog kaskadne arhitekture i velikog broja starih građevina, Herceg Novi je generalno jako zahtevan u pogledu adaptacije. Iako grad u kom je smešten najveći centar za rehabilitaciju osoba sa invaliditetom, u decembru, kada je realizovan projekat, nismo mogli obezbediti smeštaj, jer su zimi smanjeni kapaciteti. Iz nerazumljivih razloga, lokalna udruženja nisu iskoristila mogućnost koja im se pružila u njihovom gradu.

Već narednog meseca, januara 2011. godine, četiri polaznika radionice Karen Peterson su na njen poziv boravili u SAD-u na „Winterfest“-u, u okviru koga su pohađali inkluzivnu radionicu Jessa Curtisa i imali zajednički performans sa plesačima Karen Peterson. Ovaj boravak je deo programa međunarodne razmene organizacija „Performa Ars International“ i plesne kompanije „Karen Peterson and Dancers“. Naš projekat se našao u nacionalnom izveštaju američke

fondacije „American for the Arts“ o primerima dobre međunarodne saradnje SAD-a sa ostalim zemljama.

Projekat „Bez granica - inkluzija, kultura i umetnost“ se našao i među finalistima, kandidatima za nagradu „Erste fondacije“ za socijalnu integraciju u 2011. godini. Od hiljadu osamsto pedeset prijavljenih projekata iz dvanaest zemalja Evrope, ušao je u uži izbor od sto trideset i kao nagradu dobio dvogodišnju PR podršku Erste Fondacije.

U oktobru 2011. godine, projekat je uspešno realizovan i na Severu Crne Gore, u **Bijelom Polju**, i to u saradnji sa Dnevnim centrom za decu sa smetnjama u razvoju „Tisa“ i Centrom za kulturu. Za radionicu, koju su i ovog puta vodile Sanja Krsmanović-Tasić i Bojana Mišić, prijavilo se rekordnih trideset pet polaznika sa različitim vrstama invaliditeta (osobe sa daunovim sindromom, slepe i slabovide osobe, gluve i nagluve osobe, osobe sa paraplegijom, kvadriplegijom, autizmom...) - raznolika grupa i po starosnoj strukturi i po vrsti invaliditeta. Prijavile su se i volonterke, učenice gimnazije „Miloje Dobrašinović“, koje nemaju plesno iskustvo, a koje su pokazale veliko interesovanje i za savremeni ples i senzibilisanost u odnosu na osobe sa invaliditetom. Iz Sarajeva su stigle plesačice iz „Tanzelarije“ i dvoje mladih glumaca sa tamošnje Akademije scenskih umjetnosti. Polaznici su stigli i iz kotorskog Zavoda za gluve i nagluve, trebinjskog Udruženja paraplegičara i iz Podgorice. Završna prezentacija izvedena je pred punom salom Centra za kulturu. Brojnost, iskrene reakcije i komentari publike i učesnika, pokazatelj su da se naš projekat razvija u dobrom pravcu i da njegova misija daje očekivane rezultate. Predstavu „RESET“ je osim bjelopoljske, pratila i publika iz Mojkovca i Berana. I ovoga puta, predstavu su uz pomoć audio-naracije i programa štampanog na Brajevom pismu, mogle da prate i slepe i slabovide osobe.

Zapažanje: generalna neprilagođenost grada za osobe sa invaliditetom; jako dobro organizovan „Dnevni centar za decu sa smetnjama u razvoju Tisa“ i „Udruženje roditelja dece i omladine sa posebnim potrebama Oaza“, sa kojima smo ostvarili dobru saradnju; bjelopoljci su izuzetno senzibilisani ljudi prema osobama sa invaliditetom, podrška domaćih privrednika; Centar za kulturu koji je renoviran pre deset godina, ne ispunjava standarde pristupačnosti, zbog čega je opština opredelila nova finansijska sredstva za prilagođavanje ulaza i toaleta.

Sa partnerom iz **Sarajeva**, Udruženjem za promociju savremenog plesa u BiH, realizovali smo projekat i u Sarajevskom ratnom teatru od 19. do 24. 05. 2012. i prvi put tamošnja publika je imala priliku da gleda plesnu predstavu u kojoj su ravnopravno plesali plesači sa i bez invaliditeta. Reakcija prisutnih je bila više nego pozitivna. Publika je bila zainteresovana da sazna za proces rada, o tome kako su se počeli baviti plesom, koliko je inkluzivan rad bio koristan za profesionalne plesače, o čemu su saznali direktno od umetničkog ansambla Grupe „Hajde da...“. Tako smo otpočeli naš projekat s namerom da demonstracijom i verbalnom komunikacijom senzibilizujemo tamošnju javnost u odnosu na umetničke potencijale osoba sa invaliditetom. Pojedini gledaoci bez invaliditeta eksperimentalno su koristili slušalice za audio-naraciju, kako bi doživeli predstavu iz drugačije (životne) perspektive. Narednih dana organizovali smo osnovnu radionicu za sve zainteresovane koje smo pokušali da animiramo neposrednim kontaktom i dopisima, kao i samom predstavom, da se priključe radionici. Osnovnu radionicu je vodila Nela Antonović iz beogradskog teatra „MIMART“, a za naprednu radionicu izabrali smo četiri najtalentovanija polaznika prethodnih radionica: Željka Budimira i Mionu Šišković iz Trebinja, korisnike kolica, i Lejlu Muhić i Elmu Selman, profesionalne plesačice iz Sarajeva. Sa njima je petnaestominutnu koreografiju uradila Karen Peterson iz SAD-a, što je otvorilo drugi ciklus našeg projekta. Sa pomenutim igračima nameravamo da uradimo još dva petnaest minutna performansa sa

koreografima koji su vodili radionice u prvom ciklusu. Na završnoj večeri projekta, izvedene su tri koreografije, od kojih je dve uradila Nela Antonović, i to sa decom sa daunovim sindromom i drugu kao duet korisnika kolica i devojke bez invaliditeta, koja je bila zainteresovana za radionicu.

Zapažanje: Sarajevo, iako glavni grad, veoma slabo je prilagođen za osobe sa invaliditetom. Korisnik kolica, direktor Pozorišta mladih, koje i u smislu pristupačnosti ima gotovo sve uslove za realizaciju našeg projekta, nije bio raspoložen za saradnju. Nije bilo velikog odziva ni publike, iako je preko dvadeset udruženja kontaktirano. Primetna inertnost ili nevoljnost za saradnju. Od skoro dvesta članova „Udruženja paraplegičara“ iz Sarajeva, samo jedan zainteresovani. Jasmin Čemidžić je svakodnevno dolazio na radionicu, uglavnom neprilagođenim trolejbusima, savladavajući i ostale arhitektonske prepreke, kako bi ostvario svoj san, da bude na pozornici. (Samo zbog njega je vredelo organizovati čitav projekat).

Na osnovu izveštaja o sprovođenju akcionog plana za realizaciju Strategije za osobe sa invaliditetom za 2008., 2009. i 2010. godinu, može se zaključiti da se u Crnoj Gori, od momenta kada smo realizovali pilot radionicu sa Karen Peterson, postigao značajan napredak u poboljšanju kvaliteta života osoba sa invaliditetom na polju socijalne i zdravstvene zaštite, obrazovanja i informisanja. Određeni su prioriteti za rešavanje pristupačnosti u javnim ustanovama po gradovima, povećana njihova zaposlenost kroz različite programe, otpočela je promocija informacionog društva među osobama sa invaliditetom, stvoreni su kvalitetniji odnosi između osoba sa invaliditetom i donosilaca odluka, i povećano je njihovo učešće u donošenju odluka, što je vodilo i do usvajanja Zakona o zabrani diskriminacije. Prema izveštajima UNICEF-a, nakon završetka prvog dela njihove kampanje „Govorimo o mogućnostima“, više od 70% javnosti primetilo je kampanju i ona im se generalno svidela. Kampanja je stimulisala skoro 60% građana da ozbiljno razmisle o odnosu društva prema deci sa smetnjama u razvoju, dok je jedna trećina (32%) građana iz kampanje naučila nešto novo o ovoj deci.

Na polju kulture, u navedenim izveštajima stoji da je Udruženje za pomoć licima ometenim u psihofizičkom razvoju iz Nikšića, zajedno sa Kulturno kreativnim centrom „Akord“, u okviru Dana kulture Nikšića pripremalo i realizovalo plesne koreografije u kojima su učestvovala deca sa različitim vrstama invaliditeta. 2009. godine održano je dvadeset književnih večeri i tribina slepih književnika u biblioteci za slepe u Podgorici, a jedna od njih po prvi put na našim prostorima održana je skajp internet vezom sa slepim književnicima iz Nemačke, Hrvatske i Srbije. 2009. godine prikazano je deset filmskih klasika posebno adaptiranih za slepe osobe u biblioteci za slepe u Podgorici. Savez slepih Crne Gore organizovao je literarni konkurs za slepe učenike osnovne škole „Luj Braj je tvorac mog pisma“. Učestvovalo je dvanaest slepih učenika. Iste godine, savez slepih je učestvovao na svetskom konkursu „Okinao“ – sa esejima o brajevoj pismenosti sa pet radova slepih iz Crne Gore. Tri učesnika su dobila nagrade. U Pljevljima je organizovan veliki tradicionalni humanitarni koncert „Svetlost duše“, na kome su učestvovali slepi vokalno-instrumentalni solisti iz Crne Gore i okruženja. 2009. godine održan je omaž slepom književniku Miličku Miketiću u Andrijevi, kao i solistički koncert Saše Šundića, slepog instrumentalnog soliste. Savez slepih pomogao je izdavanje jednog CD-a slepog vokalno-instrumentalnog soliste i romana slepe književnice.

Ministarstvo kulture je u 2010. i 2011. godini opredelilo poseban fond u okviru godišnjeg konkursa za sufinansiranje kulturno-umetničkog stvaralaštva, kao podršku osobama sa invaliditetom, i sufinansiralo programe kulturno-umetničkog stvaralaštva osoba sa invaliditetom i programe i

projekte čiji su sadržaji namenjeni ovoj društvenoj grupi. Sa Savezom slepih Crne Gore potpisali su i 2010. godine ugovor o sufinansiranju časopisa za slepe osobe „Zvučna revija“ (12 brojeva). Potpisivanjem ovog ugovora nastavljena je višegodišnja saradnja sa Savezom slepih Crne Gore na redovnom, mesečnom, izdavanju časopisa za slepe u zvučnoj tehnici u našoj zemlji, te se na taj način, u okviru raspoloživih budžetskih sredstava, doprinelo ostvarivanju prava na informisanje lica oštećenog vida, saglasno evropskim standardima.

Ipak, čini se da je 2011. godina bila najbogatija sadržajima i programima namenjenim osobama sa invaliditetom u svim oblastima. Što se kulture tiče, samo Ministarstvo kulture je sufinansiralo deset projekata, među kojima i naš projekat “Bez granica - inkluzija, kultura i umetnost” u Bijelom Polju, a pojedini su sufinansirani na konkursima Ministarstva finansija i Skupštine Crne Gore.

Upriličena su gostovanja Udruženja „Per Art“ iz Novog Sada sa inkluzivnom predstavom “Prelepi snovi imaju nadu” na Dečjem festivalu u Kotoru i Kazališta slepih “Novi život” iz Zagreba, koji su u Crnogorskom narodnom pozorištu izveli Molijerovog „Tvrdicu”. Fakultet likovnih umetnosti sa Cetinja u saradnji sa Britanskim savetom i Udruženjem mladih sa hendikepom realizovao je projekat inkluzivnog dizajna, na kojem su radili vrhunski crnogorski umetnici i profesori FLU sa Cetinja.

Primećuje se da je u poslednje vreme povećan broj inicijativa od strane umetnika ili institucija kulture koji osmišljavaju kreativne programe za uključivanje osoba sa invaliditetom, dok je ranije to bio obrnut slučaj, kada su uglavnom udruženja osoba sa invaliditetom inicirala projekte i pokazivali spremnost i potrebu da se uključuju u umetničke tokove. Kada smo počinjali naš projekat, i u tom smislu, je bio gotovo jedinstven.

U 2012. Ministarstvo kulture neće sufinansirati projekte /programe NVO kao do sada, pa tako ni programe namenjene osobama sa invaliditetom, jer će svi projekti NVO biti dotirani kroz konkurs Ministarstva finansija za raspodelu dela sredstava od igara na sreću.

Čini se da još nema dovoljno inicijative za sistemsku realizaciju inkluzivnih programa u kulturi. Trebalo bi da sve institucije kulture osmisle i u svoj plan i program aktivnosti uključe i realizuju projekte tog tipa u konkretnim oblastima koje pokrivaju.

Iskustvo NVO „Performa Ars International“ pokazuje da će svaku ozbiljnu, kvalitetnu i profesionalnu inicijativu iz nevladinog sektora podržati i grad i država.

„OSTVARIO SE MOJ ŽIVOTNI SAN...KONAČNO SAM NA POZORNICI...”

„DRAGA OLGA, HVALA VAM ZA SVE ŠTO STE UČINILI ZA MOJE DJEVOJČICE.
VREDNIJI JE BIO SAT VREMENA NA RADIONICI, NEGO ČITAVA SEDMICA U ŠKOLI...”

MAJKA
DEVOJČICE SA
DAUNOVIM SINDROMOM
SARAJEVO

DALIDA
ALISPAHIĆ

JASMIN
ČEMBIĆ

KORISNIK
KOLICA
SARAJEVO

„TO JE BILO NAJLEPŠE ISKUSTVO U MOM DOSADAŠNJEM ŽIVOTU”

AMILA
TERZIMEHIĆ

GLUMICA
IZ SARAJEVA
O UČEŠĆU NA RADIONICI U
BIJELOM POLJU.

„OVO JE UNIVERZALNA PORUKA DA JE, BEZ OBZIRA NA TO SA KOG MERIDIJANA DOLAZI,
ČOVEK ČOVEKU ČOVEK I DA JE IGRA NAJBOLJI POKAZATELJ TOGA.”

NAKON ZAVRŠNE
PREZENTACIJE
SA RADIONICE
KAREN PETERSON

GLEDATELJKA IZ
TREBINJA

„ZADOVOLJSTVO I OSMEH NA LICIMA NAŠE DECE
NAJLEPŠE JE HVALA ZA SAV ULOŽENI TRUD...”

MIRA
ĆUK

DIREKTORKA
CENTRA ZA
SOCIJALNI RAD U TREBINJU
NAKON ZAVRŠENOG
PROJEKTA

„JA SAM FASCINIRANA.
PRVI PUT SAM IMALA PRILIKU DA GLEDAM OVAKO NEŠTO I HVALA VAM NA TOME...”

GLEDATELJKA IZ
TREBINJA

**„MISLIM DA SAM JA MNOGO VIŠE NAUČILA OD NJIH,
NEGO ŠTO SAM JA MOGLA DATI NJIMA...”**

**SONIA
MENHOD**

**PLESAČICA IZ
ŠVAJCARSKJE
NAKON RADIONICE
U TREBINJU**

**„MENI JE DANAS PRESREĆNO SRCE I ŽELEO BIH DA
OVAJ PROJEKAT NIKAD NE PRESTANE”**

PETAR

**KORISNIK
USLUGA DNEVNOG
CENTRA ZA DECU SA
SMETNJAMA U RAZVOJU
“TISA”**

„PRESREĆAN SAM ŠTO SAM DEO OVOG SVEGA.”

**GLUMAC IZ SARAJEVA
NAKON ZAVRŠNE
PREZENTACIJE
U BIJELOM POLJU**

**EMIR
FEJZIĆ**

**””” OVO JE JEDAN NOVI VID IZRAŽAVANJA I DOKAZIVANJA TOGA
KOLIKO OSOBE SA INVALIDITETOM MOGU U TOM KULTURNOM DELU
I ZAISTA MI JE PUNO SRCE I PREPLAVLJENA SAM POZITIVNIM EMOCIJAMA.”**

**SAIDA
ČIKIĆ**

**DIREKTORKA
DNEVNOG CENTRA ZA
DECU SA SMETNJAMA U
RAZVOJU „TISA”**

**PROBLEM NIJE ŠTO
SMO RAZLIČITI,**

**BOSNA I
HERCEGOVINA**

**PROBLEM JE ŠTO SMO
USREDSREĐENI NA SEBE**

NEVENA PLANINŠEK
DIREKTORKA I MENADŽER
PROJEKTA, TANZELARIJA



O socijalnoj inkluziji osoba sa invaliditetom u BiH se u javnosti malo priča i stiče se utisak da je ta tema još uvek na margini socijalnih tokova. Istražujući dostupne materijale za pisanje ovog članka, dobila sam okvirnu sliku o inicijativama koje postoje u BiH na ovom polju i mora se priznati da one postoje – da nekolicina nevladinih organizacija vredno radi na ovom pitanju u saradnji i uz podršku državnih institucija koje su poslednjih godina takođe veoma aktivne na ovom polju. Tu su različiti projekti, finansiranja od strane lokalnih i inostranih donatora, manjih i većih, konferencije i akcije. Međutim, moja opservacija kao obične osoba koja je prisutna u društvu na različitim nivoima je da osobe sa invaliditetom nisu dovoljno prisutne u društvu u BiH, posebno u kulturno-umetničkom, i da postoji još puno prostora za poboljšanje.

PODACI IZ PRAKSE – PRAVA OSOBA SA INVALIDITETOM U BIH I TERMINOLOGIJA

U BiH deluje nezavisna državna institucija koja se bavi zaštitom prava fizičkih i pravnih lica, a u skladu sa Ustavom BiH i međunarodnim sporazumima koji se nalaze u dodatku Ustava pod nazivom „Institucija ombudsmena/ombudsmana za ljudska prava“ i u kojoj je osnovan poseban Odjel za zaštitu prava osoba sa invaliditetom.

Ova institucija razmatra predmete koji se odnose na slabo funkcionisanje ili na povredu ljudskih prava počinjenu od strane bilo kojeg organa Bosne i Hercegovine, njenih Entiteta i Brčko Distrikta. Predmeti se formiraju na osnovu pojedinačnih žalbi pravnih ili fizičkih lica ili ex officio. Tokom 2009. i 2010. godine institucija ombudsmana za zaštitu ljudskih prava primila je više od dvesta žalbi osoba sa invaliditetom, posebno sa područja FBiH, što je bio povod da se izradi Specijalni izvještaj o pravima osoba sa invaliditetom.

Slede zaključci ovog dokumenta koji dovoljno govore o pravima osoba sa invaliditetom u BiH, i nivou njihove uključenosti u društvo. Ali, pre toga, neophodno je reći nešto o terminologiji koja se koristi za osobe sa invaliditetom. Prilikom pisanja ovog članka i istraživanja legislative koja reguliše status osoba sa invaliditetom, bila sam prijatno iznenađena obimnošću dokumentacije koja postoji, brojem institucija koje se bave ovom tematikom – dok mi, radnici u kulturi, patimo zbog nedostatka institucionalne podrške, legislative i potpunog nedostatka kulturnih politika u BiH, pogotovo u domenu savremenog plesa i umetnika koji dolaze iz ove branše. Terminologija u BiH još uvek nije pravno definisana i standardizovana, ali prema Strategiji za izjednačavanje mogućnosti za osobe sa invaliditetom u Federaciji BiH 2011.–2015. je predviđena njena standardizacija. Trenutno se u BiH uglavnom koriste termini „osobe sa invaliditetom“, „invalidi“ i „osobe sa posebnim potrebama“. Iz razgovora sa osobama sa i bez invaliditeta, sa predstavnicima nevladinih organizacija koje se bave ovom tematikom, organizacija koje joj pristupaju sa edukativne strane, te kroz dostupnu dokumentaciju, ova tri termina su najčešća i generalno, ne

isključivo, su vezana upravo za ove skupine – osobe sa invaliditetom, nevladin i vladin sektor uglavnom koriste termin „osobe sa invaliditetom“, edukativni pristup se veže uz termin „osobe sa posebnim potrebama“, dok generalno ljudi koji nemaju previše dodira sa ovom tematikom koriste sve ove termine, uključujući i termin „invalid“.

Slede navodi iz Specijalnog izvještaja o pravima osoba sa invaliditetom gde se koriste termini „osobe sa invaliditetom“ i „invalidi“. Izveštaj je pisan 2010. godine, kada još uvek nije postojao ni neformalan konsenzus o terminologiji i kada su postojala podjeljena mišljenja o tome koja je terminologija ispravna.

- „Osobe sa invaliditetom BiH se i dalje nalaze u izuzetno teškom položaju, bez obzira na to što su do sada organi vlasti na svim nivoima preduzimali brojne aktivnosti sa ciljem poboljšanja kvalitete života ove kategorije građana;
- Nema organizovanog i sistemskog pristupa kompleksnim statusnim pitanjima invalida, radi čega nisu zabeleženi značajniji ukupni rezultati angažmana vlasti;
- U BiH je prisutna neujednačena praksa u postupanjima sa invalidima zbog podeljene nadležnosti između entiteta i kantona u BiH;
- Kriterijumi za dodelu naknada i ostalih prava po osnovu invalidnosti nisu usaglašeni, zbog čega su osobe sa invaliditetom stavljene u nepovoljan položaj – diskriminirani su na teritorijalnom principu, jer se kategorije prava i vidovi davanja razlikuju, zavisno u kojem delu države žive;
- Nedostaje okvirni zakon, kojim bi se utvrdila pravila i onemogućio svaki oblik samovoljnog donošenja egzistencijalno važnih odluka za ugrožene građane;
- Nedоследna primena propisa koji regulišu oblast zaštite prava invalida;
- Nisu doneseni zakoni i podzakonski akti u svrhu boljeg tretmana invalida, iako je za to davno stvorena obaveza (primer Zakona o zdravstvenoj zaštiti HNK/Ž koji je dat u proceduru usvajanja 1997. godine i još nije usvojen, kao i Zakona o civilnim žrtvama rata HNK/Ž);
- Nedostatak koordinacije i kvalitetne saradnje između entiteta, distrikta, kantona, opštine, grada oko priznavanja prava invalidima;
- Nedostatak sistemskog pristupa vođenju evidencije o osobama sa invaliditetom i nepostojanje baze podataka o takvim osobama, posebno o civilnim osobama, jer se evidentiranje vrši u celoj državi bez jasno utvrđenih pravila (u pojedinim mestima ažuriranih podataka uopšte nema, dok negde iste prikupljaju ministarstva ili centri za socijalni rad i sl. (RS, FBiH, Brčko Distrikt, opštine, gradovi). Primeri: u RS evidencije o invalidima rada vode invalidske organizacije, dok u Federaciji BiH to rade centri za socijalni rad (Unsko-sanski kanton), te ministarstva privrede i ministarstva zdravstva, rada i socijalne zaštite/politike;
- Nakon donošenja izmena i dopuna Zakona o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa decom, svim licima sa invaliditetom manjim od 90% ukinuta su prava na invalidninu i na pomoć i negu drugog lica, čime su ostavljeni bez ikakvih primanja i dovedeni na rub siromaštva;
- Na isplatu sredstava po osnovu invalidnosti čekaju i 100% invalidi sa pravom na tuđu negu i pomoć;
- Nisu adekvatno zaštićeni ni invalidi rada, koji su doživeli povredu na radu ili su oboleli od profesionalne bolesti (u većini slučajeva poslodavci im nakon što je nastupila invalidnost ne pružaju šansu da obavljaju poslove u skladu sa preostalim radnom sposobnosti, ne raspoređuju ih na odgovarajuća radna mesta, ne omogućavaju im dodatno profesionalno osposobljavanje /usavršavanje i malo čine na preventivnom delovanju kako bi se energično suzbilo nastajanje ove vrste invalidnosti);

- Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju lica sa invaliditetom u FBiH kao i Odluka o osnivanju Fonda za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje lica sa invaliditetom, se ne implementiraju, a u Republici Srpskoj se ovaj zakon sprovodi putem Fonda za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje invalida;
- Prioritet i pogodnosti kod zapošljavanja, stambenog zbrinjavanja i ostvarivanje ostalih prava na koja prema važećim propisima imaju osobe sa invaliditetom se ne primjenjuju u praksi;
- Nerešen status ustanova koje se bave celim spektrom problema osoba sa invaliditetom (Centri za socijalni rad najčešće nisu osposobljeni, kadrovski i materijalno i ne mogu udovoljiti zahtevnim poslovima; identično je stanje ustanova za zbrinjavanje mentalno invalidnih lica, čiji kapacitet objektivno ne može odgovoriti stvarnim potrebama i sl.);
- Nema organizovane brige svih segmenata društva o mentalno invalidnim licima, čije prisustvo na javnim mestima predstavlja realnu opasnost za opštu sigurnost građana BiH, ali i za vlastitu porodicu, koja se ne može sama izboriti sa posledicama devijantnog ponašanja;
- Nepostojanje specijalizovanih ustanova zatvorenog tipa za trajni smeštaj psihički obolelih lica (zabeleženi su primeri da je psihički bolesnom licu utvrđena odgovornost za počinjeno krivično delo i određena mera boravka u bolnici - zdravstvenoj ustanovi iz koje neće moći pobeći, ali se odluka suda ne može izvršiti zato što nema prostora za smeštaj, lečenje i ostalu brigu o obolemom.);
- U kazneno-popravnim zavodima izražen problem predstavljaju mentalno invalidna lica lišena slobode, koja služe kaznu sa drugim zatvorenicima, te kontinuirano stvaraju incidentne situacije i narušavaju disciplinu u ustanovi, za koje se ne može iznaći način za izmeštanje i specijalan tretman u zdravstvenoj ustanovi zatvorenog tipa;
- Nepostojanje jedinstvene esencijalne liste lekova (besplatnih) koje koriste osobe sa invaliditetom za svakodnevni opstanak i život (različite esencijalne liste u pojedinim delovima države, zbog čega se osobe sa invaliditetom dovode u neravnotežan položaj, iako imaju jednaka prava, ali ih ostvaruju na drugačiji način);
- Nepostojanje kvalitetnih rehabilitacionih programa za invalide, kojima je zbog prevelikih troškova onemogućeno lečenje u banjama i drugim centrima za poboljšanje zdravlja;
- Nemogućnost pristupa zbog očitih barijera (nisu izgrađeni pristupni putevi) javnim objektima, koji bi trebalo da služe zadovoljenju raznovrsnih potreba osoba sa invaliditetom;
- Nedovoljna materijalna i druga pomoć nevladinim organizacijama i udruženjima, koje su formirane radi pružanja potpore i pomoći osobama sa invaliditetom;
- Udruženja logoraša otežano ostvaruju prava svojih članova (u sudovima se nalazi veliki broj tužbi ovih žrtava rata, koje se nerazumljivo sporo uzimaju u rad.);
- Planirana sredstva u budžetima koja su namenjena za finansiranje svih vidova naknada invalidima u BiH su nedovoljna ili se ne raspoređuju pravilno;
- Nedostatak edukacija o pravima osoba sa invaliditetom, ali i javnih službenika koji rade u segmentu ostvarivanja prava osoba sa invaliditetom.“

Neke od preporuka Institucije ombudsmana za ljudska prava na osnovu ovih opažanja, a koja bi osobama sa invaliditetom omogućila jednaka prava na učestvovanje u kulturnom životu su:

- „Obezbediti pristupačnost svim javnim objektima - građevinama gde se pružaju razne usluge građanima, posebno zdravstvenim ustanovama, sudovima, ministarstvima, centrima za socijalni rad i dr.;
- Osigurati potporu nevladinim organizacijama koje štite prava invalida, da bi njihovo funkcionisanje bilo delotvornije;
- Upoznavati širu javnost o poteškoćama sa kojima su često suočeni invalidi i ukazivati na

značaj medija u senzibilizisanju lokalne zajednice, kada su u pitanju njihovi problemi, ali i mogućnosti kvalitetnijeg življenja;

● Sprovoditi razne oblike edukacije invalida, njihovih porodica i javnih službenika u celoj državi, a sve zbog boljeg razumevanja položaja invalidnih lica, da se ista oslobode osećaja izolovanosti i da budu podstaknuta na uključivanje u normalan život, jednako kao i ostali građani BiH.“

Iz ovoga je očigledno da je BiH, sa zakonske strane, još uvek jako mlada u ovom procesu, i prve efekte ovih inicijativa možemo očekivati tek u godinama koje slede. Jedan od velikih problema zakonodavstva u BiH je ogroman administrativni aparat podeljen na pet nivoa vlasti (opštine, kantoni, gradovi, entiteti, država), među kojima su podeljene nadležnosti i koji često nisu koordinirani, što dovodi do sporog rešavanja bilo kojeg zakonodavnog pitanja, uključujući i ovo.

Uzimajući u obzir da je BiH država koja pati od mnogih gorućih socijalno-ekonomskih problema, pitanje kulture i umetnosti je, nažalost, na margini. Ohrabrujuća činjenica je da zaista postoji interes, ali i obaveza državnog aparata da reši ovo pitanje na adekvatan način, te da postoji nevladin sektor koji nije opterećen dugogodišnjim procesima usvajanja zakonskih temelja za delovanje, kao i da je prisutan interes ovog sektora za unapređenje stanja inkluzije osoba sa invaliditetom.

LEGISLATIVA SA OSVRTOM NA DOMEN KULTURE I UMETNOSTI

U postojećim BiH propisima, zakonskim i podzakonskim aktima, koji se u celini ili delimično odnose na zaštitu prava osoba sa invaliditetom, trenutno ne postoje propisi koji regulišu njihova prava u kulturno-umetničkom kontekstu.

Približavanjem procesima integracije BiH u Evropsku uniju, Bosna i Hercegovina je ratifikovala više zakonskih i podzakonskih akata, strategija i međunarodnih rezolucija, što se u narednom periodu nameće kao imperativ BiH zakonodavstvu i izvršnoj vlasti. Temeljno načelo međunarodnih instrumenata je načelo nediskriminacije, što znači da osobama sa invaliditetom pripadaju sva prava propisana u međunarodnim dokumentima jednako kao i svakom građaninu. Pored obaveze da uskladi domaće zakonodavstvo sa međunarodnim normama koje je prihvatila, država je obavezna i da u praktičnoj primjeni vodi računa koliko su vulnerabilne grupe, kao što su osobe sa invaliditetom, uključene u sistem i koliko im je od propisanih prava stvarno dostupno.

Istorijski gledano, ovo je višegodišnji relativno mlad proces koji je hronološki izgledao na sledeći način:

● 2003. godine BiH je usvojila Standardna pravila UN-a za izjednačavanje mogućnosti za osobe sa invaliditetom, što je obvezalo oba entiteta i njihove organe vlasti da pri izradi propisa i rešavanju pitanja koja se tiču osoba sa invaliditetom primene UN-ova pravila. Ovim dokumentom je krenuo sistematičniji pristup poboljšanju stanja socijalnog uključivanja osoba sa invaliditetom u BiH. Ova ratifikacija je rezultirala povećanim senzibilitetom za probleme invaliditeta i dala podstrek organizacijama osoba sa invaliditetom, međutim ona nije dovela do značajno boljeg položaja osoba sa invaliditetom u BiH društvu.

● Zatim je 2008. godine usvojen dokument „Politika u oblasti invalidnosti u Bosni i Hercegovini“ kojim se BiH opredelila za novi pristup u oblasti invalidnosti, utemeljen na ljudskim pravima i socijalnom modelu, što predstavlja sveobuhvatni pogled na pitanja invaliditeta, kreiranje i primenu rešenja za osobe sa invaliditetom na nivou zajednice u multisektorskom pristupu i uz učešće svih relevantnih aktera.

● 2009. godine BiH je potpisala Konvenciju o pravima osoba sa invaliditetom Ujedinjenih naroda, a 2010. je i ratifikovana, u kojoj se u članu 30. uređuju prava osoba sa invaliditetom na sudelovanje u kulturnom životu.

● Kao rezultat ovih pripremnih radnji, 2009. godine je napisana „Strategija za izjednačavanje mogućnosti za osobe sa invaliditetom u Federaciji Bosne i Hercegovine od 2011.-2015.“ pod federalnim Ministarstvom rada i socijalne politike, dok je upravo 2012. godina rok za prve izveštaje prema UN-u, donošenje određenih zakona iz domena promovisanja i zaštite prava osoba sa invaliditetom.

● 2010. godine usvojena je i „Strategija unapređenja društvenog položaja lica sa invaliditetom u Republici Srpskoj 2010. – 2015.“

„POLITIKA U OBLASTI INVALIDNOSTI U BIH“

Ovaj dokument sadrži principe koji omogućavaju nadležnim organima da unaprede stanje u ovoj oblasti prilikom izrade strategija i planiranja budžetskih sredstava za njihovo sprovođenje. U dokumentu je data ocena postojećeg stanja, uz navođenje postojećih nedostataka i utvrđivanje aktivnosti koje je potrebno sprovesti radi poboljšanja položaja i zaštite prava osoba sa invaliditetom.

U analizi stanja se navodi:

„U oblasti kulture i umetnosti ne postoje posebni programi namenjeni osobama sa invaliditetom, a u redovnim programima nema adekvatne pristupačnosti objektima i informacijama. Osobe sa oštećenjem vida nemaju pristup kulturnim i umetničkim dobrima zbog njihove neprilagođenosti i nemogućnosti da koriste Brajevo pismo, informacije na audio tehnici ili štampu sa uvećanim slovima. U okviru rada organizacija osoba sa invaliditetom pokrenute su inicijative na lokalnom nivou o pitanju kulturnog života osoba sa invaliditetom, ali su neznatne i dugoročno neodržive, zbog nesigurnih izvora finansiranja... Postojeće stanje u najvećoj meri, dakle, isključuje osobe sa invaliditetom iz učešća u kulturnom, umetničkom i religijskom životu.“

Pod naslovom „Opredjeljenje, ciljevi i mere prevazilaženja postojećeg stanja“ navodi se: „Država Bosna i Hercegovina, njeni entiteti Federacija Bosne i Hercegovine i Republika Srpska, kao i Distrikt Brčko Bosne i Hercegovine, u okviru svojih ustavnih nadležnosti će se zalagati za sprovođenje jedinstvene politike u oblasti invalidnosti u Bosni i Hercegovini...

U cilju ostvarivanja ljudskog dostojanstva, ličnog integriteta, društvenog, intimnog i porodičnog života: ...omogućiti osobama sa invaliditetom zadovoljavanje kulturnih i umetničkih potreba na pristupačan način, podsticati specifično stvaralaštvo osoba sa invaliditetom u kulturnom, umetničkom i intelektualnom radu. Raditi na omogućavanju pristupa i korišćenja kulturno-umetničkih dobara osobama sa oštećenim vidom u odgovarajućim tehnikama (Brajevo pismo, audio tehnika ili štampa sa uvećanim slovima).“

Ova strategija je izuzetno bitan dokument za implementaciju zakona na polju prava osoba sa invaliditetom, koji bi trebalo da dovede do poboljšanja opisane situacije. Detaljno razrađen plan mera i aktivnosti uliva nadu da će se uskoro situacija u tom kontekstu značajno promeniti.

Za ciljeve ove strategije su, između ostalog, definisani:

- Svim osobama sa invaliditetom omogućiti uslove za samostalan život i puno učešće u životu zajednice.
- Uspostaviti široke mreže potpore u zajednici, kako bi osobe sa invaliditetom mogle samostalno odabrati i ostvariti svoje životne ciljeve.
- Stvoriti okruženje koje će biti pristupačno svim osobama sa invaliditetom.
- Svim osobama sa invaliditetom osigurati adekvatan pristup informacijama, komunikacijama, uključujući sve vidove transporta, kao i upotrebu savremenih tehnologija, kako u urbanim tako i u ruralnim područjima.
- Stvaranje uslova za učešće osoba sa invaliditetom, pogotovo žena sa invaliditetom, u svim oblicima javnog, političkog i kulturnog života.
- Osigurati uslove za neometano uživanje pasivnog i aktivnog biračkog prava za sve osobe sa invaliditetom.
- Podsticati osobe sa invaliditetom da uzmu učešće u kulturnom životu.
- Omogućiti osobama sa invaliditetom pristup kulturnim ustanovama, praćenju svih kulturnih sadržaja kao i pristup kulturnoj baštini Federacije BiH.

Za dolaženje do ovih ciljeva, određene su sledeće relevantne mere i aktivnosti koje su prenesene u potpunosti, jer su od izuzetnog značaja za poziciju osoba sa invaliditetom i govore o senzibilitetu koji postoji na nivou zakonodavstva za ovu tematiku.

Rok za sprovođenje ovih aktivnosti je 2013. godina i za nosioce aktivnosti su određena Federalno i županijska ministarstva kulture i sporta, kao i Federalno i županijska ministarstva obrazovanja i nauke, a kao partneri u realizaciji aktivnosti: organizacije osoba sa invaliditetom i kulturne ustanove u Federaciji BiH.

MERA 1:

1. Pratiti i kontinuirano poboljšavati uslove pod kojima osobe sa invaliditetom, a posebno žene sa invaliditetom, učestvuju u javnom i političkom životu na svim nivoima.

AKTIVNOSTI:

- 1.1. Napraviti analizu postojećeg stanja kao i analizu relevantnog zakonskog okvira.
- 1.2. Izraditi program neophodnih promena za osiguranje učestvovanja osoba sa invaliditetom u javnom i kulturnom životu.
- 1.3. Postupno uvoditi promene programom.
- 1.4. Promovisati i podsticati važnost učestvovanja osoba sa invaliditetom u javnom i političkom životu.

- 1.5. Osnaživati žene sa invaliditetom da aktivno uzmu učešću u javnom i političkom životu.
- 1.6. Sprovoditi kampanje kojima će se uklanjati predrasude u vezi sa osobama sa invaliditetom.
- 1.7. Izmenom Izbornog zakona osigurati odgovarajuću zastupljenost OSI na svim nivoima zakonodavne vlasti.

NERA 4:

Osigurati i podupirati programe koji podstiču umetničke i kreativne aktivnosti osoba sa invaliditetom.

AKTIVNOSTI:

- 4.1. Napraviti analizu dostupnosti ustanova koje obrazuju umetnički kadar osoba sa invaliditetom.
- 4.2. Otkloniti arhitektonske i druge barijere koje ometaju slobodno uključivanje osoba sa invaliditetom u njihov rad.
- 4.3. Podupirati razvoj umetničkog afiniteta, pogotovo među djecom sa invaliditetom.
- 4.4. Podsticati udruživanje osoba sa invaliditetom u organizacije/udruženje koja se bave i promovišu kulturne aktivnosti.
- 4.5. Uključivati udruge osoba sa invaliditetom u kulturne manifestacije i promovisati značaj njihovog uključivanja.
- 4.6. Medijski pratiti rad udruženja osoba sa invaliditetom i na adekvatan način ga promovisati u javnosti.

NERA 5:

Otklanjanje barijera koje onemogućavaju pristup osoba sa invaliditetom kulturnim ustanovama i kulturnoj baštini.

AKTIVNOSTI:

- 5.1. Napraviti analizu postojećeg stanja barijera u kulturnim ustanovama za osobe sa invaliditetom.
- 5.2. Pripremiti program otklanjanja barijera koje osobe sa invaliditetom onemogućavaju u pristupu kulturnim ustanovama i kulturnoj baštini.
- 5.3. Osigurati postepenu primenu plana.

NERA 6:

Prilagođavanje kulturnih sadržaja osobama sa invaliditetom, vodeći računa o kvalitetu, kvantitetu i širokoj dostupnosti tih sadržaja.

AKTIVNOSTI:

- 6.1. Analizirati dostupnost kulturnih sadržaja prilagođenih osobama sa invaliditetom, s posebnim naglaskom na slepe i slabovide, gluve i nagluve, i osobe sa mentalnim i intelektualnim invaliditetom.

- 6.2. Na temelju analize napraviti plan prioritetnog prilagođavanja sadržaja.
- 6.3. Promovisati važnost dostupnosti kulturnih sadržaja za osobe sa invaliditetom.
- 6.4. Povećavati broj bibliotekarskog materijala na Brajevom pismu, uvećanom štamptom, audio formatom i pojednostavljenim tekstom poboljšati njegovu dostupnost osobama sa invaliditetom.
- 6.5. Angažovati tumača znakovnog jezika i titlovati video sadržaje.

„STRATEGIJA UNAPREĐENJA DRUŠTVENOG POLOŽAJA LICA

SA INVALIDITETOM U REPUBLICI SRPSKOJ 2010. – 2015.“

Ova strategija usvojena od strane Republike Srpske, među ostalim ciljevima, navodi ciljeve u oblasti kulture:

- „Unapređenje pristupa licima sa invaliditetom kulturnom nasleđu – pristup spomenicima kulture, prirodnom i nematerijalnom nasleđu i kulturnom turizmu,
- Obezbediti ravnopravno učešće lica sa invaliditetom kao publike u kulturnim manifestacijama – muzičkim, pozorišnim i filmskim,
- Obezbediti ravnopravno učešće lica sa invaliditetom koja poseduju kreativne i intelektualne sposobnosti, na kulturnim, filmskim i pozorišnim manifestacijama,
- Omogućiti licima sa invaliditetom pristup kreativnim industrijama i omogućiti sticanje statusa slobodnih umetnika,
- Senzibilizacija javnosti za publiku koja obuhvata lica sa invaliditetom i obezbeđivanje podataka u vezi sa publikom sa invaliditetom, kao i senzibilizacija javnosti za umetnost lica sa invaliditetom,
- Nalaženje novih oblika finansiranja za lica sa invaliditetom koja se bave umetnošću, samostalno ili u okviru udruženja,
- Unapređivanje međunarodne i regionalne saradnje,
- Podsticati slobodno primanje i prosleđivanje informacija osobama sa invaliditetom na onoj visini kvaliteta i kvantiteta koji je omogućen i ostalim članovima društva uz uvažavanje specifičnosti njihovih potreba i mogućnosti, zadovoljavanje potreba lica sa invaliditetom, i uzimanje u obzir poteškoća koje su uzrokovane negativnim stavovima okoline,
- Poboljšati pristupačnost.“

Na nedavno održanoj Međunarodnoj konferenciji „Od rane intervencije do potpune inkluzije – definisanje resursa“ (07.-08.02.2012. u Konjicu) u organizaciji Federalnog Ministarstva rada i socijalne politike, istaknuto je ono što izgleda kao srž problema statusa osoba sa invaliditetom u BiH – kako iskoristiti pozitivna i negativna iskustva iz zemalja koje su prošle ovaj proces, kako stvoriti resurse za proces transformacije ustanova, kako iskoristiti postojeće resurse koji se troše na pogrešan način, te kako edukovati stručni kadar za novi humaniji pristup pružanja podrške u zajednici.

NEVLADIN SEKTOR

U BiH deluje nekolicina nevladinih organizacija koje uspešno sprovode pojedinačne projekte socijalne inkluzije. Međutim, te organizacije nemaju dovoljno uticaja i kapaciteta da trenutno stanje u odnosu društva prema osobama sa invaliditetom promene nabolje. Zbog teškog materijalnog položaja organizacije osoba sa invaliditetom deluju isključivo na lobiranje za poboljšanje finansijske situacije svojih organizacija, što se svodi na preživljavanje, a ne istinsko poboljšanje kvalitete života osoba sa invaliditetom i njihove inkluzije u sve društvene tokove.

Neke od nevladinih organizacija koje sprovode inkluzivne projekte su:

- Društvo Ujedinjenih Građanskih Akcija – „DUGA“, koje se većinom bave inkluzijom u domenu edukacije i obrazovanja;
- Organizacija „OAZA“, koja sprovodi razne vrste inkluzivnih projekata i aktivna je u domenu zagovaranja za promene u legislativi;
- Organizacija „Svjetlo“, koja radi sa osobama sa umanjenim sposobnostima;
- Organizacija „Nešto više“, koja se bavi inkluzijom osoba sa invaliditetom na tržište rada itd.

Bitno je spomenuti i savez organizacija za podršku osobama sa intelektualnim teškoćama „Sumero“ koji okuplja preko dvadeset organizacija (vladinih i nevladinih) iz cele BiH.

„TANZELARIJA“ I INKLUZIJA

„Tanzelarija“ je kulturna organizacija osnovana kako bi promovisala savremeni ples sa svim njegovim umetničkim, terapijskim i edukativnim aspektima u BiH, gde je ovaj oblik umetnosti i izražaja slabo prisutan. Vizija Tanzelarije je od samog osnivanja bila da je ples metod koji svako može da upotrebi, razvije i pomoću njega izrazi sebe, poveže se sa sobom, svojom okolinom i drugima, da poboljša komunikaciju i saradnju, osnaži samopouzdanje i kreativnost, podstakne pozitivne promjene i isceljenje, nasuprot koncepciji prema kojoj se ples posmatra kao serija utvrđenih pokreta koje treba naučiti i ponavljati, zahtevajući određeni oblik tela ili sposobnost sa ciljem takmičenja ili izvođenja na sceni. Samim tim, naši interesi su nas prirodno doveli do toga da u naš rad uključimo određene oblike i pravce plesa koji po svojoj prirodi mogu biti inkluzivni.

Bitno je istaći da, nasuprot klasičnim oblicima edukacije i umetničkog delovanja, savremeni pristup istima uveliko olakšava komunikaciju i uključuje osoba sa invaliditetom, do toga da čak raširenih ruku dočekuje novi kvalitet rada i pristupa koje one donose u svrhu rasta, razvijanja, učenja, proširenja repertoara pokreta itd.

Počevši od 2006. godine, „Tanzelarija“ je organizovala sledeće aktivnosti koje su se ticale osoba sa invaliditetom:

KURS KREATIVNOG POKRETA ZA DECU

Metodološki pristup ovog kursa je baziran na eksperimentalnoj edukaciji (Erlebnispädagogik) i pokretu novih igara (Spielpädagogik), koje dozvoljavaju učenje u razigranoj i opuštenoj, i u isto vrijeme podstičućoj atmosferi. Cilj ovih igara nije pobediti, nego učiti i zajedno uživati, tako da se svako dete može izraziti bez pritiska takmičenja. Prirodni impuls za igranjem je temeljno povezan sa kreativnošću, tako da se deca zabavljaju dok uče da razviju i istraže svoje načine kretanja.

Ovaj pristup takođe podstiče emocionalni razvoj djece, jača njihovo samopouzdanje i samosvest i njihovu sposobnost da se izraze. Igre koje uključuju pokret pomažu deci da kreativno usmere energiju, pozitivno preobraze negativnu energiju i pronađu svoj unutrašnji balans.

ČASOVI KONTAKT IMPROVIZACIJE

Kontakt improvizacija je tehnika koja je razvijena u Njujorku sedamdesetih godina prošlog veka, u kojem kontakt između plesača predstavlja početnu tačku za istraživanje pokreta, vodeći do stvaranja zajedničkog, jedinstvenog plesa kreiranog na licu mesta. Pravila kontakt improvizacije se mogu posmatrati kao fizički izražaj pravila koja oblikuju ljudske odnose: plesači moraju razviti poverenje, jasnu komunikaciju, svesnost o drugima i saradnju, kako bi mogli plesati, što ima pozitivan uticaj na odnos plesača sa samim sobom kao i sa drugim ljudima u svakodnevnom životu.

Seriya radionica koje smo organizovali je bila otvorena za sve, bez obzira na iskustvo, fleksibilnost ili sposobnost, a obrađivane su teme „Poverenje i odgovornost“, „Komunikacija i svesnost“ i „Improvizacija i tehnika“.

METODA PET RITMOVA

Pet ritmova je plesna metoda koja se posljednjih tridesetak godina širi iz Amerike po celom svijetu. Radi se o načinu kretanja i sleđenja unutrašnjeg impulsa kroz pet univerzalnih ritmova koji prožimaju sve oko nas, što dovodi do usklađivanja sa sobom, ostalim plesačima na plesnom podijumu i okolinom. Plesati se može celim telom ili delovima tela, bez ograničenja.

Kroz ove radionice i kontakte sa ljudima iz struke smo napravili naše prve korake u segment rada sa osobama sa invaliditetom. Pošto osobe sa invaliditetom nisu primarno bili naša publika, kao ni korisnici, kontakti su ostvareni spontano, zbog same prirode rada, tako da su na našim radionicama povremeno i one učestvovala, čime smo polako krenuli da se upoznajemo sa ovom problematikom. U tom periodu nismo imali značajniji sistematski razvoj ove vrste rada, ali je ipak bilo bitno proći kroz njega kao pripremu i uvod u naš budući rad na polju inkluzije.

Najvažnije iskustvo koje smo ostvarili je saradnja sa crnogorskom organizacijom „Performa Ars International“ sa kojom smo, na njihovu inicijativu i ideju, krenuli u realizaciju projekta „Bez granica – inkluzija, kultura i umetnost“. Plesačice „Tanzelarije“ i nekoliko lokalnih saradnika i saradnica, su tokom tri godine učestvovali u ovom projektu pohađajući plesne inkluzivne radionice organizovane u Crnoj Gori, BiH i Americi, te sticale iskustva u radu sa osobama sa

invaliditetom. Paralelno sa tim su se vršile pripreme za aktivnosti koje su se trebale održati u Sarajevu, i u tom periodu smo stekli najviše iskustva u direktnom radu sa različitim sektorima koji okupljaju osobe sa invaliditetom i u direktnom kontaktu sa njima. U maju 2012. godine održana je sarajevska faza projekta „Bez granica“, kada smo, kao uvod, imali gostovanje Grupe „Hajde da...“ kao jedine grupe u regionu koja se profesionalno bavi savremenim plesom inkluzivnog karaktera. Usledile su dve inkluzivne plesne radionice na početnom i naprednom nivou i završna prezentacija radionica.

U toku pisanja ovog teksta, upravo se odvija spomenuta sarajevska faza projekta, i to je jako promenilo kurs njegovog pisanja. Sva iskustva koja sam imala pre toga, kada sam učestvovala u organizovanju radionica i učešća naših plesačica, se mogu staviti na jednu stranu, a na drugu ono što sam uvidela kroz pripremu i realizaciju tog jednog gostovanja i dve radionice kada sam, ispred „Tanzelarije“, bila glavna i odgovorna za kompletnu organizaciju, logistiku, marketing, kontakte sa medijima, nevladinim organizacijama i pojedincima - osobama sa invaliditetom, kao i za skupljanje novčanih sredstava (pošto „Tanzelarija“ deluje u nevladinom sektoru i nema kontinuiran priliv novca). Ovo iskustvo me je podsetilo na gest koji je nedavno napravio jedan od lokalnih političkih lidera u Sarajevu, kada je nekoliko sati proveo u kolicima u šetnji sa jednim od aktivista za prava osoba sa invaliditetom i porukom koja je poslata kroz medije: „Diskriminaciju nećemo u potpunosti shvatiti dok je ne osetimo na sopstvenoj koži. Osobe koje trpe konstantnu diskriminaciju najbolje ćemo razumeti ako se nađemo, makar na kratko, u njihovoj koži.“

Inkluzija osoba sa invaliditetom u umetničke procese, pogotovo savremeni ples, je definitivno polje koje ima još puno prostora za razvoj. U nadi da neću nikoga uvrediti javnim iznošenjem kritike na račun vlastitog naroda, a samim tim i same sebi, smatram da je prevladavajući mentalitet ljudi u BiH prožet stidom i nepoverenjem prema vlastitim nazovi „slabostima“, a u isto vrijeme izraženim kritičkim i, u nekim slučajevima, grubim stavom prema tim istim „slabostima“, u sebi ili drugima, koji rezultira niskim samopouzdanjem i jako sporim razvojem bilo čega što je drugačije, što je javno (osim ako se radi o javnoj, ako je moguće anonimnoj, kritici), što je izloženo. Drugi faktor koji moramo uzeti u obzir je da je plesna umetnost u BiH poprilično nerazvijena, u smislu da je zadnji istorijski momenat koji ju je dotakao bio balet, dok moderni, postmoderni i savremeni ples nisu nikada u potpunosti zaživeli, i da tek sada savremeni ples lagano ulazi na scenu. U tom smislu je i razumljivo što ples u umetničkom smislu, u ovom našem kontekstu balet, ima privilegovani status rezervisan samo za one koji su se njim počeli baviti od malih nogu. Takođe, mora se istaći da „Tanzelarija“ do ovog projekta nije sistematski radila na razvijanju odnosa sa socijalnim sektorom, tako da je razumljivo da je potreban određeni vremenski period da se ti odnosi izgrade.

Sa organizacione strane, sve ono što se inače radi prilikom produkcije nekog gostovanja ili radionice, radi se i u toku inkluzivnih predstava i radionica sa dodatkom specifičnih zahteva koji se moraju ispuniti i koji ponekad koštaju više novca nego da se ne radi o inkluzivnom radu (štampanje programa na brajevom pismu, hotel sa mogućnošću primanja osoba sa invaliditetom itd.). U današnjem društvu, kada se nastoji smanjiti trošak na najmanju moguću meru, a povećati učinak što je moguće više, ovo može izgledati kao opterećenje. Ali, prema mom ličnom mišljenju, poenta inkluzije je upravo senzibilizacija za osobe sa invaliditetom koje baš zbog takvog načina razmišljanja i sasvim dovoljnog broja ljudi na planeti koji nemaju nikakvu vrstu vidljivog invaliditeta (kako se izrazio jedan od učesnika u projektu, korisnik kolica) bivaju stavljena na marginu svih događanja i sistematski zanemarena, na ličnom, profesionalnom,

socijalnom i svakom drugom nivou. U isto vreme, osobe bez vidljivog invaliditeta mogu na puno drugih načina dovesti do povećanja troškova i komplikacija u organizacionom smislu. Organizujućí dolazak i boravak nekoliko osoba sa invaliditetom u Sarajevo iz drugih gradova, njihov dolazak u teatar u kojem su se održavale probe i radionice, osiguravanje zadovoljavanja osnovnih životnih potreba itd., uvidela sam koliko je okolina u kojoj živim neprilagođena za osobe sa invaliditetom i, mada to može izgledati banalno za osobe koje nemaju te vrste prepreka, ta neprilagođenost značajno spušta kvalitet njihovog života. Ako se sve to kombinuje sa neprikladnom terminologijom koja se koristi generalno među ljudima, a koji svakako čine najveći procenat ljudi sa kojima osobe sa invaliditetom dolaze u kontakt, dobijamo grupu ljudi koja živi pod stalnom diskriminacijom, u otežanim životnim uslovima.

Odgovor koji smo dobili od različitih institucija (vladinih i nevladinih) sa kojima smo bili u kontaktu tokom realizacije projekta bio je dvojak – na formalnom nivou interes u nekoj meri postoji, ali praktično se nije puno toga desilo. Od preko dvadeset udruženja i organizacija koje okupljaju osobe sa različitim vrstama invaliditeta, tri su odgovorile na poziv koji smo im uputili sa zahvalnošću što smo ih kontaktirali. Međutim, niko se nije odazvao na njega svojim prisustvom, interesom ili uključivanjem svojih članova. Putem ličnog kontakta odazvalo se jedno udruženje i jedan njihov član, korisnik kolica, koji je učestvovao na radionici i završnoj prezentaciji.

Što se tiče medija, tu je projekat dobio nešto veću podršku. Invaliditet je nešto što je na raznim nivoima blisko i poznato ljudima u BiH usled rata koji se desio početkom devedesetih godina, dok je ideja povezivanja plesa i osoba sa invaliditetom poprilično egzotična i interesantna. Tako smo pre, u toku i posle sarajevske faze projekta „Bez granica...“ dobili zadovoljavajuću količinu medijske pažnje. I u ovom segmentu delovanja biće potrebno vreme da lociramo osobe koje rade u medijima, a koje su zainteresovane za ovu tematiku, tako da očekujemo da će interesovanje medija biti još veći u budućnosti. Finansijska strana projekta je, kao i kod bilo kojeg drugog projekta, bila slaba tačka. Međutim, kroz samu realizaciju projekta, upoznavanje sa različitim institucijama i zainteresovanim pojedincima smo zaključili da interes i potreba za ovom vrstom rada postoje, tako da smo jako optimistični i što se tiče finansijske podrške. Kao što se vidi iz zakonske regulative koja je u BiH na putu da se usvoji, inkluzivne aktivnosti u domenu umetnosti se moraju dešavati, i deo budžetskih sredstava se mora izdvajati za te svrhe. Samo je pitanje vremena kada će različite umetničke institucije to prepoznati ili samom regulativom biti usmerene na inkluzivni rad, i to uvrstiti u svoje repertoare i delovanje.

Što se tiče „Tanzelarije“, ulaskom u partnerstvo sa „Performa Ars International“ smo se na neki način obavezali, ali i pozitivno vezali za inkluzivni rad u domenu plesa. Takođe, teatar koji nam je otvorio svoja vrata za realizaciju ovog projekta, Sarajevski Ratni Teatar – SARTR, u svojoj dugoročnoj viziji ističe posvećenost pokušajima da utiču na pozitivne društvene promene u svojoj programskoj politici, tako da verujemo da će ovakvi projekti imati svoje mesto na BiH sceni. Kao organizacija koja se bavi savremenim plesom koji se najčešće ne uklapa ni u čiju programsku politiku i koja pati od nesistematske i nekontinuirane podrške svom radu, a ipak je

uspela opstati tokom posljednjih šest godina, ono što smo iskusili u radu na ovom projektu je više nego obećavajuće. Sa umetničke strane, najbolje govore iskustva umetnika. Jedna od učesnica u ovom projektu, plesačica savremenog plesa Lejla Muhić, opisuje svoja iskustva u radu sa osobama sa invaliditetom:

Sva moja iskustva vezano za rad sa inkluzijom su pozitivna. Mislim da sam ostala doživotno inspirisana ovim radom, ljudima i razmišljanjima. Najlepše iskustvo koje imam vezano je za navike koje nas sprječavaju da budemo jednako prisutni i aktivni u umetničkoj i ljudskoj razmeni, kao što je na primjer stid. Provodeći vreme zajedno na radionicama, one bi postajale samo deo smeha i gubile bi svoju snagu inhibicije. Predivno je kada čovek ne doživljava samo sebe jer čitav trening je vezan za verbalnu i neverbalnu komunikaciju gde se više posvećujemo drugima nego samima sebi.

Kao jedini problem u ovom radu bih mogla izdvojiti strah koji nas sprečava da napredujemo. Npr. plesači korisnici kolica treba da legnu na pod i često to ne žele ili im je neugodno jer su skloni navici da su samo njihovi roditelji odgovorni za podizanje njihovog tela iz kolica ili njegovo spuštanje na krevet, tako da im je ležanje na podu potpuno strano. Uglavnom su to sile emocija i nemogućnost vladanja njima, što je normalno.

Problem nije u tome što smo različiti, mada je to teško za shvatiti, možda i neugodno nositi se sa time... Ali svaka osoba nosi jedan život i način rada koji je lep i ostavlja veliki umetnički trag.

I na kraju, komentar novinara Željke Bajića koji za "BH radio 1" uređuje emisiju "Boja vjetra" posvećenu osobama sa invaliditetom:

"ŠIROK PROSTOR ZA DELOVANJE JE U ŠKOLAMA KOJE OBRAZUJU DECU SA INVALIDITETOM. MISLIM DA BISTE BILI DOČEKANI SA ZAHVALNOŠĆU (U KONTEKSTU SPROVOĐENJA PROJEKATA KULTURNO-UMETNIČKOG KARAKTERA, OP.A.). TRADICIONALNE ORGANIZACIJE OSOBA S INVALIDITETOM SU PRILIČNO KRUTE, ZATVORENE U SEBE, KUBURE S PARAMA, A IMAJU I GOMILU DRUGIH PROBLEMA OD ZBRINJAVANJA, ZAPOŠLJAVANJA, OBRAZOVANJA. OVO ŠTO BI MARKSISTI NAZVALI "NADGRADNJOM" OBIČNO IM NE DOĐE NA RED."

SRBIJA

INKLUZIJA I SAVREMENI PLES

AUTORI:

INICIJATIVA ZA INKLUZIJU VELIKIMALI

MARKO PEJOVIĆ

VESNA NESTOROVIĆ – COKA

BORIS ČAKŠIRAN

JOVANA RAKIĆ-KISELČIĆ

JELENA STOJILJKOVIĆ



O INKLUZIJI U SRBIJI

NA PRIMERU OBRAZOVNOG SISTEMA

INICIJATIVA ZA
INKLUZIJU
„VELIKIMALI“

Polazeći od Konvencije o pravima deteta, Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom, Ustava Republike Srbije, Zakona o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja i Zakona o zabrani diskriminacije, pravo na obrazovanje kojim se omogućava razvoj i društvena uključenost, osnovno je pravo sve dece i mladih.

Osnovna funkcija obrazovanja je priprema za život u zajednici. Ako neko počne obrazovanje u uslovima izolacije, u oskudnom, jednoličnom, izdvojenom i ograničenom iskustvenom prostoru, onda je on/a uskraćen/a za mogućnost da se ikada ravnopravno uključi u život zajednice kao što i zajednica, u tom slučaju, ostaje uskraćena za iskustvo pružanja podrške onima kojima je to potrebno.

Inkluzivno obrazovanje je deo šire strategije jednog društva koje promoviše inkluzivni razvoj, sa ciljem da se stvori jedan svet mira, tolerancije, održivog korišćenja resursa, socijalne pravde, u kome su zadovoljena sva i svačija osnovna prava i potrebe. Da bi se to desilo, potrebno je uočiti prepreke i tražiti rešenja za njihovo prevazilaženje u lokalnoj kulturi, politikama i praksi, osigurati neophodnu pomoć i resurse. Inkluzivno obrazovanje je neophodan korak u razvoju društva baziranog na ljudskim pravima svih građana/ki.

Uspostavljanjem pozitivnog zakonodavnog okvira koji je u skladu sa konceptom ljudskih prava, obezbeđena je dobra osnova za dalji razvoj i uspostavljanje mera i sistema podrške ostvarivanju tih prava za decu i odrasle sa invaliditetom. Bez kvalitetnog uključivanja u obrazovno-vaspitni sistem, deca iz osetljivih grupa neće moći da se uključe u redovne životne tokove, ostvare svoje životne uloge kao druge osobe i preuzmu aktivnu ulogu u svom životu. Izdvojenost u odeljenja po osnovu sličnih ograničenja snižava nivo aspiracije svakog pojedinačnog učenika, ali i nastavnika koji sa njima radi. Teško je u segregisanim (izdvojenim) odeljenjima/grupama održavati motivaciju i pokrenuti dinamiku kakva se javlja u grupama u kojima postoji veliki raspon različitosti.

Stvaranje uslova za potpunu društvenu uključenost svih građana i građanki pre svega zahteva uključivanje sve dece u obrazovni sistem. Pokret socijalne inkluzije, čiji je najvažniji deo obrazovna inkluzija, doveo je do toga da deca sa smetnjama u razvoju i osobe sa invaliditetom ne budu više isključivo korisnici/ice određenih specijalizovanih profesija, odnosno specijalizovanih ustanova.

Iskustva različitih zemalja ukazuju na to da se sa procesom razvoja socijalne inkluzije, koja je podrazumevala i uključivanje većeg broja dece sa smetnjama u razvoju i invaliditetom u redovan obrazovni sistem, menjao i koncept obrazovanja. U Srbiji je inkluzivno obrazovanje započelo zalaganjem i angažovanjem pojedinačnih nastavnika/ica i drugih stručnjaka, pojedinačnih škola, kao i nevladinih organizacija. U trenutku kada je stvoreno pozitivno okruženje i strateško opredeljenje donosioca odluka ka reformi obrazovanja u Srbiji, ovi akteri su zajedno, kroz

razmenu iskustava i aktivno zagovaranje, doveli i do promene zakona. Važno je napomenuti da je inkluzivno obrazovanje proces i da ne možemo čekati da sve prepreke budu prevaziđene, sve politike donete, i svi preduslovi ostvareni da bi proces otpočeo. Počeo je i traje.

„INKLUZIJA TRENUTNO IZGLEDA OVAKO (KAKO JE METAFORIČNO OPISUJE PROF. ANDREA CANEVARO, UNIVERZITET U BOLONJII):

**RADOVI U TOKU NA GRADILIŠTU KOJE NEKO ŽELI DA ZATVORI, JER SMATRA DA ĆE TAKO
NAPRAVITI RED. ZAŠTO?**

**NE SHVATA I NE PODNOSI NERED DOK TRAJU RADOVI NA GRADILIŠTU.
OSEĆA DA PROMENE KOJE NASTAJU RAZOTKRIVAJU DOTADAŠNJU LAŽNU SLIKU.
NE PRIHVATA RADO POSAO JER ZAHTEVA "PREUZIMANJE ODREĐENIH MERA" I
PRILAGOĐAVANJE.**

**ILI, ZBOG TOGA ŠTO JE RAD NA GRADILIŠTU PREVIŠE NEJASAN ZBOG NEREDA, PA ONAJ KO
PROLAZI NE SHVATA DA SE ZAISTA RADI O GRADILIŠTU?**

**...
TOLERANCIJA NA NERED TOKOM RADOVA NA GRADILIŠTU JE DINAMIČNI INDIKATOR
KVALITETA INKLUIZIJE."**

Prvi nacionalni izveštaj o socijalnom uključivanju i smanjenju siromaštva u Republici Srbiji za period 2008. – 2010. godine ukazuje da je socijalna uključenost osoba sa invaliditetom na izrazito niskom nivou. Iz višegodišnjeg iskustva „Inicijative za inkluziju VelikiMali“, mladi sa invaliditetom, čak i onda kada pohađaju školu sa svojim vršnjacima, imaju veoma mali broj prijatelja i skoro da uopšte ne provode slobodno vreme sa njima ili na mestima koja su namenjena mladima. Takođe, nemaju mogućnosti da se čuje i njihov glas, da pričaju o svom životu, željama i problemima. Problemi sa kojima se suočavaju su za njihove vršnjake nedovoljno poznati i nedovoljno jasni. Pružaoci usluga iz oblasti kulture, umetnosti, rekreacije, nisu dovoljno upućeni u pitanja pristupačnosti, a razumevanje pristupačnosti se najčešće završava na postavljanju rampi na ulazu u zgradu, tj. ustanovu. U vreme društvenih promena u kojima je razvoj socijalne inkluzije intenzivan, zahteva se od kreatora i rukovodilaca programa iz oblasti kulture i umetnosti da razumeju pojam pristupa koji je širi od pojma pristupačnosti. Predstavnicima ovih ustanova potrebna je podrška, kako bi prilikom kreiranja svojih programa i sadržaja prepoznale osobe sa invaliditetom kao integralni deo korisničke grupe

Zbog višegodišnje isključenosti osoba sa invaliditetom iz svakodnevnog života, ni mladi široke populacije nemaju iskustva u komunikaciji, druženju i učenju sa njima. Drugaćiji način funkcionisanja, kretanja, komunikacije, koji je za mlade široke populacije nepoznat pokreće kod njih pitanja, nedoumice, pa čak i strahove. Samo direktno iskustvo omogućava doživljaj i uvid u potrebe drugih osoba, pa i mladih sa teškoćama ili invaliditetom. Značajno je omogućiti mladim osobama sa invaliditetom da zajedno sa svojim vršnjacima budu kreatori i stvaraoci različitih sadržaja u lokalnoj zajednici i da se njihovo stvaralaštvo podjednako promovise. Na taj način zajednica postaje svesnija njihovih potencijala i važnosti ravnopravnog učešća u društvu osoba sa invaliditetom.

SITUACIJA

U SRBIJI¹

Poslednjih nekoliko godina osobe sa invaliditetom su mnogo „vidljivije“ u našem društvu. Prvo, donet je čitav grupa zakona koji se odnose na osobe sa invaliditetom i koji obezbeđuje pristup osobama sa invaliditetu na način koji je prihvaćen u razvijenijim društvima. To su:

- Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom²
- Zakon o zabrani diskriminacije³
- Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom⁴
- Zakon o ratifikaciji UN Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom⁵

Ono što je i dalje problem u sprovođenju ovih zakona je nedostatak implementacionih mehanizama i nedovoljno razvijen sistem nadgledanja sprovođenja zakona. Doneta je i Strategija za unapređenje položaja osoba sa invaliditetom u Republici Srbiji⁶, u kojoj se navodi da su osobe sa invaliditetom kategorija stanovništva koja se nalazi na donjoj lestvici siromaštva i socijalne isključenosti. Ako se siromaštvo posmatra kao pitanje u domenu prava, ono je više od nedostatka finansijskih sredstava. Osim raširenog materijalnog siromaštva, mnoga pitanja kao što je okruženje koje ne omogućava pristup i pristupačnost osnovnim uslugama, dodatno pogoršavaju položaj osoba sa invaliditetom. Prihodi porodica osoba sa invaliditetom su disproportionalno ispod granice siromaštva. Prema podacima iz 2001. godine, od oko 760.000 osoba sa invaliditetom u Republici Srbiji, procena je da je preko 70% osoba sa invaliditetom živelo u domaćinstvima sa veoma malim prihodima koji su ispod granice siromaštva⁸. Broj osoba sa invaliditetom u Srbiji je na nivou procene, jer tačne evidencije nema – ne postoji institucija u kojoj bi se obavezno evidentirale osobe sa invaliditetom, a ne postoji ni međusobna saradnja različitih institucija u smislu pravljenja zajedničke baze podataka. Deca sa smetnjama u razvoju su i dalje isključena iz obrazovanja.

¹ Lokalni servisi podrške – uključivanje dece i odraslih sa invaliditetom u redovne aktivnosti lokalne zajednice, Bijana Janjić i Kosana Bekker, 2011. godine http://www.velikimali.org/index.php?option=com_content&task=view&id=98&Itemid=29

² Sl. glasnik RS, br. 33/2006

³ Sl. glasnik RS, br. 22/2009

⁴ Sl. glasnik RS, br. 36/2009

⁵ Sl. glasnik RS, Međunarodni ugovori, br. 42/2009

⁶ Sl. glasnik RS, br. 1/2007

⁷ Strategija za unapređenje položaja osoba sa invaliditetom, Socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva, http://www.inkluzija.gov.rs/?page_id=2178, pristupljeno 11. marta 2011. godine.

⁸ Ibid

Iako je donet novi Zakon o osnovama sistema vaspitanja i obrazovanja koji nedvosmisleno promoviše inkluzivno obrazovanje, u Srbiji je u školskoj 2010./2011. godini upisano 95% dece odgovarajućeg uzrasta u prvi razred. Preostalih 5% dece su deca sa smetnjama u razvoju i romska deca. Ukoliko se deca sa smetnjama u razvoju ne obrazuju, to dovodi do znatno nižeg obrazovnog nivoa čitave populacije osoba sa invaliditetom, što smanjuje njihovu mogućnost zaposlenja, a takođe i raznovrsnost radnih mesta na kojima mogu da rade. Na kraju to dovodi do niskog kvaliteta života, nezadovoljavajućeg društvenog i ekonomskog standarda, odnosno do povećane potrebe za socijalnim naknadama. Studije Svetske banke pokazuju da je siromaštvo osoba sa invaliditetom višeslojno i da uzroke treba tražiti u nedostatku pristupa osnovnim uslugama, ali i kapitala, rada, obrazovanja i u smanjenoj participaciji u donošenju odluka. Realizacijom aktivnosti koje vode ka većoj uključenosti osoba sa invaliditetom u društvene tokove, direktno se doprinosi unapređenju položaja ne samo osoba sa invaliditetom, već i drugih osetljivih grupa (na primer stari, deca, nacionalne manjine, ruralno stanovništvo, talentovani učenici itd.). Uključivanje pitanja osoba sa invaliditetom kao kompleksnog, multi-sektorskog pitanja u sve strateške, resorne i tematske dokumente direktno je povezano sa procesom primene Strategije za unapređenje položaja osoba sa invaliditetom⁹.

PROJEKAT „OKVIR TELA“

ISKUSTVO INKLUZIVNOG PLESNOG RADA
U SRBIJI U PERIODU OD 2008. DO 2012.
ILI KAKO SE SADIO I RAZVIJAO LIMUN U ČETIRI ČINA

MARKO PEJOVIĆ

GRUPA „HAJDE DA...“

PROLOG

Bilo bi lepo kada bismo mogli da kažemo da se ideja o projektu rodila jednog sunčanog jutra. Istina je da je ideja sazrevala godinama, kao što je limunu potrebno da prođe nekoliko sezona od zasađivanja, da bi počeo da donosi plodove. Prethodila je dugogodišnja saradnja sa različitim organizacijama osoba sa invaliditetom. Često se postavljalo pitanje socijalne distance u odnosu na njih, neprihvatanja, izolacije... Projekat „Okvir tela“ je stoga nastao kao potraga za odgovorom na pitanje da li razlike moraju neminovno da dovode do nesporazuma i povećanja distance ili mogu biti izvor razvoja i novog kvaliteta, nove biljke, plodonosne. Grupa „Hajde da...“ je sa svojim saradnicima i partnerskim organizacijama želela da podstakne saradnju između osoba sa invaliditetom i koreografa i igrača savremenog plesa. Ideja je bila da se kroz zajednički rad kreira nešto što će imati novi senzibilitet.

U prvom trenutku su se mnogi pitali zašto baš savremeni ples. To je vrsta umetničke igre koja nije unapred predodređena formama i elementima koji su zadati (kao što je to slučaj u standardnim plesovima ili u klasičnom baletu). Zato smo smatrali da će upravo savremeni ples biti mesto susreta, samootkrivanja, spoznaje sebe koliko i drugih učesnika, savladavanja sopstvenih granica i uklanjanja barijera.

⁹ Ibid.

I SCENA – PRIPREMA ZEMLJE I SEMENKI

Pre nego što su krenule prve radionice, članovi naše organizacije i saradnici na projektu (Jovana Rakić-Kiselčić, Andrijana Lubina, Jelena Stojiljković, Marko Pejović, Boris Čakširan...) su prolazili obuku koja se ticala bontona pri susretu sa osobama sa invaliditetom (posebno sa slepim i slabovidim, gluvim i nagluvim osobama, korisnicima/icama kolica). Pitali smo se kako je to ići sa povezom preko očiju, kako je kada si okružen ljudima koji koriste samo znakovni jezik u komunikaciji, kako izgleda život iz perspektive korisnika kolica i kako je onima koji imaju ograničenu pomoć i asistenciju (a ona im je svakodnevno potrebna). Postalo je jasno da je kao i u svim delovima društva, i u zajednici osoba sa invaliditetom pitanje ljudskog dostojanstva jedno od ključnih. Prikupljene informacije su kasnije odredile dnevni broj sati na radionicama, broj pauza, potrebu za korišćenjem specijalizovanih vozila za prevoz korisnika/ica kolica, potrebu za štampanim materijalima i na brajevom pismu. Izgledalo je da je limun spreman za sađenje.

II SCENA – BILJKA JE POSAĐENA, DA LI ĆE SE PRIMITI?

Usledile su tri radionice koje su bile praćene prezentacijama za širu publiku.

Prvu radionicu je vodila Džizel Mejson (Gesel Mason, koreografkinja i igrač savremene igre iz SAD-a), koja je imala prethodno iskustvo rada sa korisnicima kolica. Radionica koju smo organizovali u Beogradu je trajala šest dana i pored korisnika/ica kolica, učestvovali su umetnici savremenog plesa, umetnici iz ostalih oblasti, psiholozi, pedagogi (zapravo svi oni koji su hteli da se uključe). I pored velike „kampanje“, na radionicu je došlo svega tri korisnika kolica. Ostali sa kojima smo ranije razgovarali su bili skeptični u pogledu svog uključivanja u savremeni ples. Na početku smo i sami imali razna pitanja i dileme. Džizel nas je učila da je princip jednakih prava na plesnim inkluzivnim radionicama moguć, šta više, neophodan. Nije pitanje toga da svi urade određeni pokret na isti način, već da ga svi urade u svom maksimumu.

A onda je Sanja Krsmanović Tasić radila sa gluvim, nagluvim osobama, mladim umetnicima i profesionalcima iz različitih oblasti. Sada je već bilo prisutno dvanaest gluvih i nagluvih osoba. Među učesnicima je bila i Vera Jovanović, tumač znakovnog jezika (koja je i kasnije pratila naš rada). Prezentacija je bila veoma posećena.

Treći ciklus radionica je vodio Boris Čakširan sa grupom mladih umetnika i slepih i slabovidih osoba. Specifičnost je bila i u samom prostoru i načinu rada. Radili smo u maloj prostoriji u Centru za kulturu Stari Grad, koja je omogućavala slepim osobama da steknu utisak zaštićenosti, sigurnosti. Učesnici koji vide su nosili poveze preko očiju. Jedino je Boris znao (i video) šta se tačno dešava u tom prostoru. Ostali su proživljavali zajedničko iskustvo građenja odnosa, koreografskih materijala, u kome su vizuelne informacija bile „ukinute“. Na prezentaciji je

publika bila začuđena. Govorili su da sve deluje autentično. „Oni ne glume, već to stanje izdvojenosti, izolovanosti, a opet okrenutosti ka drugima, doživljavaju na sceni.“

Evaluacija ovih radionica je pokazala da su učesnici bili iznenađeni postupkom, načinom rada, postignućima.

Na radionicama sam se osećala srećno, kao da sam u drugom svetu. Prijalo mi je saznanje da se osećam uvaženo od voditelja radionica /.../ Volela bih da se ovakvi projekti nastave i da se uključe svi oni koji mogu da daju svoj doprinos. (Izjava učesnice na evaluacionom upitniku).

Tokom radionicama sam stekla dragoceno iskustvo u praktičnom radu sa osobama sa invaliditetom i time se u mom radu otvorila jedna potpuno nova dimenzija /.../ Svidele su mi se i praktične vežbe, konkretni zadaci koji na jednostavan način prerastaju u kreativni proces u kome osobe sa invaliditetom ravnopravno učestvuju... (Izjava igrača savremenog plesa na evaluacionom upitniku).

Prezentacije koje su usledile posle svakog ciklusa radionica su bile način da se postignuti rezultati učine vidljivim za širu javnost. A javnost je reagovala dvostruko. Jedni su bili zadivljeni rezultatom rada mešovite grupe. Drugi su na sve gledali sažaljivo. Bilo je i suza. Vremenom se sažaljenje izgubilo. A mi smo i prestali da naglašavamo pitanje invalidnosti u pozivima publici da dođe na prezentaciju. Publika je pozvana da doživi radost zajedničkog stvaranja grupe ljudi koja je imala prethodno različito (životno) iskustvo.

III SCENA – PRVI PLOD (KRIVA ZA GAUSA)

U okviru projekta, 2008. je kreirana i plesna profesionalna pozorišna predstava „Kriva za Gausa“, u kojoj su nastupali igrači bez i sa invaliditetom. Na taj način je inkluzija postala i deo profesionalne pozorišne prakse. Predstava je gostovala u gradovima Srbije, kao i Crnoj Gori i na nekoliko festivala (*INFANT* u Novom Sadu, *DEUS* u Podgorici).

Koreografi su bili Boris Čakširan i Sanja Krsmanović Tasić. Naziv predstave se oslanja na, u statistici (i drugim naukama), često korišćen model Gausove krive (odnosno normalne raspodele). U osnovi se nalazi postavka da kontrolišući pojave, karakteristike koje mogu da „zamagljuje“ naše merenje (npr. pol ili nivo obrazovanja), možemo da opišemo i predvidimo ljudsko ponašanje. Tada će se rezultati najvećeg dela populacije organizovati oko prosečne vrednosti merenja. Oni koji ne spadaju u taj središnji deo raspodele, čine „nekontrolisanu“ manjinu (oni koji imaju izrazito visoke ili niske rezultate na ispitivanoj vrednosti, osobini...). Predstavu smo započeli da gradimo na dilemi – nisu li ti delovi društva upravo oni koji nose „poremećaj proseka“, odnosno – život. Ideja je bila da se uz pomoć predstave dekomponuje razumevanje socijalnih fenomena, gde se krajnje (ekstremne) vrednosti postavljaju podjednako referentnim kao i one prosečne, gde se pojedinačno stavlja pored uopštenog, gde celovitost slike (koliko god ona bila nesavršena) stoji tik pored preciznog opisa delova i gde je lepota nemoguća bez uvažavanja bola.

U predstavi su igrali Ana Živković (sada Matijević), Andrijana Lubina Rapaport/Miona Petrović, Danijel Todorović, Jelena Stojiljković, Jovana Rakić Kiselčić, Senad Sopnić, Stojan Simić,

Svetlana Gogić. Svi učesnici u predstavi su imali (koliko je u tom trenutku bilo moguće u kontekstu savremenog plesa u Srbiji) profesionalne uslove za rad, ugovore i honorare, plesnog pedagoga, kompozitora i dramaturga (Dejana Budiška, Aleksandra Đokić i Marko Pejović).

Reakcije su bile pozitivne, kritike podsticajne.

„Glavna fascinacija u ovoj predstavi je upravo način na koji su igrači sa hendikepom ovladali svojim telom i osetili unutrašnji ritam grupe, način na koji su, iako u nemogućnosti da čuju muziku, razumeli i doživeli i najmanje impulse, sinkope, akcente u ansambl igri. Vrlo promišljen i vešto vođen pokret od strane koreografa Borisa Čakširana i Sanje Krsmanović-Tasić, uz svesrdnu pomoć plesnog pedagoga Dejana Budiške, rezultirao je jakim emotivnim nabojem, ali bez i najmanje primese patetike. Zanimljivu dozu teatralnosti u tom ogoljenom, polumračnom prostoru donela je slepa igračica Svetlana Gogić, koja je pevala na sceni u raznobojnim haljinama modela krinoline, pa je njena pojava grupi dala potrebnu dramatičnost i poetiku...“

Jelena Kajgo, dramaturškinja i kritičarka savremene igre, dnevne novine „Politika“

Limun je bio zasađen. Preživeo je prve neizvesnosti. Pojavio se prvi plod. Postavilo se pitanje da li ćemo moći i kako da ga dalje negujem

II ČIN 2009. GODINA

I SCENA – ZALIVANJE I NEGOVANJE

Grupa "Hajde da..." je u martu 2009. godine organizovala edukaciju o upotrebi savremenog plesa u radu sa mešovitim grupama. Edukaciju su vodili igrači iz „Candoco Dance Company“ iz Velike Britanije, Elinor Bejker (Elinor Baker) i Viktorija Melin (Victoria Malin). „Candoco“ je jedna od najpoznatijih trupa na svetu po tome što u svojoj profesionalnoj pozorišnoj praksi neguje inkluzivan pristup (o čemu više informacija možete da nađete u članku Pedra Maçada). Na radionicama su učestvovali mladi iz Srbije, Mađarske, Makedonije, Grčke, Rumunije, Crne Gore, Bosne i Hercegovine. Među učesnicima je bilo igrača savremenog plesa, omladinskih radnika/ica i osoba sa invaliditetom (korisnika/ica kolica, slepih i slabovidih, gluvih i nagluvih osoba). Ovo je bio prvi put da je grupa bila toliko raznorodna. Radilo se dvojezično, na engleskom i znakovnom jeziku. Ponekad bi se nešto prevodilo i na neki od maternjih jezika učesnika. Bila je to komunikacijski kompleksna situacija, ali su stvari bivale jednostavnije kada se ples uveo kao univerzalni jezik.

Ovo iskustvo nas je dodatno ohrabrilo, dalo nam novu snagu, učinilo zemlju na kojoj smo se našli dodatno plodonosnom, potvrdilo nam da je biljka opstala i da se dalje razvija, da je dobro negujemo.

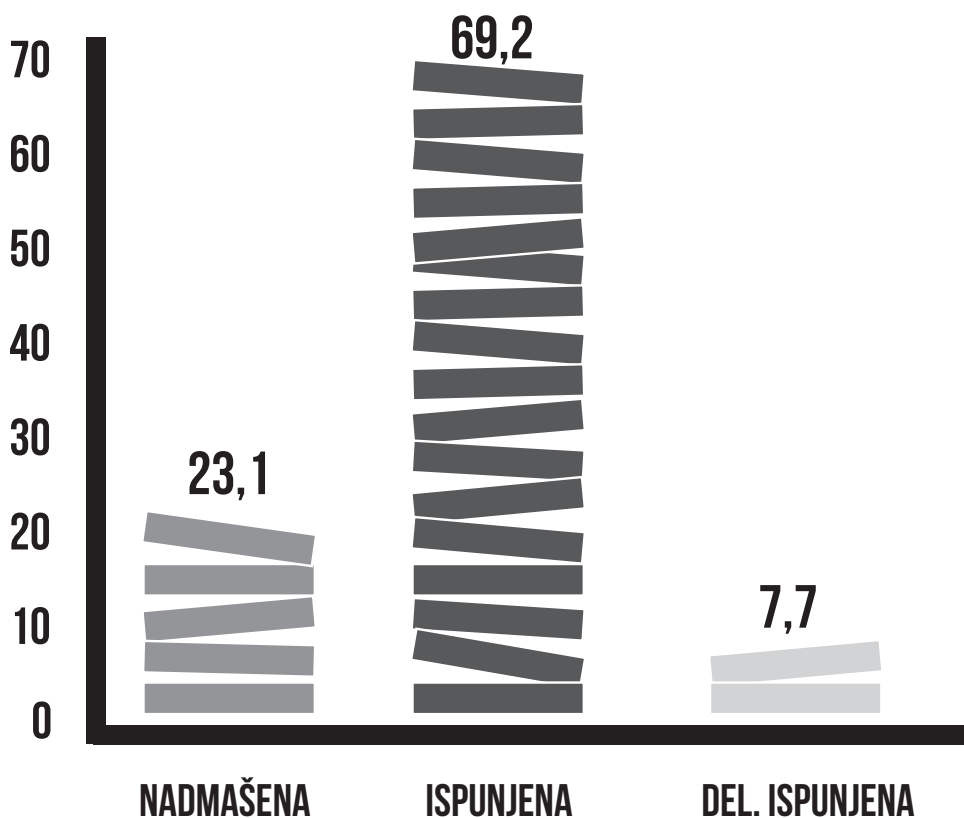
II SCENA – RAZGRANAVANJE

Nakon obuke trupe „Candoco“, pozvali smo osobe sa invaliditetom (bez obzira na tip invalidnosti) da se priključe jednoj zajedničkoj radionici. Na radionicama su se, osim u ulozi učesnika, igrači sa invaliditetom nalazili i u ulozi asistenata. Presentacija postignutih rezultata je te godine

bila organizovana u okviru Bitef polifonije (pratećeg programa BITEF festivala) u Beogradu. Projekat je evaluirala Jasmina Karić, docent na Fakultetu za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.

„Svi učesnici su odgovorili da su radionice savremenog plesa uticale na proširenje kruga prijatelja. Takođe, većina smatra da su radionice poboljšale kvalitet provođenja njihovog slobodnog vremena, što se odrazilo kako kroz razmenu iskustava, tako i kroz porast samopouzdanja, pozitivnu energiju i zadovoljstvo sobom. Da je saradnja u grupi bila odlična izjavljuju svi učesnici, uzajamna pomoć i razumevanje su atributi koji su učesnici pripisivali kvalitetu odnosa u grupi. Osobe bez invaliditeta bile su na početku skeptičnije u pogledu komunikacije u grupi, ali su se njihove sumnje pokazale neopravdanim.“

Sl.br.1 – U kojoj meri su očekivanja učesnika ispunjena (opis slike – tri stubića prikazuju tri kategorije odgovora – jedan prikazuje da 23,1% učesnika navodi da su njegova/njena očekivanja nadmašena, 69,2% da su ispunjena i 7,7% da su delimično ispunjen. Ne postoji ni jedna osoba koja je navela da njegova/njena očekivanja nisu ispunjena).



Svi učesnici navode da su ih radionice zainteresovale da se ubuduće bave savremenim plesom. Učesnici izjavljuju da savremeni ples utiče na poboljšanje interakcije između osoba sa invaliditetom i opšte populacije, jer ljudi upoznaju i pomažu jedni druge, šire svoje ideje, svi se druže i svi su ravnopravni. Takođe, učesnici nakon radionica sa još više entuzijazma odgovaraju da radionice savremenog plesa mogu uticati na promenu slike o osobama sa invaliditetom, jer se kroz prezentacije rezultata radionica upoznaje šira javnost sa mogućnostima i sposobnostima osoba sa hendikepom.“

III SCENA – DRUGI PLOD

„Reset“ je naziv druge pozorišne produkcije sa mešovitom grupom igrača. Koreograf je bila Danica Arapović (solista baleta „Pozorišta na Terazijama“ i članica „Ister teatra“, nezavisne pozorišne trupe iz Beograda). Želeli smo da proširimo iskustvo radeći sa novim koreografima. Danica je unela drugačiji senzibilitet.

Reč reset se u svetu savremene tehnologije koristi sa značenjem „ispraviti trenutnu grešku i dovesti sistem u operativno ili inicijalno stanje“. Napravljena je analogija između računarskih i društvenih sistema. I elektronski sistemi nastaju, rade i umiru. Napadaju ih virusi. Gube energiju usled zahteva da više podсистema rade istovremeno. Nekada nisu u stanju da prepoznaju druge sisteme, uspostave komunikaciju, kompatibilno saraduju. Nekada se kočice, ulaze u nekontrolisano stanje i „padaju“. Moraju se zaustaviti, prekinuti sve aktivnosti da bi procesori ponovo mogli da se pokrenu i da bi se ponovo začulo njihovo zadovoljno zujanje. Izgleda da je isto tako i sa ljudima. Predstava „Reset“ je zapravo priča o buđenju, o ponovnom pokretanju, odnosno o potrebi da se društvo vrati na bazične oblike komunikacije..

U predstavi nastupaju Ana Ignjatović-Zagorac/Ivana Obradović-Tabori, Danijel Todorović, Jelena Stojiljković, Jovana Rakić-Kiselčić, Senad Sopnić, Stojan Simić. Muziku je radila Aleksandra Đokić, dramaturgiju Marko Pejović, sveukupni vizuelni dizajn predstave Boris Čakširan, a plesni pedagoga je bila Ana Ignjatović-Zagorac (koja inače radi i kao profesor savremene igre u baletskoj školi „Lujko Davičo“).

Limun je sada doneo i drugi plod i povećao vidljivost naših napora da se kulturni prostor definiše kao inkluzivan. Predstava „Reset“ je na 37. Internacionalnom festival savremenog i novog teatra u Novom Sadu, u junu 2010. godine osvojila „Nagradu za specifičnu izražajnost u graničnom području između pozorišta i ostalih umetnosti i stvaralaštva u najširem smislu“. Predstava „Reset“ je bila i u najužem izboru za nagradu „Dimitrije Parlić“ za 2010. godinu (koju dodeljuje Udruženje baletskih umetnika Srbije). Iz obrazloženja nagrade izdvajamo:

„Drugi plesni projekat koji bismo, takođe, ovom prilikom želeli istaći jeste predstava „Reset“, u koprodukciji grupe „Hajde da...“ i Ustanove kulture „Vuk Karadžić“, a u koreografiji Danice Arapović. Ovo ostvarenje je u domenu rada sa osobama sa invaliditetom napravilo značajan iskorak i, kao takvo, označilo izvesnu prekretnicu u domenu inkluzivnog rada na polju plesnog stvaralaštva na našim prostorima...“

Obe predstave („Kriva za Gausa“ i „Reset“) su imale program u štampanoj formi i na brajevom pismu. Uz pomoć opreme za simultano prevodenje, naratorke (Danijela Jović i Marijana Kraker) su opisivale scensku radnju i olakšavale slepim i slabovidim osobama u publici da prate predstavu. Uz pristupačne prostore u kojima smo nastupali, ove predstave su podsticale inkluziju kako za publiku tako i među igračima. One su primer sveukupnog „otvaranja“ pozorišta ka različitim delovima društva.

I SCENA - NOVE STABLJIKE

Smatrali smo da je važno da se inkluzivna pozorišna praksa promoviše i u školama. U srednjim školama nema puno mladih sa razvojnim teškoćama i sa invaliditetom. Škole im ili nisu dostupne ili okruženje nije podsticajno. Srednjoškolci nemaju puno prilike da sreću i saraduju sa vršnjacima sa invaliditetom. Zbog toga se održavaju predrasude i stereotipi. Želeli smo da otvorimo mogućnost da mladi u srednjim i osnovnim školama steknu informacije o tome šta je važno deci i mladima sa invaliditetom prilikom saradnje, kao i da steknu iskustvo zajedničkog rada.

Aktivnosti su bile podeljene u tri celine:

- Informisanje učesnika o tome šta je društveni model invalidnosti i šta je bonton pri kontaktu sa osobama sa invaliditetom;
- Inkluzivne plesne radionice u kojima su učesnici imali mogućnost da saraduju sa igračima sa i bez invaliditeta;
- Presentacija postignutih rezultata.

Ove radionice su vodili naši saradnici iz organizacija osoba sa invaliditetom, zajedno sa umetnicima na polju savremenog plesa. Radionice su počinjale na znakovnom jeziku. To je uvek uvodilo tišinu u radnoj prostoriji. Svi bi pomno pratili šta im prisutni „saopštavaju rukama“. Posle toga smo obično imali punu pažnju đaka i njihovih profesora. Učesnici su imali priliku da prošetaju sa povezom preko očiju i koriste beli štap, da asistiraju osobi koja ima povez preko očiju i sa njom prošetaju po prostoru, da isprobaju kako da zajedno prođu kroz vrata ili se spuste stepenicama. Učesnici su obično izlazili nakon radionica sa idejom da je važno osobi sa invaliditetom pričati sa poštovanjem i ponuditi podršku, ali ne donositi odluku umesto nje/njega, jer svako može pojasniti koja i kakva asistencija mu/joj je potrebna.

Za one koji su bili zainteresovani, organizovali smo dodatne radionice. Radionice su kroz niz vežbi upućivale učesnike jedne na druge i davale im mogućnost da kreiraju prve zajedničke pokrete, od kojih bi onda u malim grupama pravili manje koreografije. Ovo je bila prilika da učesnici praktikuju sve ono o čemu su slušali na uvodnoj radionici.

Kada smo bili u mogućnosti, organizovali smo i prezentaciju postignutih rezultata za širu javnost.

U okviru projekta smo saradivali sa srednjim školama u Beogradu – „Školom za dizajn“, „Ugostiteljsko-turističkom školom“, „Tehničkom školom za dizajn kože“, „Školom za brodarstvo, brodogradnju i hidrogradnju“. Takođe smo držali radionice i u OŠ „Vuk Karadžić“ u Starčevu.

IV ČIN – 2011. GODINA

I SCENA - DRUGAČIJA STABLA

Tokom 2011. godine, u rad su se pored osoba sa invaliditetom uključili i veterani ratova 1991.-1999. (koji su iz rata izašli sa nekim oblikom invalidnosti), učenici i učenice baletske škole „Lujko Davičo“ iz Beograda i studenti društvenih fakulteta. Mislili smo da je važno da budući profesionalci (studenti društvenih fakulteta) steknu iskustvo inkluzivnog rada i da će to uticati na njihov dalji profesionalni razvoj.

Prvo su bile organizovane odvojene radionice, da bi se na kraju procesa ove grupe udružile u zajedničkom radu. Radionice su vodili Boris Čakširan, Jelena Stojiljković, Jovana Rakić-Kiselčić, a asistenti su im bili Stojan Simić i Senad Sopnić.

Učesnici su često saopštavali da je tokom rada postalo jasno da promenom uslova, „hendikep“ prestaje da bude važan, odnosno, da naš odnos prema drugim ljudima pravi situaciju u kojoj su razlike važne, a barijere teško premostive.

Verovali smo da je važno da se različiti delovi zajednice uključuju u pozorišni rad i da svojom egzistencijom i akcijom na sceni pokažu kako je zajedništvo moguće. I izgleda da smo bili u pravu.

Finalna prezentacija postignutih rezultata je bila održana kao deo Festivala društveno angažovanog teatra „Van okvira“ u Beogradu.

II SCENA – CELA ŠUMA

U želji da još više podstaknemo razvoj inkluzivne pozorišne prakse, Grupa „Hajde da...“ je u saradnji sa Udruženjem slepih i slabovidih Srbije „Beli štap“, Centrom za ratnu traumu, Ustanovom kulture „Vuk Karadžić“ i Kulturnim centrom „REX“, u decembru 2011. godine organizovala prvi regionalni Festival društveno angažovanog teatra u Srbiji pod nazivom „Van okvira“ / „Off Frame“.

Misija festivala je da okupi organizacije i autore koji se bave društveno angažovanom pozorišnom praksom u Srbiji i regionu, i da promoviše uključivanje u teatarski rad i pozorišne predstave pripadnike onih delova zajednice koji su u određenom društvenom kontekstu obespravljani.

Festival je stoga okupio stvaraoce koji su zainteresovani da kroz pozorišnu umetnost govore o

važnim društvenim pitanjima – teškoćama sa kojima se susreću osobe sa invaliditetom, o nasilju, o problemima maloletnih delikvenata, o posledicama ratova 1991.-1999., o izazovima pred kojima se nalaze savremeni muškarac i žena, o problemima i mogućnostima rada sa starim osobama i sa decom itd. Okrugli stolovi koji su bili organizovani svakog festivalskog dana (moderirao ih je Bojan Đorđev) su otvarali prostor za dijalog prisutnih o ovim dilemama i omogućavali povezivanje pripadnika marginalizovanih grupa, nezavisnih pozorišnih stvaralaca, umetnika iz institucionalnih pozorišta, pripadnika nevladinih organizacija, studenata, zainteresovanih građana/ki.

Na festivalu je:

- gostovalo deset pozorišnih predstava iz Srbije i okruženja (Makedonija, Slovenija, Mađarska). U nekim od predstava, izvođači su i sami pripadnici osetljivih grupa (osobe sa invaliditetom, ratni veterani, mladi sa izrečenom sudskom kaznom...);
- bili prezentovani projekti koji promovišu pravo osoba sa invaliditetom, ratnih veterana i drugih marginalizovanih grupa da se uključe u umetnički rad;
- bili realizovani okrugli stolovi o društvenim, važnim pitanjima;
- organizovane teatarske radionice, na kojima su učesnici mogli da steknu iskustvo o tome kako se u pozorištu može raditi sa osetljivim grupama.

Direktan rad na festivalu je okupio oko trista učesnika, umetnika, mladih i marginalizovanih grupa. Predstave je videlo preko hiljadu i po osoba, a putem medija i veliki deo ostatka zajednice. U medijima se pojavilo više od četrdeset članaka, priloga, vesti o festivalu (možete ih naći na internet prezentaciji www.off-frame.org).

Prostori u kome su izvođene radionice, predstave, organizovani okrugli stolovi... su pristupačni za korisnike/ce kolica, predstave su bile prevodene na znakovni jezik, a za slepe i slabovide osobe je putem opreme za simultano prevodjenje bila opisivana scenska radnja. Festivalski programi su štampani i na Brajevom pismu. Ovo je bio (koliko je nama poznato) prvi teatarski događaj u Beogradu koji je u potpunosti bio prilagođen osobama sa invaliditetom.¹⁰

Festival je pokazao da u naporima da podstaknemo inkluzivnu pozorišnu praksu nismo usamljeni. Naše stablo nije na vetrometini. Postoji šuma koja može da pruži podršku kada je potrebno i u kojoj se može udružiti snaga.

Kada pogledamo unatrag, postaje jasno koliko veliki put razvoja je prošlo naše stablo. U radionicama projekta „Okvir tela“ je učestvovalo oko šesto pedeset osoba (svi radionice su bile besplatne za učesnike), prezentacije je videlo preko hiljadu ljudi, a predstave nekoliko hiljada. U medijima je bilo preko sto novinskih članaka i televizijskih priloga o projektu. Rezultate našeg rada su u okviru svog istraživanja predstavile Jasmina Karić i Vesna Radovanović na kongresu koji je organizovao Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, čime je i stručna akademska javnost upoznata sa potencijalima plesnog inkluzivnog rada.

¹⁰ Karić J., Radovanović V., 2010. "Doprinos radionica savremenog plesa u senzibilizaciji društva prema osobama sa invaliditetom", Tematski zbornik radova sa međunarodnog naučnog skupa u: Kovačević, J., Vučinić, V. (ur.), Smetnje i poremećaji: Fenomenologija, prevencija i tretman I deo, Beograd: Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, 351-36, str: 527, ISBN 978-86-80113-98-2

U SVIM ČINOVIMA - SARADNJA, PODRŠKA

Tokom realizacije projekata, imali smo direktnu pomoć i podršku različitih organizacija osoba sa invaliditetom – Udruženje slepih i slabovidih Srbije „Beli štap“, Sportsko-rekreativno udruženje osoba sa invaliditetom „Sve je moguće“, Udruženje studenata sa hendikepom, Omladinska sekcija Gradske organizacije gluvih i nagluvih Beograda, Centar za samostalni život osoba sa invaliditetom Srbije...

Finansijsku pomoć smo imali od Skupštine grada Beograda – Sekretarijata za kulturu, Ministarstva rada i socijalne politike Republike Srbije – Sektora za zaštitu osoba sa invaliditetom, Ministarstva za ljudska i manjinska prava Republike Srbije, Švajcarskog programa za kulturu, Britanskog Saveta, kompanije „Holcim“, gradske opštine i kancelarije za mlade Savski venac, ERSTE fondacije.

Takođe, važna podrška u realizaciji su bile i organizacije i institucije – Ustanova kulture „Vuk Karadžić“, Centar za kulturu Stari Grad, Kulturni centar REX, „Candoco Dance Company“, „Silesian Dance Theatre“, „Performa Ars International“, „Tanzelarija“, „Stanica – servis za savremeni ples“, „Dah teatar“, ICS (International Congress Support), „Akzent media“, „Studio Studio“ „VelikiMali“, „ERGstatus“ plesni teatar, Pozorište na Terazijama, Pozorište Paraćin, Modni studio MA...

Zahvaljujemo se na podršci i prijateljima i saradnicima sa kojima smo radili sve ove godine, a neki od njih su bili i ključna podrška u određenom trenutku – Borisu Čakširanu, Sanji Krsmanović Tasić, Danici Arapović, Jovani Rakić-Kiselčić, Jeleni Stojiljković, Andrijani Lubini Rapaport, Vesni Nestorović Coki, Ljubici Beljanski-Ristić, Džizel Mejson, Sanji Đurđević, Aleksandri Džouns, Ivani Milovanović, Danijeli Jović, Dejani Budiški, Bojani Mišić, Veri Jovanović, Desanki Žižić, Mihailu Gordiću, Jadranki Anđelić, Jasmini Karić, Vesni Radovanović, Neli Antonović, Dijani Kržanić Tepavac, Jeleni Jani Komnenić, Milici Zajcev, Jeleni Kajgo, Slobodanki Cvetković, Tanji Ponjavić, Tamari Dolgi, Danki Grozdenović i svim učesnicima ovog programa, volonterima i članovima organizacije koji su doprineli da ovaj program, 2012. godine doživi svoj peti rođendan.

Uz nas su uvek bili i elektronski i štampani mediji: RTV StudioB, Blic, Danas, Večernje novosti, Politika, Ilustrovana Politika, 24 časa i veliki broj internet portala.

„KORAK DO PRIJATELJSTVA“

CILJI O OSNOVNIM USLOVIMA INKLUZIVNOG RADA

VESNA NESTORVIĆ COKA
NOVINARKA I PREDSEDNICA
SAVEZA UDRUŽENJA SLEPIH
I SLABOVIDIH SRBIJE „BELI ŠTAP“

„Dobar dan, mi smo iz, znate...“ Nastaje tišina, malo kašlja i rečenica se nastavlja sa: „Pa mi smo, mislim ja sam iz jedne organizacije civilnog društva.“

„Dobar dan, ja sam Vesna Nestorović, prijatelji me zovu Coka. Izvinjavam se, ali ja nisam čula Vaše ime i prezime, ali ni ime organizacije čiji ste saradnik, savetnik, koordinator ili...“

Opet nastaje tišina, malo kašljucanja i najzad devojka progovara: „Oh, da, izvinite, ja sam Ana i zaista mi je... krivo što se nisam prvo predstavila, ali kao što rekoh, ja sam iz jedne organizacije civilnog društva.“

Čujem šuškanje i prepoznajem da je to onaj zvuk kada pokušavate da uzaludno uhvatite sve papire koji padaju, ali naravno ne padaju samo papiri, već i sve ostalo što ste imali zagrljeno jednom rukom i naslonjeno uz vaše telo. Taj zvuk pada olovke i još nekog predmeta verovatno od metala (rekla bih privezak ili laganiji mobilni telefon) je sasekao zvuk papira i sve to je stvorilo neobičnu atmosferu između dve osobe koje i dalje stoje jedna naspram druge. Odjednom nastaje tišina, obe stojimo nepomične i sekunde nas dele od neke, za sada veoma čudne situacije. Oseća se u vazduhu nemir, nešto nije u redu, ali nisam svesna šta to nije kako treba, šta se to sada desilo sa ovom devojkom. Taj uzdah, taj nemir i ono što bi čovek nazvao neprijatnom situacijom, je preraslo u bolno iskustvo i bezizlaznu situaciju. I dešava se ono što ne volim, opet se desila ta „tišina“ i ona traje. Rešena da napravim rez, počinjem prva komunikaciju. Znam da nešto nije u redu, našla sam dovoljno snage u sebi i osmehom krenula dalje:

„Izvinite, drago mi je što ste mi ponovili više puta da ste iz civilnog sektora, ali da li je moguće da mi najzad kažete i ime Vaše organizacije?“ Zastaje mi glas, jer stvarno mi nije jasna situacija. „Dakle, ja sam Ana i ja sam iz...“ Više je nisam slušala šta priča već mi je bilo krajnje neprijatno zbog glasa koji je drhtao, pomislila sam na tren da će zaplakati. Devojka sa drhtavim glasom i imenom Ana je nastavljala svoju priču, a ja i dalje nisam mogla da slušam i povežem šta se desilo i razlog zbog čega pokušava da napravi komunikaciju takvom da nije dobra ni za mene, a

ni za nju. Šta se desilo na ulazu, baš tu na vratima? Idem iz početka. Neko je kucao, ja sam uzela štap, da, svoj beli štap i otišla do vrata, i evo me opet tu, i dalje je tišina, i još tišine, baš je neprijatno. Ja i dalje stojim ispred devojke sa imenom Ana, ali sada taj drhtavi glas više nije ni drhtav, sada je toliko tih da mi već nije jasna ni jedna izgovorena reč. I onda tišina. Moram da uradim nešto, moram da presečem tu užasnu tišinu, ove sekunde su kao godine, zašto ne nastavi da priča.

Verujem da biste voleli da čujete i kraj ove priče, ja iskreno ne bih da Vam objašnjavam koliko je bilo teško obema, a samo zato što niko devojci nije rekao da sam slepa i da mi to što mi je pružila ruku u znak pozdrava, ništa neće značiti, ukoliko mi nije dala znak da je to i učinila. Šta je to što zbunjuje sagovornika kada se nađe u kontaktu sa osobama sa invaliditetom? Šta je to u komunikaciji što nas dovodi u problem? Da li je to nepoznavanje terminologije, stanja invalidnosti ili nepripremljenost? Odgovor je „da“ i zato ću Vam posvetiti sledeće redove i govoriti o načinu na koji je bitno da unapredite rad u svojim organizacijama u smislu poznavanja na prvom mestu ispravne terminologije kada govorite o osobama sa invaliditetom ili ste u direktnom kontaktu sa njima. Takođe, ukazaću i na to šta omogućava dobru komunikaciju sa grupom koja je zaista spremna da radi sa vama, kojoj ste svakako vi potrebni i grupom koja je na svoj način različita (ali nikako više različita od mnogih drugih). Invalidnost nije prepreka, već je na putu do ravnopravnosti uvek mnogo nepoznanica, koje kada savladamo, zaista donose rezultate.

Verujem da Vam sada dok čitate ove redove kroz glavu promiče sledeća misao: da je nama jednostavno sada, nakon toliko vremena rada, da Vama koji tek sada krećete govorimo o našim uspesima i rezultatima. Verujte nam da nismo ni jedan korak napravili, a da se nismo međusobno konsultovali i da radni tim na projektu nije bio u svakodnevnom edukativnom procesu sa angažovanim stručnim timom u koji su bile uključene i osobe sa invaliditetom. Mi smo prolazili kroz različite periode, ali smo verovali u naše dogovore i poštovali jedni druge. Iskustveno se pokazalo da poštovanje svih partnera u kreiranju projektnih aktivnosti, a to se odnosi i na uključivanje i predstavnika ciljne grupe sa kojom ćete raditi, pokazuje dobre rezultate. Naravno da i ovde morate voditi računa da predstavnici budu ipak osobe koje Vam mogu preneti znanje, a ne samo svoju ličnu priču i da su u stanju da Vam daju informacije o potrebama raznih grupa osoba sa invaliditetom, jer tada nećete ostati uskraćeni za mnoge informacije bez kojih možete lako doći u stanje u kojem se nalazila devojka sa imenom Ana i drhtavim glasom, devojka sa početka ovog teksta. Najverovatnije da su i edukatori u njenoj organizaciji radili obuke, ali za pripremu osoba koje će se baviti anketiranjem i obuka je bila u smeru „dobrih anketara“, sigurno da su ih uputili u sve tehnike tog zanata, osim što im nisu rekli šta da rade kada dođu u organizaciju koja se bavi ljudskim pravima, a predsednica je slepa osoba i neće moći da odgovori na sva njihova očekivanja, neće moći da popuni njihov obrazac. Sve su joj rekli, na sve su ih pripremili, osim što nisu uradili dobru pripremu radnog tima za rad sa svim građanima. Eto, samo su to zaboravili. Naravno da za svaki dobar projekat moramo imati i dobar plan. Plan se sastoji iz više faza ili koraka i ja ću se baviti upravo onim, po mom mišljenju najbitnijim, prvim korakom. Taj veliki prvi korak zapravo ima malo onih sitnih manjih koraka, i svaki od njih ima svoju težinu. Bitno je verovati da ćete nakon tih tako malih, sitnih koraka, napraviti sledeće, jake i čvrste, koji će izgraditi poverenje, što je veoma važno u radu sa osobama sa invaliditetom.

PRVI KORACI

a) Edukacija stručnog tima koji će raditi sa osobama sa invaliditetom – seminar na temu bontona pri susretu sa osobama sa invaliditetom. Edukacija svih trenera i saradnika je zapravo

upoznavanje sa načinom na koji će se lakše razumeti navike i načini uspostavljanja dobre komunikacije između osoba sa invaliditetom, radnog tima i stručnjaka angažovanih za rad za koji ste se vi odlučili. Edukacija podrazumeva informacije o pristupačnosti, kako fizičkoj tako i elektronskoj, pravilne terminologije i upoznavanje sa svim relevantnim dokumentima koje je Republika Srbija usvojila, a olakšavaju kretanje i komunikaciju osoba sa invaliditetom. Šta to direktno podrazumeva? Recimo da ste planirali da radite sa više učesnika i da uključite gluve i nagluve osobe, slepe i slabovide osobe i osobe sa telesnim invaliditetom. Na obuci ćete dobiti tačne informacije, npr. kako da, kada se desi prva pauza, zajedno svi odete na zasluženi odmor. To znači da ćete saznati kako prilagoditi sve prostore korisnicima kolica, kakva vrsta transporta im je do radnog prostora potrebna i kakva je uloga asistenta osoba sa invaliditetom. Time se izbegava da vaši volonteri/članovi moraju da izgovaraju suviše, a nekada i neprijatne rečenice: „Izvinite, da li je Vama potrebno da sada prenesem i Vas i kolica sa scene?“... Na obuci ćete saznati i kako možete da se obratite gluvoj osobi, a kako slepoj. Ovo su samo kratki saveti koji mogu napraviti prijatniji dan za sve prisutne, a i neizmerno dobar osećaj kada znate da ste u timu „korisni“. Ta razlika se oseća najviše nakon edukacija sa volonterima koji u radionicama, saradjujući sa ostalim učesnicima, doprinose slici o inkluzivnom načinu rada kao osnovi jedne uspešne zajednice. Kreiranje prvog treninga vašeg tima se planira tako da što veći broj osoba koje će direktno raditi sa osobama sa invaliditetom i bude prisutno.

b) Izrada pristupačnih materijala u oblicima koji odgovaraju Vašoj ciljnoj grupi. Na prethodnom seminaru ste saznali za načine na kojima se zasniva olakšana komunikacija, od upotrebe znakovnog jezika, Brajevog pisma i raznih tehničkih pomagala, smanjenja fizičkih barijera postavljanjem rampi i sl. Ostaje Vam izrada plana obilazaka terena, objekata i usaglašavanja svih prostora za sve učesnike Vaših planiranih aktivnosti. Dobro isplaniran prostor, određen broj ljudi koji će u njemu imati svoja zaduženja, su već dovoljni za dalji korak.

c) Isplanirali ste sve, prostor je pristupačan, svi timovi edukovani i Vi ste spremni za Vaš plan, ali jedno nemojte zaboraviti: I MI IMAMO OSNOVNA PRAVA NA INFORMISANOST o delu gde ste nas uključili. Kada krenete sa radom i kada pozdravite grupu, objasnite još jednom zašto Vam je sve bitno, objasnite svim učesnicima šta su koraci Vašeg projekta, šta su vaša očekivanja i šta je to što planirate? Ako radite radionice koje će za nekoliko dana imati završnu prezentaciju, u obavezi ste da sve učesnike na početku informišete o završnoj situaciji. Možda neko od učesnika nije zainteresovan, možda ne želi da ga fotografirate i snimate video kamerom. Sve su to, ukoliko ih ne poštujemo, primeri kršenja osnovnih ljudskih prava.

Moja iskustva govore da učešće u nepripremljenim timovima, čak i kada je prisutan mali broj osoba sa invaliditetom, zna da bude preteško. Osećaj da ne pripadate grupi je neverovatno snažno i bolno iskustvo za svakog učesnika, a zamislite koliko je teško osobi sa invaliditetom kada oseti da je neprihvaćena, da nije deo grupe, da ljudi ne razumeju zašto je njen/njegov stav baš takav. Imati jednostavan, običan pristup radu je najlepše što se može desiti. Osećati se korisnim i uključenim je jedan od faktora koji osobe sa invaliditetom pokreće. Izolovanost i u najužem krugu porodice i osporavanje najobičnijih situacija je nekada osobe sa invaliditetom dovela do situacija da ne žele da se izbere za svoje stavove. Ali zato vi, koji imate priliku da na samom početku izmenite i prilagodite prostore, primenite terminologiju kojom se uvažavaju osobe sa invaliditetom, kreirate i planirate zajedničke aktivnosti kojima ćete izmeniti, ulepšati i ispuniti dan nama, osobama sa invaliditetom, ne odustajte. Napravite svoj plan edukacije tima, osnažite svoj tim i zajedno krenite u Vaš projektom zadat raspored.

Naravno da ćete tokom rada imati bezbroj situacija iz kojih morate izlaziti na najbezbolniji način za sve učesnike. Pokušajte da ne preterujete u posebnom isticanju invaliditeta učesnika i u preteranim trasiranjima kretanja (trasirajući teren za korisnika kolica možete ugroziti slepu i slabovidu osobu, trasiranjem podne površine za samostalno kretanje slepih i slabovidih osoba možete ugroziti ostale učesnike itd.).

Vi ste već dovoljno uradili na realizaciji obuke i dovoljno ste ojačali radni i stručni tim. Dopustite osobama sa invaliditetom da se same izbere u nekim od situacija u kojima se nalaze ili u kojima su se našle upravo zato što su, ne razmišljajući, sebe dovele u istu. Iskustvenja su

obostrana, a razmena iskustava je način da se bolje upoznamo i svakako otkrijemo sve mogućnosti koje stoje na putu kao rešenja zadatih situacija. Na Vama je kako ćete kreirati Vaš drugi korak u projektu, ali Vas moram podsetiti na to da nikada ne zaboravite devojkicu sa drhtavim glasom i imenom Ana. Svi smo mi nekada bili u sličnoj situaciji, koja je mogla da izmeni naš pogled na život u zajednici, sa ljudima koji su tu negde pored nas. I zaista zajedno možete uraditi mnogo planiranog, ali uz dobru pripremljenost. Ana je danas deo našeg tima, prošla je različite treninge, edukacije, učestvovala u većem broju radionica i jedan je od najvažnijih članova u stručnom timu, ali najbitnije je da smo sada prijatelji.

„Nemoj hodati ispred mene, možda te neću pratiti.
Nemoj hodati iza mene, možda te neću voditi .
Hodaj pored mene i budi mi PRIJATELJ“

Alber Kami

TELO KOJE GOVORI

RAD U OBLASTI SAVREMENOG PLESA I FIZIČKOG TEATRA SA OSOBAMA SA INVALIDITETOM

BORIS ČAKŠIRAN

KOREOGRAF ERGSTATUS

PLESNI TEATAR

Savremeni teatar i pozorište kao institucija, kao forme „ekskluzivne“ umetnosti, sve više postaju pravi prostor za inkluzivni rad. Drama kao forma za edukaciju ulazi u školski sistem i već dugo se primenjuje u svojim elementarnim osnovama u radu različitih vrsta radionica, a posebno je važna u radu sa marginalizovanim grupama i shvatanju i razrešavanju socijalnih i drugih društvenih pitanja. Jedna od najotvorenijih formi je upravo neverbalni teatar, koji pre svega podrazumeva ples i fizički teatar kao svoje osnovne elemente za komunikaciju, te tako prelazi još jednu barijeru, koju ponekad može predstavljati sam jezik.

Umesto jasno definisanih uobičajenih formi komunikacije, podstičaj da se komunicira kroz čula, dodir i telesnu izražajnost stvara prostor za mnogobrojna istraživanja i preispitivanja, koja ponekad mogu definisati i najtananija pitanja saradnje, razumevanja, konflikta i razrešenja. Zbog toga ovaj prostor postaje veoma otvoren za inkluziju i komunikaciju onih koji su u domenu svakodnevice života na marginama društva.

PROSTOR

Jedan od osnovnih elemenata za rad u ovim oblastima je prostor. Prostor kao objekat u fizičkoj dimenziji, kao dimenzija značenja i kao element za odnose.

Prostor kao objekat u fizičkoj dimenziji je svakako jedna od prvih pretpostavki za susret, rad i stvaranje. Prihvatanje određenog prostora je proces, od potrebe da se taj prostor definiše kao sigurno mesto, do toga da u mentalnom smislu možemo taj prostor odvojiti od svakodnevnog postojanja. Smeštanje jednog ili više tela u prostor već je dovoljno da se iskažu mnoge važne konstatacije. Osveščivanje prostora kao fizičke dimenzije umnogome određuje osnovni nivo rada. (Na primer, jedno telo u ogromnom prostoru – može da simbolizuje slobodu, ali i usamljenost; ili mnogo tela u malom prostoru – može da simbolizuje teskobu, ali i radost.)

Dimenzija značenja prostora lako se može odrediti definisanjem osnovnih elemenata koji će biti uneti u prostor ili definisanjem boje prostora. (Primer: Tako ćemo potpuno drugačije doživeti crveno osvetljen prostor sa gomilama izgužvanih novina na podu, nego beli prostor u kome se nalazi nekoliko crnih stolica.) Pored igre sa likovnim elementima, nas pre svega zanima postavka tela u prostoru. Kombinacije različitog broja ljudi kao tela u prostoru, njihovo razmeštanje, kretanje koje definiše određene delove prostora kao celine: sve su to elementi kojima se može definisati jedan prostor.

Prostor kao element za građenje odnosa je veoma važan za svest svakog izvođača na sceni. Osećaj prostora i odnosa prema drugoj osobi u tom prostoru nekada jasno definišu situaciju u odnosu dve osobe. Čak postoje i izrazi koji to potvrđuju (na primer: „Saterao ga je u čošak.“).

PROSTOR U RADU SA OSOBAMA SA INVALIDITETOM

Definisanje i osveščivanje prostora u radu sa osobama sa invaliditetom svakako je najteže sa grupom slepih i slabovidih osoba.

Definisanje i mapiranje prostora je jedan od osnovnih elemenata za dobar početak. Za osobu koja ne vidi, pri upoznavanju sa prostorom, važno je definisati polaznu tačku, a to je, naime, uvek ulaz u novi prostor. Važno je nekoliko puta proći kroz ove prostore i svaku prostoriju definisati po sistemu ključnih tačaka (npr. ulazna vrata, mesto za odlaganje stvari, sto sa vodom i posluženjem, prepreke kao što su stolice, prozori, stepenik i slično). Veoma je važno napraviti mapu prostorija i po potrebi nekoliko puta proći kroz prostorije koje se koriste (npr. ulazni hol, toaleti, kuhinja, radni prostor itd). Ovo je važno kako bi se osobe sa invaliditetom osećale slobodno i komforno u prostoru koji im je nepoznat.

Za slepe i slabovide, definisanje prostora može biti veoma jednostavno ukoliko se u uvodnim vežbama poigrava sa elementima kretanja po prostoru tako što se kretanje definišu sa naznakom: napred, nazad, levo i desno, i to uvek u odnosu na trenutni položaj tela, dok su naznake gore i dole konstantne. Takođe je važno odrediti osobu koja će asistirati osobi koja ne vidi i biti

joj od pomoći kada neka instrukcija nije dovoljno jasna slepoj osobi (na primer: „Ispruži ruke“ – gde?). Isto tako, važno je za gluve i nagluve osobe da im jasno odredimo pozicije iz kojih mogu da prate ostale učesnike i sinhronizuju se sa njima na dati znak koji može biti unapred dogovoreni (na primer: udah vazduha može označiti početak akcije kako bi gluve osobe mogle da se pridruže u istom trenutku). Učenje i savladavanje znakovnog jezika jedan je od osnovnih elemenata interakcije u ovom radu. U svakodnevnoj aktivnosti ovaj se vokabular povećava i olakšava rad na finesama, a ujedno i ne diskvalifikuje gluve osobe iz dijaloga koji se pojavljuju tokom rada. Učesnicima sa invaliditetom je važno pojasniti aspekte i elemente koji čine jedan prostor. Opisivanje prostora ili aktivnosti koje se uporedo događaju, a koje se ne vide ili ne čuju, čine da se svako oseća kao deo sveukupnog prostora, definišući sopstveno prisustvo na sceni („pojavnost“), kao i svest o sebi, grupi i akciji koja se dešava. Svest o tome da svi učesnici u prostoru imaju jednaka prava omogućiće osobama sa invaliditetom da se opuste, uključe, budu kreativne i da daju predloge, a ujedno i nauče ostale kako da se sa njima ophode. Važno je da se oni osećaju slobodno da pitaju i dobiju informaciju o svemu što im nije jasno, kao i pomoć za sve prepreke koje mogu proisteći u radu (u kome se svi zapravo najviše bave sobom. U samom radu na pokretu praksa je da svako radi na sebi i savladava i vežba kombinacije pokreta, pa se, samim tim, koncentracija fokusira prvo na individualni rad, pa tek onda na grupni). U protivnom, brzo će se povući. Iako još prisutni u prostoru, on će za njih izgubiti važnost.

TELO U PROSTORU

Definisanje tela kao objekta koji se kreće i stvara određene forme u prostoru veoma je slično konceptu da se telo doživljava kroz geometrijske forme. Ima nekoliko pogleda na telo u kretanju koji se primenjuju u radu na plesnom ili fizičkom materijalu. To su: telo kao geometrijska figura, telo koje govori i osećaj pokreta.

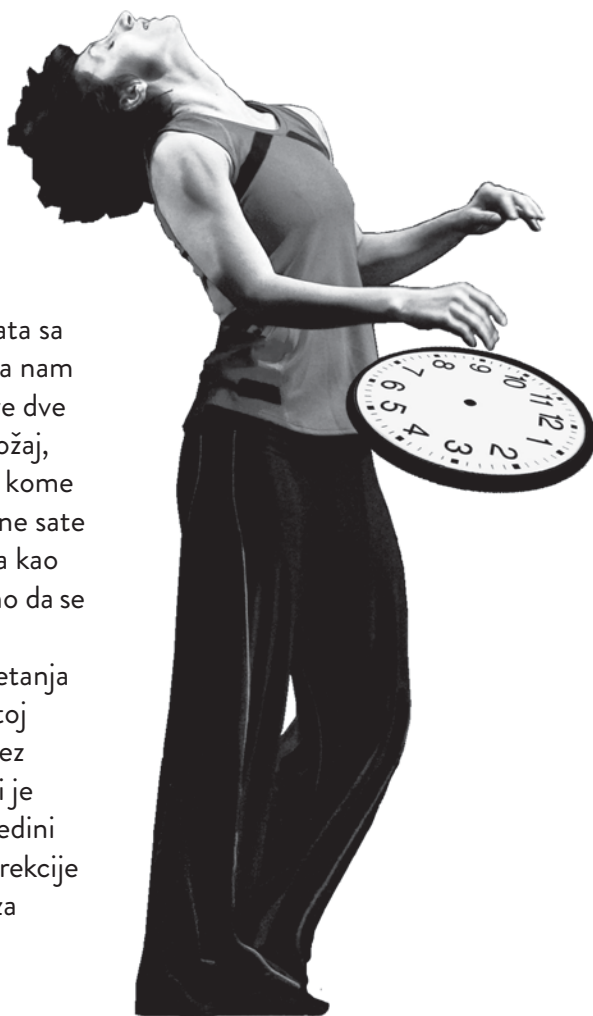
TELO I GEOMETRIJA

Svako telo je sastavljeno od prostih geometrijskih oblika. Posmatranjem ljudskog tela, pored prepoznavanja ove geometrije i dimenzija samog tela, postoje i razne geometrijske forme koje jedno telo može da proizvede. Pretpostavlja se da su ove mogućnosti bezbrojne, pa je savremeni ples kao forma mnogo otvoreniji za ličnu kreativnost od drugih oblika plesa, u kojima su unapred definisani osnovni elementi kojima se mora ovladati.

Posebna pažnja se takođe oslanja na dalje građenje složenijih geometrija od dva ili više tela. Svest o ovoj geometriji nekad je od presudnog značaja u radu i moguće je izgraditi sopstveni umetnički vokabular radeći samo na ovom nivou. Profesionalni pristup geometriji tela podrazumeva dugo vežbanje da se ove sposobnosti dovedu do nivoa jasnih formi, svesnosti o različitim oblicima kretanja tela kao geometrije i do svesti o načinima na koje se to tehnički radi (Tako se u radu na sceni često koriste izrazi: tačka, linija, dijagonala, centar, poluga, osa i sl.).

GEOMETRIJA TELA U RADU SA OSOBAMA SA INVALIDITETOM

Ovaj element je svakako jedan od težih za osobe koje ne vide. Jedno od osnovnih pravila je da se osvesti telo kao centar. Ulaskom u prostor definiše se ujedno i osnovna pozicija tela (Na primer: osnovna pozicija tela je da su ulazna vrata sa leve strane, prozori sa desne, ali tako da nam telo uvek pokazuje isti odnos prema ove dve strane.). Kada postavimo telo u taj položaj, definišemo ga kao centar časovnika na kome stojimo i lako sebi predstavimo označene sate kao pravce. Ako definišemo centar tela kao tačku u predelu stomaka, onda možemo da se krećemo po prostoru, noseći zamišljeni časovnik sa sobom. Sve vaše pravce kretanja ili pokrete definiše časovnik koji je u istoj zamišljenoj poziciji u odnosu na telo. Bez obzira na početni prostor, časovnik koji je vezan za stomak i kreće se sa vama je jedini reper za vaše telo u kretanju. Uz male korekcije tokom rada, ovo će biti najlakša šema za osobe koje ne vide da se snađu u mreži kretanja i pokreta.



Takođe, ovaj segment rada može da predstavlja početnu prepreku za korisnike kolica, kao i osobe sa telesnim invaliditetom, zbog toga što je njihova pretpostavka da neke elemente u radu oni ne mogu izvesti. To nije i ne sme biti tačno, pitanje je uvek samo načina i kako se to u pozorišnom smislu kaže – „prilagođenja“.

Ako pretpostavimo da baratamo osnovnim elementima geometrije, onda je važno da to znamo i da ukoliko je u pitanju krug, moramo definisati kako i na koji način svako od nas može da prikaže krug. Tek tada možemo svojim uporednim akcijama da usklađujemo ove elemente ili da delujemo unisono, pa čak i kada to u prvom trenutku deluje nemoguće. Lepota je upravo u tim momentima kada svako od nas na različit način pokaže isto.

TELO KOJE GOVORI

U našim životima telo je naučilo da govori neke osnovne znake koje najčešće emitujemo nesvesno, ali su oni nastali kao posledica imitacije i kopiranja koju smo učili još kao mali od odraslih. To nisu samo gestovi, već i složeni sklop doživljaja emocija, percepcije situacije u kojoj se nalazimo, doživljaja određenih senzacija koje dolaze spolja. Ovi elementi se razlikuju shodno kulturi, nekada religiji, staležu, godinama, poziciji u društvu itd. Veoma je važno ispitati ih i uspostaviti koje je osnovno stanje nekog tela. Ovaj telesni vokabular se stvara vremenom kroz ozbiljan i dug proces zajedničkog rada i uspostavljanja ključnih formi koje ćemo koristiti u daljem radu.

Jedno od osnovnih sredstava u pozorišnim umetnostima je svakako telo koje misli i oseća. Postoji veliki broj položaja tela, gestova i izraza lica koji definišu ovaj nivo. Ponekad je moguće ispričati i celu priču od komunikacije samo dva lica, pokreta i izraza koje upućuju jedno drugom. Zato je u pozorišnom smislu veoma važno naučiti kako da se napravi osnovni položaj tela u kome ono ništa ne govori i ne emituje, pre svega korigujući sve elemente koji su postali sastavni deo našeg svakodnevnog postojanja i vraćajući telo u svoje osnovno i pročišćeno stanje bez izraza. Isto tako, vežbom se mogu osvestiti nebrojeni nivoi koji se odnose samo na jednu emociju i ispitati gornje granice svake emocije ponaosob. Osvešćivanjem ovih nivoa delovanja na sceni, onaj koji nastupa zaista postaje svestan delovanja koja proizilaze iz njegovih „unutrašnjih pokreta“.

Baveći se pitanjima unutrašnjih događanja, najteže je, prema mom iskustvu, zapravo gluvim i naglulim osobama. Znakovni jezik nije blizak onom delu društva koje čuje i samim tim nam je teže da im prenesemo neka dublja promišljanja. Takođe, nisam nailazio na gluvu osobu koja je lako govorila o svom unutrašnjem svetu. Zato je ovaj svet veoma dragocen kada se pojavi upravo u domenu drugih formi, a to je pre svega umetnički ples. To je poseban prostor gde gluve i nagluve osobe mogu da progovore o svom unutrašnjem svetu i zato im je ovaj rad od velikog značaja.

OSEĆAJ POKRETA

Naša tela su svojevrsne mašine konstruisane tako da nam omogućavaju da realizujemo akcije i ostvarimo zadatke u svakodnevnom životu. Učenjem ovih složenih sistema kretnji olakšavamo ove akcije, uspostavljamo veštine i postajemo spretniji i brži u njihovom sprovođenju. Na ovim osnovama nastale su tehnike savremenog plesa i fizičkog teatra koje se danas izučavaju na akademijama i u školama plesa, kao i bilo kojih drugih veština. Svako od nas radi neke jednostavne stvari naizgled isto, ali svi se razlikujemo u pogledu toga na koji način ćemo to izvesti. Mnoge svakodnevne radnje obavljamo mehanički, bez promišljanja. Međutim, veoma je važan postupak kojim se izvodi neki pokret. Kako bi sam pokret dobio volumen, snagu i značenje potrebno je definisati proces i dovesti do osvešćivanja postupka i načina na koji stvaramo određeni pokret.

Ovaj deo rada predstavlja pravi i stvarni deo umetnosti za svakog učesnika u savremenom plesu ili fizičkom teatru. Savladavanje prostora, geometrije tela i pokreta, i mogućnost da telo govori

su elementi za način na koji će se to izvesti. Ovo predstavlja put ka građenju estetike. Estetika nekog umetničkog dela je sistem postojanja koji se razlikuje od istog u svakodnevnom životu. Svest o stvaranju ovakvog unikatnog dela i ujedno biti deo istog, čini nas plemenitijim u svom sopstvenom postojanju.

Šta je to što nas fascinira u plesu ili teatarskom činu? Upravo to što on nastaje našim aktivnim učešćem i stvaranjem koje se odvija pred nama u interakciji i zajedništvu, i to se ne odnosi samo na izvođače na sceni, već i na odnos izvođača i publike.

VAŽNA ISKUSTVA U RADU SA

OSOBAMA SA INVALIDITETOM

SLEPE I SLABOVIDE OSOBE

PREDRASUDE I DEFINISANJE INVALIDITETA

Kada pomislite na rad sa slepim i slabovidim osobama, možda ćete misliti da je to teže od rada sa drugim grupama, zbog ograničenja koja su definisana nedostatkom čula koji smatramo i koristimo kao najvažniji element za spoznaju sveta oko nas. Na čulo vida se najviše oslanjamo, i često smo spremni da mu verujemo bezuslovno i da ujedno ne dozvolimo da druga čula reaguju i definišu objekte i stvarnost oko nas. Čulo vida definiše jedan od najvećih barijera kada su predrasude u pitanju, kao i projekcije određenih strahova, ili kao sredstvo za manipulaciju kada su u pitanju semiotika, mediji i politika.

MOGUĆNOSTI I OKVIRI RADA

Ono što razlikuje osobe sa ovim invaliditetom od drugih ljudi je naime manje nego kod drugih oblika invaliditeta. Ideje i promišljanja koje mogu da se prenesu na slepe i slabovide učesnike su mnogostruki, i jedino što je neophodno je uspostaviti sistem organizacije i markiranja prostora, definisanje tela kao forme u prostoru i strpljenje da se uspostavi poverenje. Naime osobe koje su slepe ili slabovide, prve će napustiti rad ako imaju utisak da nisu u ravnopravnom položaju ili da ne postoji razumevanje i tolerancija kada je u pitanju njihov invaliditet.

GLUVE I NAGLUVE OSOBE

POGREŠNE PRETPOSTAVKE

Kada počinjemo da radimo sa osobama koje ne čuju, uvek pretpostavljamo da nam je mnogo lakše, jer oni nemaju nikakva telesna ograničenja, a u stanju su da vide i samim tim da prate i uče pokret koji im se prezentuje. Na tom površnom nivou stvari zaista izgledaju lako. Međutim,

u pozorištu (samim tim i u plesu), često promišljamo veoma složeno i duboko o događanjima unutar nas, našim emocijama i osećanjima. Osobe koje ne čuju nekada teško mogu da saopšte o ovom svom tajnom svetu, za koji veruju da uvek ostaje zarobljen u telu. No ipak upravo u plesu i fizičkom teatru, uz istrajan rad, oni mogu da izraze svoje unutrašnje doživljaje mnogo više nego bilo kojim jezikom.

OSNOVE KOMUNIKACIJE

Iako gluve i nagluve osobe mogu da „čitaju“ sa naših usana, iako se mi potrudimo da naučimo znakovni jezik, mnogo puta će nam dati signal da su nas razumeli. Imajući iskustva sa neuspehim komunikacijama, gluve i nagluve osobe nam nekada govore da nas razumeju, a da pri tom zaista ne shvataju to što smo rekli. Veruju da će tokom rada shvatiti i da nema potrebe da nešto do kraja u ovom trenutku razumeju. Jedna od osnovnih stvari je da uvidite kada se to događa, jer često ovakvi nesporazumi dovode do drastičnijih nerazumevanja, pa čak i odustajanja i povlačenja u sebe.

KORISNICI/ICE KOLICA I OSOBE

SA TELESNIM INVALIDITETOM

Veliki je dijapazon problema koji mogu proizaći u radu sa ovim učesnicima. Važno je biti svestan njihovog invaliditeta i truditi se da ostali toga budu svesni, ali da to ne mora da ograničava naš rad. Naime, ako samo ignorišemo ovu činjenicu, ceo proces postaće besmislen. Upravo prihvatanjem invaliditeta i istraživanjem koje su gornje granice pokretljivosti i fizičkih akcija, imamo mogućnost da ih uključimo u svet telesnog izražavanja. Mnoge akcije koje korisnici kolica mogu da preduzmu su neverovatne, samo im mi moramo omogućiti da ih istraže bez stida i ohrabriti ih da pokažu šta sve mogu (Na primer: kod nekih korisnika kolica, da mogu da izađu iz kolica i da rade na podu, kao i da se sami posle vrate u kolica.).

Kada govorimo o radu sa osobama sa telesnim invaliditetom, takođe moramo biti svesni da se određene stvari ne mogu izvesti na uobičajen način. Umesto da to izbegavamo, naprotiv treba baš da poradimo na tome šta sve može da se uradi. Uvažavanje njihovog invaliditeta kao elementa za rad mnogo je vrednije od ignorisanja koje ničemu ne vodi.

VAŽNO U RADU SA OSOBAMA SA INVALIDITETOM:

- Ne ignorisati invaliditet, već ga koristiti za kreativne procese;
- Ne tolerisati povlačenje i ne ostavljati nešto nedorečeno i nejasno;
- Pokazati interes za njihove specifičnosti, kako ograničenja, tako i mogućnosti;
- Ohrabrivati svako istraživanje i slobodu izražajnosti i kreativnosti;
- Podeliti svakodnevne emocije: radost, tugu, strah, uživanje...

ISKUSTVA IZ RADA U RADIONICI SA MEŠOVITOM

GRUPOM OSOBA SA INVALIDITETOM

I IGRAČA SAVREMENOG PLESA

UVODNE VEŽBE I ZAGREVANJE

Važno je da ove vežbe postanu deo svakodnevnog slavlja radosti u spoju pokreta, muzike i igre. Moramo voditi računa da u svakoj vežbi budu uključeni svi delovi tela. Takođe treba da vodimo računa o zvučnim instrukcijama (Osobe koje ne čuju to ne mogu da prate, ili osobe koje ne vide mogu da se uplaše od suviše naglog i jakog zvuka.).

Važno je da većinu elemenata u ovom uvodnom delu možete da koristite i u kasnijem radu na tematskom materijalu, tako da već tu uvedete određena pravila geometrije, i da na taj način formirate osnovni telesni vokabular.

Od neprocenjivog je značaja da se baš u uvodnom delu radionice koriste igre koje uspostavljaju prva oslobađanja u smislu stida, predrasuda i slobode izražavanja. Tek kasnije u ozbiljnijem radu, ove uvodne igre mogu postati sistem ozbiljnih vežbi za zagrevanje tela i pripremu za složenije fizičke akcije.

Cilj ovog dela rada pre svega je da se telo dovede u stanje u kome može da ostvari svoj maksimum telesne izražajnosti. Sam početak može da bude kretanje po prostoru. Ovo kretanje uspostavlja, pored savladavanja prostora, i osećaj za grupu, pa se različitim brzinama kretanja i menjanjem dinamike uspostavlja odnos i ritam cele grupe. Osnovne vežbe se odnose pre svega na istezanje tela, kako bi se mišići zagrejali i pripremili za fizički zahtevnije zadatke, ali ujedno i da se istezanjem uspostavi koordinacija tela u svim pravcima koji kasnije definišu prostor oko samog tela.

Treba voditi računa i o disanju, jer je to preduslov da svi pokreti budu sjedinjeni sa stalnim protokom energije tela.

Pored toga, jedan od važnijih elemenata je i telesni balans. Putem različitih vežbi može se uspostaviti bolji balans kako bi telo moglo da izvede složenije pokrete, a posebno kada su u pitanju okreti ili pozicije koje su na ivici balansa (Na primer: oslanjanjem na jednu ruku na pod što dalje od nogu, dok drugu ruku pružamo ka plafonu i pratimo pogledom; ili stajanje na jednoj nozi u pozi u kojoj nam je ostatak tela u horizontalnom položaju sa ispruženom drugom nogom i rukama).

Jedan od presudnih elemenata je i brzina pokreta, kao i dinamika u smeni sporih i brzih elemenata.

I tu napokon stižemo i do kondicije, gde svakodnevnim vežbanjem ove vrste telo postaje jače i izdržljivije, pa samim tim i sposobnije da savladava zahtevnije elemente.

Pored osnovnih vežbi koje liče na jednostavnu fiskulturu, već na samom početku mogu se uvoditi elementi koji podstiču kreativnost (Na primer: da se istraže sve pozicije desne ruke i to tako da se prave krupni pokreti, pa sitniji i suptilniji, pa kružni, pa oštri i izlomljeni, a zatim da se sve to pomeša po sopstvenom osećaju.). Takođe se može uvesti i zadatak da svako od učesnika ponudi jednu vežbu ili pokret koji svi moraju da ponove, gde pored kreativnosti budimo i svest o različitosti i potrebi da zadatak bude primenjiv na sve učesnike.

Kako bi uvodni deo ostvario svoj cilj, morao bi da traje najmanje četvrtinu ukupnog rada, i to je idealno ne manje od jednog sata dnevno.

POSTAVLJANJE ZADATKA I RAD NA

LIČNOM MATERIJALU (PLESNOJ PARTITURI)

Ovaj deo rada predstavlja uvod u tematiku kojom ćemo se baviti i posebni materijal koji kasnije možemo koristiti u predstavi ili prezentaciji, pa je važno da lagano pređemo iz prostora zagrevanja i uvodnog dela u sledeću fazu.

To radimo tako da od samog početka polako uvodimo elemente koji se definišu kao rad u paru ili manjim grupama, ali slobodnom voljom ili igrom slučaja. Tako ćemo uvideti koji su lični afiniteti i mogućnosti podele na grupe od po pet-šest učesnika.

Ovde ćemo svakako voditi računa da unutar svake grupe bude otprilike jednak broj osoba koje imaju isti ili sličan invaliditet, kao i da u svakoj grupi bude po makar jedan od učesnika – ili profesionalnih izvođača, ili osoba sa pređašnjim iskustvom u ovakvom radu.

Podela na manje grupe svakako će pomoći bližem i lakšem upoznavanju, a naročito ako se za temu odabere neko lično iskustvo pojedinca (Na primer: sećanje na jedan težak dan u životu.).

Ovakva i slična iskustva pomažu da se pojedinci u grupi oslobode i međusobno podrže u preispitivanju svojih iskustava, postavljanjem pitanja ili prosto prepričavanjem svog iskustva.

Nakon ovog dela, koji ne sme da se otrgne zadatom vremenu – najviše petnaest minuta, grupa mora da pripremi kratku priču, koja može biti sastavljena od više iskustava ili samo jednog odabranog, ali u vidu skice (Na primer: postavkom zamrznutih slika napravljenih u prostoru telima učesnika.).

RAZVOJ MATERIJALA

Ovaj materijal se dalje razrađuje na pokretne slike. Uvođenjem plesnog materijala iz uvodnih vežbi za zagrevanje, može se oživeti i veoma aktivirati cela scena, tako što će sugestijama voditelja i iskusnijih učesnika ceo materijal prerasti u složene fizičke akcije, pa i plesni materijal u vidu kraće koreografije.

Svakako treba podsticati razvoj pokreta i definisanje odnosa. Voditelj treba da daje instrukcije tako što objašnjava kako se mogu predstaviti ili shvatiti neki prikazi na sceni i šta je to što u nama stvara određenu emociju ili kako razumemo nešto što nam se prezentuje. Isto tako je važno da se uspostavi odnos u kome svi učesnici imaju jednako važnu ulogu i zadatak. Jedan od važnih elemenata za prihvatanje i razumevanje pokreta je potreba da se određene deonice uvežbaju unisono, tako što svi rade na istom materijalu, koji je sastavljen od elemenata svih učesnika. Kod ovakvog rada razlike najviše dolaze do izražaja, pa tako i potreba da se one prevaziđu, ali i poseban pristup i volja da se svakom učesniku posveti posebna pažnja.

PRIMER

Scena - najlepši dan u životu:

1. Istraživanje - petnaest minuta.

Grupa (od šest učesnika) dobija instrukciju da svi zajedno istraže svoja sećanja na najlepši dan u životu, i da od tih priča naprave jednu. To mogu uraditi tako što će da spoje više priča, ili će se

grupa odlučiti da radi samo jednu.

2. Priča u šest slika - petnaest minuta.

Sledeća instrukcija je da grupa pripremi i prikaže svoju priču u šest slika, tako što će je predstaviti svojim telima u „zamrznutim“ pozama, po redosledu.

3. Presentacije – dvadeset minuta

Sve grupe prezentuju kreirane materijale jedni drugima. Nakon svake prezentacije može se kratko prokomentarisati šta oni koji gledaju vide i kako tumače priču.

4. Dodaj akciju – dvadeset minuta

Onda sve grupe dobijaju instrukciju da u svoju priču mogu dodati akcije, tako što se telesnim kretanjem spajaju sve slike sa dodatnim elementima u kojima se određene radnje definišu pokretom. Polako se ovaj pokret dopunjuje, akteri se definišu kao likovi, a scena dobija svoju punu formu. Za vreme rada se sugestijama utiče na promišljanje učesnika i formu akcije i pokreta. Nekada je dovoljno da se učesnici samo kreću od slike do slike i tako „ožive“ ceo materijal, a da se pritom definišu sve ukupno tri dodate akcije, koje pojačavaju određeno značenje slike (Na primer: da se svi približe centralnom događaju za jedan korak, kako bi se pojačala tenzija i skučenost.).

5. Finalna prezentacija – dvadeset minuta

Sve grupe prikazuju svoje materijale sa komentarima voditelja o mogućim korekcijama.

6. Dalji dogovori - deset minuta.

Dogovori svih grupa šta će dalje uraditi na svojim materijalima i zaključak rada za taj dan.

FINALNI DEO RADA

Ovaj deo uvek je posvećen tome da svaka grupa prezentuje svoj materijal drugim grupama. On neminovno dovodi učesnike u situaciju da materijal na kome su radili zaokruže i svemu daju ozbiljniji nivo, ali i da posmatranjem materijala ostalih grupa uoče nedostatke ili mogućnosti o kojima nisu razmišljali tokom rada. Takođe je važno pohvaliti sve učesnike, i sve materijale stavljajući akcenat na najzanimljivije momente, kao i pohvaliti sve elemente u radu gde je kolegijalnost ili posebna pažnja posvećena svima kojima je iz određenih razloga invaliditet mogao da predstavlja prepreku u radu.

U procesu rada na materijalima koji predstavljaju određene refleksije tematike kojom smo se bavili, sagledavamo ne samo određene veštine i kreativnost, već i problem razumevanja sadržaja koji nisu unapred određeni. Na ovaj način, oni koji posmatraju ujedno i analiziraju proces koji prepoznaju kroz sopstveno iskustvo, pa tako stižu i posebnu veštinu posmatranja i opažanja, što dodatno stimuliše potrebu da se dalje i dublje promišlja o mogućim rešenjima. Ukazivanjem na dobra rešenja, kao postupak u radu, možemo da afirmišemo forme savremenog pozorišta i dodatno utičemo na poseban senzibilitet učesnika.

DALJI RAD I FINALNA PREZENTACIJA

Svakako da se u nekoliko dana ovakvog rada svakog dana mogu graditi nove grupe, ali i zajedničke scene, kao i solo numere ili određene sekvence koje se izvode u paru. Sve ovo će proizaći iz samog procesa rada. Dobrim zapažanjem voditelja, uočeni elementi mogu se dodatno stimulirati i pretočiti u prave bravure koje će u finalnoj prezentaciji dobiti puni značaj. Ako u procesu od nekoliko dana istražujemo temu i pridodamo, na primer, jedan najsrećniji dan u životu, jedan dan koji je promenio moj život i tako dalje, naša završna prezentacija u vidu predstave može postati – „Moj život“.

Ako govorimo o dramaturgiji i montaži pojedinačnih materijala za finalnu prezentaciju, tok priča može polako da se gradi i uvezuje od manjih elemenata do krupnijih scena, kako bi finalna scena uključila sve učesnike. Takođe je važno da u toku događanja postoje jasne naznake osnovnog motiva (npr. zagrljaj i pomirenje). Jedno od rešenja može biti i zatvorena priča koja spaja uvodnu i poslednju scenu. Takođe je važno da se uigra ovaj redosled kako bi organizacija događanja tekla u vidu predstave, pa neke scene mogu i da se jednim delom preklapaju i tako pojačaju ubrzanje radnje. Ono što je važno u sklapanju materijala jeste i dinamika scena, pa treba voditi računa o tome da se ovaj aspekt smenjuje (npr. sporija, pa brža scena, ili duet, pa grupa itd.).

Kod spajanja materijala u finalnu prezentaciju treba da se vodi računa o tome da se tu radi o poimanju vremena, jer svaka priča ima svoj početak i kraj, i veoma je važno da smo svesni da nekome otkrivamo priču po nekom redosledu, uostalom kao i u životu. Pomoć nekog dramaturga ili pozorišnog umetnika nikad nije na odmet.

Već smo govorili o pristupu znakovnog i simboličkog u upotrebi određenih vizuelnih elemenata, kao što su: stolica, kutija, novine, ili, jednostavno, dogovorom o tome kako ćemo se obući za potrebe prezentacije. To se može postići korišćenjem elemenata koji se lako mogu obezbediti iz našeg okruženja.

Prezentacija je upravo način da se jedan proces privede kraju. Sama činjenica da se nešto otvara za druge, koji nisu bili deo procesa, daje mogućnost da se ovaj rad preispita i proceni, ali i uspostavi komunikacija van okvira grupe. Često ovakva događanja na posredan način uključuje i ostale članove zajednice (porodice, prijatelja, udruženja...) da postanu deo ovog rada. Razgovori nakon prezentacija u tom smislu su dobrodošli, posebno jer je čest slučaj da publika veoma emotivno doživljava predstavljeno.

Prezentacija je još jedan vid delovanja koji upotpunjuje inkluziju svojim javnim priznanjem i podrškom.

ZAKLJUČAK

U ovakvom radu i procesima koji proizilaze iz njega, iako naizgled ne u prvom planu, problemi invaliditeta ili specifična životna iskustva, mogu postati suština rada i procesa međusobnog učenja. Savladavanjem procesa, u stanju smo da prevaziđemo mnoge barijere, upravo fokusirajući se na konkretne zadatke. Ponekad se desi da na prisustvo osobe sa invaliditetom čak i zaboravimo, pa nije loše da voditelj stalno vodi računa da se dodatno pojača ova svest i da komunikacija teče u svim pravcima, kako neko ne bi bio zapostavljen. Ipak, ceo proces rada je škola za sve učesnike, u kojoj se učimo kako da se izborimo za svoje mesto isto koliko i za mesto nekoga pored nas.

Često se desi da dobijemo nešto što je zanimljivije od onoga što smo očekivali, zato je rad u mešovitim grupama uvek drugačiji i dragoceniji.

Osnovni element u ovom radu je svakako otvorenost za sve pojave i potreba da se prilagodimo onome što će nam se naći na putu. Ukoliko postoji ova pretpostavka na samom početku, i svi učesnici kreću na put nezvesnosti, ali i slobode, onda cilj i nije bitan, jer sam put postaje suština. Ako dosegemo ovaj veoma važan stav i zajedno na ovom putu dostignemo cilj, onda će svi oni koji nam se pridruže na finalnoj prezentaciji osetiti upravo to – da smo iza sebe ostavili strah i predrasude, da verujemo da sve prepreke možemo savladati zajedno i da nas put na koji krećemo vodi u uzbudljivu avanturu u kojoj ćemo poveriti svoje najtanjanije osećaje i podeliti svoje doživljaje i iskustva. Pa, srećan put u nepoznato, novo i uzbudljivo!

OKO TELA – RAZGOVOR

KOJI SE NIJE DESIO

**JELENA STOJILJKOVIĆ I
JOVANA RAKIĆ-KISELČIĆ,**
JEDNE OD UČESNICA, ASISTENATA,
PLESAČA I VODITELJA RADIONICA
NA PROJEKTU OKVIR TELA

Ovaj članak napisan je sa idejom da predstavimo svoje viđenje projekta *Okvir tela*, od njegovog početka do danas. Naš motiv je da prenesemo drugima iskustvo koje smo sticale u proteklih pet godina zajedno sa svima koji su učestvovali na projektu. Na neki način, ovo je kratak osvrt na faze kroz koje smo prolazile razvijajući se u ovom načinu stvaranja, bavljenju savremenim plesom i kontaktu sa ljudima sa kojima smo saradivale. Članak je strukturisan kao skup odgovora na pitanja koje smo postavljale same sebi i razmišljanja o *Okviru tela*. Odgovori se nadopunjuju više ili manje logično i time otkrivaju i naša slična ili različita razmišljanja o istim temama.

2008. – „HOĆU LI JA TO MOĆI?“

Jovana: Kada sam bila pozvana da učestvujem u projektu *Okvir tela*, nisam imala ni najmanju ideju kako izgleda raditi na ovakvoj vrsti društveno senzibilnih projekata. Bila sam uzbuđena što ću za nekoliko meseci upoznati novu grupu mladih ljudi koje sam doživljavala drugačijim od većine plesača, umetnika, ljudi sa kojima sam do tada imala prilike da radim. Na prvim radionicama i upoznavanju sa osobama sa različitim tipovima invaliditeta saznala sam ponešto o tome kako žive, čime se bave i kakva su njihova interesovanja. Ovo je međutim bila samo polazna tačka našeg zajedničkog razvoja.

Jelena: Bila sam jako uzbuđena kada me je Marko pozvao i pitao da li želim da budem deo projekta *Okvir tela*, a onda, kako je vreme prolazilo i prve radionice se bližile, uzbuđenje je lagano prelazilo u strah. Hoću li ja to moći, da li ja to umem, kako, šta?! Onda smo lagano počeli da se upoznajemo. Najpre na prezentaciji projekta (Posle toliko godina i iskustva, još se razbesnim kada se setim te prve prezentacije projekta.). Prezentacija je bila prvi događaj koja mi je pokazao u kakvom su odnosu društvo i osobe sa invaliditetom. Stav da nešto ne može, tačnije da neko ne može da pleše i bude kreativan samo zbog toga što slabije vidi ili ne vidi, što slabije čuje ili ne čuje, i što se slabije kreće ili je korisnik kolica, je samo pojačao želju i volju da budem deo projekta. A onda su počele radionice. Najpre sa korisnicima kolica, zatim sa slepim i slabovidim osobama, a onda i sa gluvim i naglupim osobama.

Jovana: *Okvir tela* postoji već pet godina, a ostvarivao se kroz radionice, plesne produkcije, kao i druge aktivnosti, turneje i gostovanja. U tom periodu rad i saradnja sa različitim ljudima razvili su se u novo polje plesnog delovanja kod nas. Tokom prve dve godine bila sam učesnik radionica i plesnih predstava koje je Grupa "Hajde da..." organizovala i producirala uz pomoć drugih državnih i nevladinih organizacija. Iskustvo koje sam tada stekla, omogućilo mi je da se dublje upoznam sa ovom vrstom rada. Njegova specifičnost je upravo u tome što iziskuje iskustvo, a imala sam tu sreću da od početka radim sa veoma iskusnim koreografima i pedagogima koji su godinama radili sa osobama sa invaliditetom (Gisel Mason, plesači iz kompanije „CandoCo“, Boris Čakširan, Sanja Krsmanović-Tasić itd.).

Jelena: Ništa nije bilo toliko zahtevno kao radionica sa slepim i slabovidim osobama. U jednom trenutku smo dobili zadatak da stavimo poveze i probamo da igramo sa povezima preko očiju. Ni sama nisam znala koliko se oslanjam na svoje čulo vida i bilo je veoma frustrirajuće to što sam imala veliki problem sa balansom kada mi je povez preko očiju, kao što je bila frustrirajuća potreba da se to prevaziđe.

Prevazišlo se. Okupila se jedna divna ekipa kreativnih ljudi koja je nastavila da radi na predstavi i vratila mi veru u pozorište (Andrijana Lubina, Ana Matijević, Svetlana Gogić, Danijel Todorović, Stojan Simić, Senad Sopnić). Način na koji smo svi uvek bili prisutni na sceni, a i van nje, način na koji smo počinjali predstavu i na koji smo je završavali; kako je neko, bez obzira na to da li je na sceni u tom trenutku ili ne, uvek tu i kako smo uvek zajedno. Stekli smo naviku da funkcionišemo u okviru naše male grupe. Tako smo razmenjivali iskustva kroz npr. zajedničko zagrevanje pre predstave ili probe, a pošto smo se dobro poznali mogli smo da prepoznamo prednosti i mane pojedinaca kada je u pitanju plesna tehnika, ali i karakter svakog od nas. Jedan od običaja koji traje i danas je da zajedno uđemo u predstavu obavljajući naš mali ritual pozdrava pre svake predstave i da se posle svake predstave zahvalimo jedni drugima na podršci i radu koji smo dobili od sugrađana.

Naravno da sam i sama imala predrasuda na početku, ali ono što je rad od sada već pet godina promenio, jeste da ne mislim više da neko nešto ne može, već da može drugačije.

2009./2010. - „STVARANJE CELINE“

Jovana: Kada smo 2008. završili sa radom na predstavi „Kriva za Gausa“, svi smo očekivali nastavak. Mogu reći da je to bila prekretnica u kojoj smo na intuitivnom nivou znali kako da nastavimo dalje. Nekoliko meseci kvalitetnog i istrajnog rada dovelo je svakog od nas do određenog nivoa senzibilnosti za koji je bilo potrebno da prođemo kroz višemesečno zajedničko radno iskustvo.

Tokom sledeće dve godine nastavile smo da radimo kao asistenti, a kasnije i voditelji radionica. U poziciji asistenta imale smo ulogu da komuniciramo sa koreografom i učesnicima radionica, bivajući ponekad i „most komunikacije“ (što se pre svega odnosi na prevođenje na i sa znakovnog jezika, ali često i ponavljanje instrukcija ili predlog i pomoć učesnicima). Da bih bolje objasnila svoj, tj. naš, razvoj u proteklih nekoliko godina, moram pomenuti i metodologiju kojom su se vodili neki od predavača radionica *Okvira tela*:

Kreativni i fizički rad polaznika svake radionice najčešće je podrazumevao rad u većim i manjim grupama, u kojima su učesnici bivali motivisani da zajedno stvore određenu koreografsku, plesnu ili drugu scensku celinu. Slično se dešavalo i u toku priprema dve plesne predstave „Kriva za Gausa“ i „Reset“ u kojima su, pored ove metodologije, korišćene i već gotove plesne celine zadate od strane koreografa (Boris Čaksiran, Sanja Krsmanović Tasić i Danica Arapović). Prilikom stvaranja određene celine učesnicima je uvek bila na raspolaganju pomoć voditelja radionica, ali je suštinska odluka bila na njima samima, oko čega su morali da pregovaraju i da među sobom podele svoje ideje i interesovanja. Od samog početka (prva radionica sa Gisel Mason / SAD) svi smo bili usmereni na to da pružimo svoj maksimum bez obzira na znanje i mogućnosti. Ovakav stav nastavila sam da primenjujem i kada sam sama počela da radim kao voditelj radionica i kreator prezentacija, jer se pokazao kao dobar način motivacije za sve nas (kako učesnike, tako i one koji su vodili kreativni proces). Takođe, ono što je uvek bilo praktikovano na radionicama, jeste da ne unosimo sopstveni stav o tome šta druga osoba može ili sme da radi. Bilo je mnogo iznenađenja u tom smislu, kao npr. kada smo po prvi put videli kako neki korisnici kolica izlaze iz kolica i rade svoje plesne izvedbe na podu. U svakom slučaju, bilo je neophodno ostaviti im dovoljno vremena da se sami odluče na to, kao i dati podstrek i sigurno okruženje kako bi svi probali nešto novo. Veliki značaj u tom smislu ima i poverenje koje smo mi kao učesnici imali jedni u druge, a najviše u voditelja radionice ili drugog kreativnog procesa. Sa druge strane, stalno povezivanje, tj. rad sa jednom ili više osoba, mogao je da ima i svoje negativne posledice (ukoliko se polaznici radionice ne upoznaju sa načinom razmišljanja i kreiranja drugih polaznika, često se javlja zatvorenost i površan odnos prema radu). Zato smatram da je bitno da se za vreme rada sastav grupa menja kao i da one bivaju manje i veće (što naravno zavisi i od vremenskog okvira procesa).

¹¹ Ovde se misli na rad na predstavi i stvaranju plesnog ili drugog kreativnog materijala čiji je voditelj koreograf, tj. autor ili grupa autora.

2011. - „HODANJE KROZ PROSTOR“

Jelena: Uradili smo dve predstave i prošli radionice zajedno, a onda je došao trenutak da vodim dramsku radionicu sa studentima društvenih fakulteta, sa asistentom Senadom Sopničem (inače plesačem koji je počeo da se bavi savremenim plesom kroz projekat *Okvir tela*). Prva stvar koja se desila i koja mi je bila vrlo interesantna kao informacija, jeste koliko malo primećujemo ljude oko sebe. Obična vežba, hodanje kroz prostor brže ili sporije je na početku radionice veoma zahtevna upravo zbog toga što je zadatak da obratimo pažnju na prostor i ljude oko sebe, jer smo svi manje-više naviknuti da hodamo spuštene glave sa fokusom na pod ispred nas. Posle nekoliko mojih poziva da podignu glavu i pogled, primetila sam i kolika je razlika u postavci tela učesnika radionice.

Jovana: Kada sam u junu 2011. godine prvi put vodila radionicu (asistent mi je bio plesač Stojan Simić koji je počeo da se bavi savremenim plesom na ovom projektu), koncipirali smo je na način koji je u metodologiji bio sličan radionicama kojima smo sami prisustvovali, ali smo našli dovoljno prostora da se izrazimo kao pedagozi i autori prezentacija. Na taj način trudili smo se da svima prenesemo kakav je osećaj kolektivnog stvaranja i koji su osnovni elementi savremenog plesa.

Jelena: Kako preneti osobi koja ne čuje ili osobi koja ne vidi pokret? Kako komunicirati bez reči ili sa vrlo malo teksta? Kako reagujemo kada nas neprekidno učutkuju i ne dozvoljavaju nam da se izrazimo? To su neka pitanja na koja sam imala potrebu da mladi ljudi, koji će sutra komunicirati sa drugim ljudima, ne obavezno odgovore, ali da ih makar jednom postavimo, pa će možda odgovoriti u nekom trenutku u životu (ili se možda samo nadam).

Sve u svemu, rad na ovom projektu me je promenio. Verovatno ni sama još nisam svesna koliko i šta je sve promenio u mom životu. Olakšao mi je komunikaciju sa ljudima, prihvatanje različitosti, jednostavno me je senzibilisalo i otvorio neke druge zanimljivije prostore u životu.

Jovana: Celokupno iskustvo utiče na ličnu senzibilnost, kao i na način ponašanja prema osobama sa invaliditetom. Sigurna sam da nisam bila svesna svog ponekad nekorektnog ponašanja. Kada je reč o komunikaciji i radu u okruženju kakvo je ono na radionicama, ono manje ili više spontano stvara svoja pravila funkcionisanja grupe u kojoj je ponekad neophodno naglasiti kako preneti i podeliti svoje ideje i znanja npr. slepoj ili gluvoj osobi, ili kako prilagoditi svoj pokret pokretu osobe koja je korisnik kolica. Posle petogodišnjeg iskustva na ovom projektu, shvatila sam da se tokom kontinuiranog rada dolazi do postepenog osnaživanja i oslobađanja kada su u pitanju osobe sa invaliditetom. Često bih, usled nemogućnosti da nešto fizički uradim, sebe smatrala hendikepiranom, a svoje kolege (plesaće) pre nadljudima nego osobama sa invaliditetom (pošto su nekada uspevali da izvedu nešto što mi je izgledalo nemoguće). Ono što je sigurno je da smo se tokom rada lagano razvijali i (kao i u svakom procesu učenja) sticali iskustvo. Posle prvih nesigurnih zajedničkih koraka, dolazili bismo sve brže i jednostavnije do rešenja: onih praktičnih - kako objasniti, pomoći, biti korektan ali ne i napadan, i kreativnih - kako ispoljiti svoje estetske, društvene, umetničke stavove, a da se oni tiču podjednako svih nas.

Jelena i Jovana se ovim putem zahvaljuju Marku Pejoviću, Borisu Čakširanu, Andrijani Lubini, Marijani Kraker, Vesni Nestorović, Stojanu Simiću, Danijelu Todoroviću, Ani Matijević, Senadu Sopniću, Svetlani Gogić, Bojani Mišić, Ani Ignjatović-Zagorac, Sanji Krsmanović-Tasić, Danici Arapović, Ivani Tabori-Obradović i svima onima koji su učestvovali na radionicama, kreativnim procesima, gledali predstave i podržavali projekat. Za proteklih pet godina: Hvala!

NEKA ZAVRŠNA

RAZMATRANJA

(KAKO ĆEMO ZNATI DA LI SE

PROMENA ZAISTA DESILA?)

Ostvariti promenu u bilo kojoj oblasti društvenog života nije lako. Postojeći sistem se opire stanju disbalansa, strahujući od potencijalnog haosa. Strah od neizvesnosti (odnosno gubitka sigurne pozicije) je možda najveći neprijatelj promene. Da bi se ona ipak desila, mora se povezati nekoliko elemenata. Jedan od njih je opšta klima. I ako neke pojave mogu delovati kao revolucionarne, one se ipak dešavaju na fonu opšteg stanja u društvu. Projekat „Okvir tela“ se desio kada je u Srbiji već postojala svest o tome da su osobe sa invaliditetom obespravljene, nemaju iste mogućnosti i vrlo malo su prisutne u raznim sferama društvenog života, pa i na polju kulture. Nekada opšta atmosfera u društvu bude u saodnosu sa ključnim događajem u životu pojedinaca, kao što je to slučaj sa Selest Dandeker-Arnold. Ona je ono što je izgledalo da će joj biti oduzeto (pravo na ples) nakon saobraćajne nesreće, uspela (uz pomoć drugih izuzetnih pojedinaca) da vrati sebi. Ali verujem da je to delom bilo moguće upravo stoga što je ideja da se i osobe sa invaliditetom mogu baviti savremenim plesom, bila u zoni narednog razvoja britanskog društva.

Podrška zakona je značajan činilac u ostvarivanju promene. U Velikoj Britaniji Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom je izglasan 1995., u Srbiji 2006. godine. U Crnoj Gori „Nacionalna strategija za osobe sa invaliditetom za period 2008. – 2016.“ je usvojena 2007 godine. Godine 2009. godine napisana je „Strategija za izjednačavanje mogućnosti za osobe sa invaliditetom u Federaciji Bosne i Hercegovine“ za period od 2011.-2015. U Republici Srpskoj 2010. godine je usvojena „Strategija unapređenja društvenog položaja lica sa invaliditetom“ za period 2010. – 2015.

Svakako da postojanje raznih strategija često može da podstakne boljitak u jednoj oblasti, a postojanje zakona sigurno proširuje mogućnosti određene društvene grupe (naravno ukoliko se zakon sprovodi), upravo time što smanjuje (ili ukida) verovatnoću da im neka prava mogu biti osporena.

Inkluziju u pozorišni rad i predstave, teško je ostvariva bez unapređenja opšte pristupačnosti. To znači da prostori u kojima se realizuju radionice i izvode predstave budu dostupni za korisnike/ce kolica, da predstave budu prevodene na znakovni jezik, da za slepe i slabovide osobe putem opreme za simultano prevodenje bude opisana scenska radnja, kao i da programi budu štampani i na Brajevom pismu.

Aktivno učešće onih kojih se promena tiče, je neophodan preduslov svake promene. Takođe je bitna i edukacija svih osoba za podršku. U mnogim zemljama se već godinama radi na razvoju veština i znanja u oblasti upravljanja promenom (change management). Teoretičari ove oblasti navode (što je blisko i zdravom razumu) da kontekst u kome se očekuje promena mora barem delom biti pripremljen. Kada govorimo o inkluziji i savremenom plesu, bitno je pripremiti igrače, koreografe i ostale koji se uključuju u ove programe, na izazove i potencijale rada u mešovitoj grupi. Edukacija, koja zapravo donosi smanjenje predrasuda, opušteniji pristup učesnicima programa, ali sa jasnim informacijama i svešću o vrstama procesa koji se u njima dešavaju, je jedan od ključnih faktora uspeha i postizanja kvaliteta. Takođe je važan prenos znanja i razvoj novih profesionalaca u ovoj oblasti. Talentovani i zainteresovani učesnici vremenom mogu postati asistenti, a sa povećanjem iskustva i znanja, i voditelji programa.

Za prepoznavanje i priznanje doprinosa inkluzivnog rada savremenom plesu, i savremenog plesa inkluziji osoba sa invaliditetom, značajno je ostvariti povezivanje sa raznim institucijama, umetnicima, zajednicom, odnosno zasnovati mreže i partnerstva. Time se otkrivaju novi potencijali i polja delovanja. Time se daje mogućnost i okruženju (umetničkom, socijalnom...) da smanji predrasude i postigne veću otvorenost za ovu vrstu rada.

Umetnost ima potencijal da „izvuče“ na svetlost dana ono što je najbolje u nama. Umetnici su vešti u tome da kreiraju prostor u kome će učesnici sami sebi „dati dozvolu“ da se opuste i kreativno izražavaju. Onda proces na radionicama koji počne sa upoznavanjem, zagrevanjem, kreiranjem individualnih i grupnih materijala, brzo dovode do pripreme koreografija za javnu prezentaciju. Prezentacijom plesnih materijala kreiranih na radionicama učesnici se podstiču da podele radost stvaranja sa širom zajednicom, ali i da se šira zajednica upozna sa postignućima inkluzivnih grupa.

Da bi inkluzija u pozorišni rad i predstave dobila svoj puni oblik, važno je ne samo omogućiti da se osobe sa invaliditetom ravnopravno uključe ili da vremenom budu asistenti i voditelji, već i da budu i izvodači, ravnopravni učesnici na sceni, kao i autori. A onda publika daje svoj sud. Ukoliko publika bude procenila da se pred njom nalazi pozorišna predstava u kojoj invalidnost prestaje da bude ključni element percepcije tog umetničkog dela, znaćemo da se promena u ovoj oblasti zasigurno desila.

MARKO PEJOVIĆ

FRAME

OKVIR

